

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERIK GRIBSØ

FRA ISEFJORD TIL ØRESUND

Fra Isefjord til Øresund

ERIK GRIBSØ

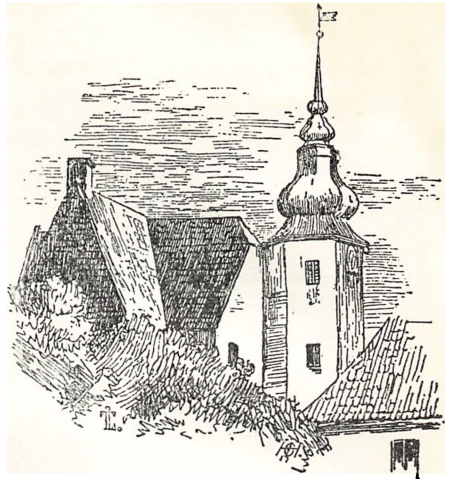
Fra Isefjord til Øresund

POUL A. ANDERSENS FORLAG
HELSINGØR 1974

Jeg er historikeren, kgl. edsv. translator Eyvind Rafn
stor tak skyldig for råd og dåd ved bogens tilblivelse.

Erik Gribso

Det mærkelige regentpar — i Nordsjælland

Slotsspir på Jægerspris, tegning af J. Th. Lundbye.

Det er ikke godt at vide hvor mange piber, i træ eller porcelæn, Frederik VII havde. Ja, det er ikke et problem, som skærer ret meget i dybden, men Frederik VII og piberne hørte nøje sammen. De var en del af hans liv.

Slotsfoged Kay Larsen, Jægerspris Slot, mener, at kongen havde flere hundrede piber, men ved kongens død i 1863 forærede lensgrevinde Danner i hundredvis af piber til venner og bekendte som et minde om kongen. Piberne har altså også spillet en vis rolle hos grevinde Danner. Der blev omkring hundrede piber tilbage, og de 84 hænger på Jægerspris Slot på kongens originale pibebræt. Der er mange gaver fra fyrster rundt om i verden, de har åbenbart vidst, at Frederik VII samlede på piber.

Men man har mange andre ting at vise frem på det idylliske slot, f. eks., — som man ser på malerierne, kalotten, en slags fez — og piben.

Fotografiet var noget ganske nyt på den tid, men i de sidste år, Frederik VII levede, blev lensgrevinden fotograferet — altid i sidste mode, hun var jo tidligere modehandlerske. Det er noget ret interessant i betragtning af, at det er ca. 125 år siden.

Men så er der stuerne. De virker ikke kongelige, snarere som et velhavende herregårdshjem. Med lidt fantasi kan man fornemme den stærke forbindelse, der var mellem den svage konge og den stærke grevinde. Kongen var viljesvag, hvis han da ikke fik et af sine hid-sighedsanfald. Som noget nyt har man udstillet kronprinsens børnetøj på voksdukker i særlige montrer med belysning. Man har netop fået el-lys i stuerne og har derfor kunnet forlænge åbningstiderne. Desuden har man bl. a. kongens drikkebæger, hans kikkerter og hans briller plus et par blade af grevinde Danners dagbog. Den, der kan læse gotisk skrift, vil erfare, at hun skrev godt for sig. Hele interiøret virker intimt og charmerende. Nogle rare, hyggelige stuer.

I 1854 købte kong Frederik slottet, — og ved hans død arvede grevinde Danner slottet. Allerede i 1866 blev slottet offentligt tilgængeligt. Frederik VII og grevinde Danner tilbragte hver sommer nogen tid på Jægerspris, og, som man ved, hviler grevinde Danner ved slottet. Hendes indsats for unge piger — stiftelsen — blev højt respekteret og er det stadig.

Det kan vel nok siges, at kronprins Frederik — konge fra 1848 til sin død 1863 — ikke var helt let at styre. Han blev i 1834 »forvist« til Jægerspris Slot, som han senere kom til at holde meget af, — helt frivilligt. Kronprinsen blev chef for Fynske Infanteriregiment og guvernør over Fyn og Jylland, — men under streng opsig! Og fra denne tid stammer den uovervindelige forbindelse med Louise Rasmussen, senere baronesse, derpå grevinde og sidst lensgrevinde Danner. Han betegnede selv Louise som sin »skytssengel«.

Det er gået i glemmebogen, at kronprins Frederik havde en søn, Peter August. De gamle kulsviere for generationer tilbage fortalte, at sagen havde sin rigtighed. Jeg har forgæves søgt at finde skriftlige kilder til denne overlevering, men det er i hvert fald rigtigt, at sønnen, eftersom han voksede til, lignede kronprinsen op ad dage, — når man tænkte sig kronprinsen med lukkede øjne. Hvorfor lukkede øjne? Fordi drengen var blind. Han blev adopteret af en gammel kone i Tulstrup ved Gribskov, og hun bar ham på sin ryg fra København til Tulstrup, da drengen var 3-4 år. Derom vidner skriftlige kilder. Barnefaderen er beskedent trængt i baggrunden! Drengen var dårligt seende, — og da den gode adoptivmoder havde hørt, at grøn sæbe var godt for øjnene, gned hun drengens øjne med det krasse middel — med det sørgelige resultat, at drengen blev totalt blind. På egnen fortæller man endnu, at kongen fulgte sin søns skæbne hele livet igennem.

Kronprins Frederik havde en godt udviklet fantasi. Ved en højtidelig lejlighed mødte han op med armen i bind. Da man spurgte, hvad der dog var sket, henkastede han en bemærkning om, at han havde været med i krigen (det må være 1848-49-50) og altså var blevet såret. Det er senere blevet bevist, at kronprinsen ikke nåede længere end til Fredericia og aldeles ikke havde været med i krigen. Ved en anden lejlighed da han mødte op med bind på det ene øje, sagde han, og jeg bliver også nok snart blind på det andet.

Er der nogen forbindelse mellem denne episode og den blinde dreng i Tulstrup? Jeg ved det ikke, men tilfældet ligner en tanke.

Det er ikke tilfældigt, at Frederik VII lod indrette et fantasifuldt hus på en ø i Præstevangen ved Hillerød. Han kaldte den selv for Fantasiens ø. Her sad han og lystfiskede.

Han var i øvrigt en god Hillerødaner. Barber L. F. Riemanns efterkommere fortæller, at den udmærkede barber fungerede som »chirurgus«, foretog åreladninger og kopsætning — blodudtømmelse. Det var

dengang sædvane, at enhver voksen skulle årelades een gang om året. Det ordnede Riemann, — men han havde blandt sine minder en særdeles håndfast en om Frederik VII. Da Frederiksborg Slot brændte i 1859, gik kongen rundt som en brandmajor og regerede med brandmandskabet. Blandt de nysgerrige drenge var den 10-årige Carl, der var krøbet op på en mur. Kongen beordrede ham ned og gav ham en kraftig ørefigen.

Branden på Frederiksborg Slot 1859,
efter træsnit i Illustreret Tidende.

I de tider var der ikke så mange fruer her i landet, en af de få (ellers var det madammer) var købmand Søllings kone. — og han steg selv i graderne på en usædvanlig måde. Da Frederik VII gik sin slentretur op og ned ad Slotsgade, steg Sølling frem og råbte med høj røst: »Længe leve kongen!«. Andre stemte med i, og kongen standsede og spurgte, hvem der havde råbt højest. Ja, det var Sølling. Så sagde kongen nogle få kongelige ord: »Så skal han sgu osse være kancelliråd«. Og det blev han!

Lensgrevinde Danner, født Louise Christine Rasmussen, var den eneste, der kunne tumle kongen med det splittede og urolige sind. Klog og sund var hun i modsætning til den noget degenererede gemal. Hun kunne dog ikke hindre, at kongen var meget fortrolig med Anders Kudsk, og han var — så vidt jeg kan komme i de skriftlige overleveringer — en rigtig karl for sin hat. Han var højest fortrolig med kongen. En gang væddede de. Anders påstod, at han kunne få hunden, som fulgte dem trolig, til at kure på bagbenene, — og der sagde kongen »Top«. Hvor meget væddemålet drejede sig om, ved jeg ikke, men jeg ved, at Anders havde noget i baghånden — bogstaveligt talt. Han smurte den stakkels hund ind med sennep i rumpen, — og ganske rigtigt: den kurede af sted med rumpen mod jorden for at få den for-

Lensgrevinde Danner og Frederik VII, tegnet af J. V. Gertner.
Lennart Larsen fot. (Frederiksborgmuseet).

bandede sennep fjernet. Den slags væddemål har grevinde Danner sikkert ikke brudt sig om...

De, der hyldede grevinde Danner og kongen, var i høj kurs. En nordsjællandsk skolelærer, O. Ingemann, en slægtning af digteren, hylde hvert år grevinde Danner i et digt. Han var fra Nr. Herlev ved Hillerød — og han blev da også dannebrogsmænd. Den biskoppelige inspektion og egnens folk mente dog, at han hellere skulle passe sin skole ordentligt!

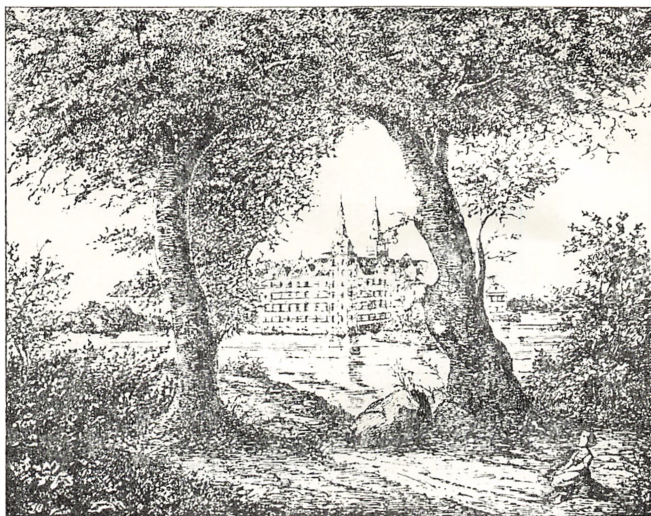
På Frederiksborg Slot gjorde grevinde Danner meget for at komme på god fod med det bedre borgerskab, — og hun inviterede endog borgerrepræsentanternes hustruer til taffel på slottet. Det blev en fiasko. Der skete nemlig det menneskelige, at en af madammerne blev rigtig godt fuld og lavede skandale. Hvad hun har sagt, står hen i det uvisse, men det har sikkert ikke været blide ord. I hvert fald blev det ved det ene hustru-taffel på slottet.

Kongens valgsprog var som de fleste ved »Folkets Kjærlighed, min Styrke«, — en kærlighed, grevinde Danner så inderligt ville være med til at dele med ham. Men hendes forskellige, noget kluntede udspil for at takkes gesandter, hoffolk, og adelsmænd, blev afvist. For dem var hun og blev figuratinden — balletdanserinden — og hun skulle

kanøfles. Og det til trods for, at hun holdt kongen borte fra erotiske ekspader, ophidselse, — og regulerede hans trang til at se bunden på mange bægre. Som et barn — og det var han i mange retninger — lod han sig styre af »figurantinden«, som han ikke kunne undvære.

Og alt imens steg kongens folkegunst. Hans uhøjtidelige form og ligefremme optræden fortryllede det store flertal. Han vidste altid at have det rette ord på rette sted, et godt instinkt for en taler. Dilletantkomedierne i Hillerød behagede ham meget, de havde i den grad hans bevågenhed, at han udkommanderede gardens musikkorps til at underholde. Og her ved en dillettantkomedie, holdt Frederik VII en af sine berømte taler. Hvad han sagde, ser ikke ud af meget på tryk, men hans optagethed af enmet og hans medriven, bevirkede, at alle græd og lo i stolthed over deres konge.

I Frederik VII forenedes megen naturlig veltalenhed med en usædvanlig evne til jævn tone parret med fyrstelig optræden.

Frederiksborg Slot med Frederik VII som silhouet mellem træerne.

»Hjorteper« genskabt i Jægerspris Slotsgård.

Hjorten, der gjorde hoftjeneste i Nordsjælland

Skubbede Fr. VII i slotssøen, flygtede og blev fundet dræbt, men genopstod i bronze i slotsgården i Jægerspris.

I Jægerspris står der en bronze-hjort i slotsgården. Men måske ved De ikke, hvorfra den stammer — og hvordan den blev til. Den blev skabt af en billedhuggerinde, som netop døde i fjor for 80 år siden, Adelgrunde Herbst.

Forfatterinden Rose Bruhn, der døde i 1939, har i sin bog »Mors Arv« fortalt om Jægerspris-hjorten, sådan som hun, mens hun var barn, hørte beretningen om den hos sine bedsteforældre »hjemme i Gribskov«.

Rose Bruhn blev født i 1861 i Frederiksværk, hvor hendes far, Chr. Fr. Bruhn, var garvermester. Hendes mor, Marie Frederikke Dorthea Erharth, var en skovfogeddatter fra Ostrup i Gribskov — og det er, som sagt, fra skovfogedfamilien, oplysningerne stammer. For øvrigt var Rose Bruhns far, garveren, også af gammel skovmandsslægt. Hans far var den kendte skovrider Daniel Frederik Bruhn i »Skovfryd« ved Nødebo.

Hos skovfoged Erharth i Ostrup havde man en tid haft en tam hjort gående. »Hjorteper«, som den blev kaldt, hørte med til familien i skovfogedstedet, og her fik Frederik den Syvende den at se en dag. Kongen fik lyst til at få »Per«, og Erharth forærede ham den så. Hjorten blev sat på græs på »Dronningøen« i Frederiksborg Slotssø, men en dag, da kongen med sin båd lagde til ved øen og kravlede i land for at snakke lidt med hjorten, tog »Per« fejl af situationen. Han puffede

majestæten i ballen, sprang derefter selv i vandet og svømmede over til Jægerbakken, hvorfra turen gik hjemad til Ostrup. Skovfoged Erharth skrev til kongen, at hjorten var kommet tilbage til skovfogedstedet, men at man var klar til at bringe den til Hillerød endnu engang.

— Nej, ellers tak! Jeg vil hverken eje eller ha' det lumske bæst! svarede Frederik den Syvende.

Dog, dermed var »Hjorteper«s hoftjeneste ikke forbi!

Da den i sin tid meget berømte billedhuggerinde Adelgrunde Herbst søgte en model til hjorten i Jægerspris Slotsgård, fik hun anvist »Per« fra Ostrup, og han »stod« for hende i mange timer.

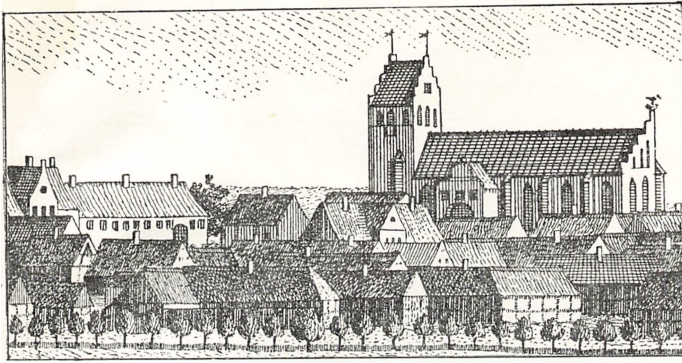
Adelgrunde Herbst, der i 1846 i Napoli blev gift med den danske Chargé d'Affaires i kongeriget Begge Sicilier, etatsråd Fr. S. Vogt, var født i København 1811 og døde 1892. Hun var søster til arkæologen og numismatikeren Chr. Herbst. Så store kunstnere som H. E. Freund og Bertel Thorvaldsen havde været hendes lærere, og dyr og dyregrupper var hendes særlige felt. Navnlig var hun optaget af hjorte, heste, køer og hunde — og hun gjorde altså »Hjorteper«s bekendtskab.

»Per« holdt i fire år til ved skovfogedstedet i Ostrup, hvor han daglig kom og fik sig en lækkerbid. Men så en sommer ventede man forgæves på hans besøg. At »Per« stadig levede, var der dog beviser på, for adskillige mennesker havde truffet ham snart her snart der i skoven eller hørt lyden af en lille klokke, som skovfoged Erharth havde hængt i en bøjle om halsen på ham. Når Erharth havde tid, foretog han sammen med sin hund »Unkas« strejftog i skoven for at komme på sporet af den forsvundne »Hjorteper«. Alle eftersøgninger var dog forgæves.

Men så pludselig passede det »Per« at lade sig se igen! I spidsen for en flok kronvildt kom han en dag farende til skovfogedstedet, hvor der heldigvis var folk ude i gården, så besøget ikke gik upåagtet hen. Man fløjtede efter flokken og kaldte på »Per«. Han standsede, og det så ud, som om noget dæmrede for ham. Han gik nærmere, løftede hovedet og vejrede. Stiv og strunk stod han og stirrede frem for sig som i tanker, vendte så om med et ryk og forsvandt sammen med sine undersætter ind i skoven igen.

Man så aldrig »Hjorteper« mere. Men mange år efter, at Erharths var flyttet fra Ostrup, blev »Per«s halsbøjle med klokken fundet i skoven. Bøjlen bar tydelige spor af en fil, så man regnede med, at en krybskytte havde gjort det af med den tamme hjort.

De nye folk i skovfogedstedet sendte »Hjorteper«s klokke til fru Erharth, og fra hende kom den til hendes datter, der var gift med garvermester Bruhn i Frederiksværk. Garveren hængte klokken op over sin butiksdør, og Rose Bruhn fortæller, at i hele hendes barndom »lød dens klang, hver gang døren gik op og i for en kunde«.

Slangstrup i begyndelsen af 1800-tallet.

Slangstrup Mose — og andre mysterier

Barndommen former os for fremtiden. Her er beretningen om drengelivet i et nordsjællandsk moselandskab og andre mysterier, som de så ud for en 10-årig dreng for 50 år siden.

Ti år gammel kunne jeg se tilbage på en gloriøs karriere. Jeg var avanceret fra menig indianer til høvding med domæne: Slangstrup Mose.

Min første handling som høvding var af kultisk eller mystisk karakter: en af de usle, menige og ganske almindelige indianere havde forspildt en pil, og jeg beordrede ham til at give mig sin sidste pil. Den brød jeg itu. Det var et mysterium, jeg aldrig siden forstod. Måske en af vore alt for talrige psykologer kan forklare, hvad der foregik i mig. Hvorfor sparede jeg ikke hans sidste pil?

Drengetidens mose var en slags helligt land for os. Her kom ingen voksne, her var vi helt os selv. Og her kunne vi udfolde os i et indianerliv, som der ikke fandtes magen til. Men hvem er indianerne nu? Pæne Slangstrup-borgere, medlemmer af diverse bestyrelser — kan jeg råbe jer op: Kan I huske vor barndoms mose?

Der var først og fremmest malerens drenge, Peter og Edgar — og Kaj og Erik, begge desværre døde. Men dertil mange andre »tilløbende« fra nær og fjern, en fasttømret blok.

Det lykkedes os aldrig at få Henrik med. Jeg tror, doktorens søn var forment adgang til mosen, og det kan jeg godt forstå: det var et virkelig farligt område, på gyngende stier mellem småsøer, moser og sumpe. Hvor nemt kunne man ikke falde i.

Jeg stiftede kun een gang rigtig bekendtskab med Henrik (nu overlæge Henrik Hoffmeyer). Det var, da han på kælkebakken lige bag doktorens have, i sine egne tanker kørte ned ad bakken, hvor der ellers var »opgang«. Han ramte mig med et lydeligt brag, og jeg gik ud af sammenstødet med en næsten overskåren lillefinger. Jeg gik udenom mine forældre, ind til dr. Hoffmeyer, der straks sagde:

— Hvem f. . . . har lavet det kunststykke?

Da jeg svarede, som sandt var, at det var hans søn, sagde han:

— Så må jeg jo gøre mig ekstra umage.

Og det gjorde han da rigtignok. Fingerspidsen groede pænt sammen, og ingen kan i dag se, at jeg har været i korporlig strid med Henrik. Det var forresten malerens Peter, der satte både ham og mig ind i seksuallivets mysterier. Henrik viste interesse, men måtte senere som læge med netop dette speciale — korrigere Peter. Jeg tog derimod Peters forklaringer for gode varer, tror jeg da, langt længere.

Men mosen var vores et og alt. Der hang en syrlig duft over hele området, fra det mørke vand og de svampede stier. Men siv og græs trivedes godt i dette sure landskab, der kun var beboet af indianere. De kendte til gengæld enhver tue og enhver mosepil på deres vandringer på deres territorium. Det kunne dog en sjælden gang ske, at der opstod rivaliserende stammer, og ind imellem blev der gjort udfald, og teltene — af sække — blev brændt af, totempælene væltet og våben stjålet. Det krævede hævn på samme måde som i de voksnes verden, nye udfald, nye nederlag eller erobringer.

I grunden skulle jeg have haft redningsmedalje, men det skulle gå anderledes: Missionærens søn Johannes, der som ung lærer omkom ved en ulykke, faldt i en af moserne. Jeg fik trukket ham op ved håret og blev efter en tur i vandet selvfølgelig pjaskvåd. Da jeg kom hjem — jeg havde lært at svømme i Bure Sø — mødte missionæren op og klagede til min far over, at jeg havde skubbet Johannes i vandet. I stedet for medalje fik jeg en endefuld. Sådan er livet.

Der var to »forlystelser« i Slingerup i de dage. Den ene var den ikke så helt sjældne ildebrand (på nordsjællandsk siger man ikke kun brand). Det var en sælsom oplevelse. Man blev vækket ud på natten, fortumlet med søvn i hele hovedet.

— Ferdinand klemter for ildebrand!

Man gned øjnene og kom i det gamle tøj, parat til at rykke ud. Hvor brændte det? Snart rygtedes det, og lysvågen af det ekstraordinære i situationen kom man ved at skubbe sig frem i første række lige ved det brændende bål. Man så, hvordan de raske folk reddede dyr ud og oplevede den hede bølge i ansigtet, men det hørte jo med til en ildebrand, man følte — ret mystisk — en vis forbindelse med det buldrende bål.

Ja, Ferdinand, der klemtede (ikke ringede) med kirkeklokken. Han

var et ualmindeligt kultiveret menneske. For ikke at tale om fru Ferdinand! Som tog os ind, når vi fik våde strømper efter kælketurene på den lille kirkebakke. Hvor var det livsaligt at få en kop kaffe og en honningmad, mens strømperne tørrede på kakkelovnen.

Lad os ikke gå udenom den anden store forlystelse for den yngste generation den gang. Det var ankomsten af cirkus. Vi drenge fulgte alle forberedelserne til rejsningen af teltet. Cirkuskarlene — rigt dekoreret med tatoveringer — svedte over de mange ting, der lå i en besynderlig og mystisk uorden på pladsen. Men lidt efter lidt kunne vi ane, hvad det hele skulle blive til, og pludselig rejste man teltet, som vi syntes var umådelig stort. Hvad det selvfølgelig også var i sammenligning med vore sække-telte i mosen. Og så kom savsmuldet fra savværket. Det hele tog form til aftenens fest- og gallaforestilling. Sådan hed det over hele Nordsjælland, det fortalte min familie mig.

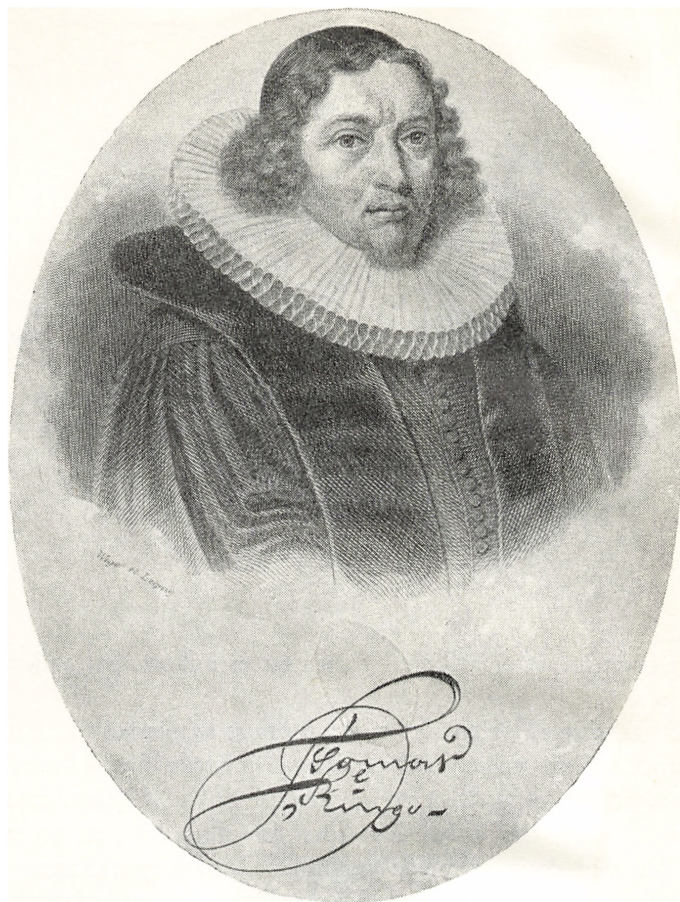
Og selve premieren . . . hvilken glans og herlighed. Vi kunne knap tro, at de lurvede fattigmandsstumper fra formiddagen nu var blevet til denne pragtfulde opvisning. Som de dog strålede, alle de optrædende, særlig den hvide kløvn. Men det var så som så med luftakrobaterne. De stod godt nok på plakaterne som de fænomenale, enestående luftakrobater med de halsbrækkende numre, men sprechstallmeisteren trådte frem og meddelte, at nummeret Vichy og Nicols var blevet halveret. Desværre havde mr. Nichols pådraget sig en tarmsygdom i varmen (vi drenge kaldte det ubarmhjertigt ved et mere folkeligt navn). I stedet ville miss Vicho — formentligt har de heddet Vera og Niels — vise os sine akrobatiske, veloplagte og vidunderlige numre i trapezen. Og som hun dog kunne sno sig. Vi drenge stod måbende på stårækkerne og klappede, så vores gulerødshænder blev endnu rødere.

Mange år efter hilste jeg på Eli Benneweis, da jeg var ung journalist på Frederiksborg Amts Avis. Eli var ikke til at stå for, når han undskyldte sine sorte negle: »Jeg har nemlig lige været med til at rejse teltet«.

Nu har han ikke længere det grove arbejde, og neglene er rene.

Men det var drengetiden. De omrejsende biografer med stumfilm af primitiveste art. Hvor spændende og mystisk. Levende billeder! Man kunne se dem oppe på lærredet bevæge sig, omend lidt hurtigt. Det måtte jeg ikke få billet til, det blev anset for at give penge unødigt ud, noget, der ikke havde nogen fremtid for sig. Hvad gjorde vi drenge så? Vi krøb selvfølgelig ind under teltdugen, men det resultat, at vi fik et rap i enden af en stok og forsvandt i galop.

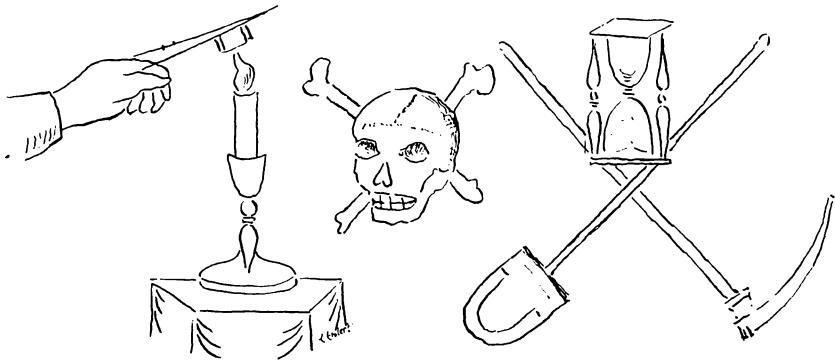
Endelig en virkelig mystisk begivenhed fra min drengetid. Min far var undertiden lidt melodramatisk anlagt, og da han havde skrevet en bog om Frederiksborg Amts kirkeklokker (jeg har nok været med oppe i en snes nordsjællandske kirketårne), vidste han ikke, hvor den endnu utrykte bog skulle opbevares under en ferie. En bankbox var for ordinært. I stedet valgte han et godt gemmested i Slangstrup Kirke, nede i grav-

hvælvingen bag alteret, hvor tre begravelser er tilgængelige for den, der ikke føler sig uhyggelig til mode. Her ligger Thomas Kingos forældre og præsten Peder Friis og frue med børn. Her gik vi forsigtigt ned. Min far med det dyrebare manuskript i mappe i venstre hånd og en lygte i højre. Muggen slog os i møde og jeg gøs en lille smule. Selvfølgelig knirkede kisten lydeligt, da min far åbnede den, det skulle jo nærmest høre sig til, og så blev manuskriptet anbragt i fodenden hos Thomas Kingos (Slangerup-drengens) forældre. De har intetanende opbevaret mange års optegnelser fra nordsjællandske kirketårne. Her skulle i øvrigt også Thomas Kingo være gravsat, men han blev jo ophøjet til biskop i Odense og ejer af Fraugdegård, så han bisattes i Fraugde kirke.

Det var en hel lille ceremoni, da manuskriptet midlertidigt blev gravsat i Slangerup Kirke. Men jeg åndede lettet op, da jeg stod i det naturlige lys bag alteret.

Ferdinand Nielsen og jeg blev højtideligt taget i ed: ingensinde at røbe gemmestedet, så gravrøvere kunne stjæle værket! Det ord holdt vi.

Vægprydelse i gravhvælvingen bag alteret.

Det er først nu, efter at bogen forlængst er udkommet, at jeg går til bekendelse.

Det var ikke så få originaler eller særprægede mennesker, som boede i Slangerup i tiden mellem 1809, da byen mistede sine købstadsrettigheder helt op til mine drengeår før 1920. En af de ejendommeligste var Stine Klerke, der altid slog kors for sig, når hun omtalte sin familie, der med skam at melde var nogle slemme tyveknægte.

Australie-Stine som hun blev kaldt, fordi hun i en periode opholdt sig i Australien, fortalte gerne en romantisk historie om, hvor navnet Klerke kom fra. Det skulle stamme fra, at en klerk fra Slangerup Kloster ind imellem besøgte en frue, mens manden var draget i ledning. Det resulterede i en søn, »og derfra stammer alle vi Klerker«, sagde Australie-Stine.

Hun var født i 1846, og jeg kan endnu huske, at hun kom hjem fra Lystrup Skov med brænde på ryggen. Australie-Stine kunne huske den store brand, der lagde 24 huse øde, men i almindelighed var hun ikke meget for at »lukke sig op«. Hun skulle have tillid til et menneske, før hun fortalte. Jeg husker, hvor stolt, jeg var, da Australie-Stine havde taget mig til sit hjerte. Hun fortalte om grevinde Danner, der havde glemt sin chenille i våbenhuset under et besøg i Slangerup Kirke, Stine løb efter den rosa, kongelige karet og nåede op på siden af vognen.

Frederik den Syvendes kommentar: »Nu har hun f piskende rendt fra det s slag li'som i Farum«.

Grevinden lod som ingenting og gav Australie-Stine en daler.

Kort efter at pastor Lyngge i 1910 var kommet til Slangerup — det er pastor Lynges egen beretning — kom Australie-Stine i audiens hos præ-

Australie-Stine.

sten i en eller anden anledning. Hun stod stiltfærdigt og så på, at pastor Lyng skrev om og om, havde bøger stående — og rev papirer i stykker.

— Er ded int' svært at hitte på til sådan en prædiken?

Pastor Lyng vendte sig:

— Goddag, Stine, jo, det er svært.

— Men hvor får Deres højhed det fra?

— Jeg har Bibelen, dagens tekst — og så er der noget, der hedder inspiration.

— Altså The Holy Spirit (Helligånden)?

— Ja, vist så.

— Hvordan kan det så være, Deres Højhed sidder og kasserer Helligånden?

Pastor Lyng, der var en vittig og slagfærdig mand, morede sig over Australie-Stines svar og fortalte historien ved selskabelige lejligheder — og historien gik rundt i alle aviser.

Australie-Stine var meget sparsommelig, og da hun fik mad flere steder — dengang hjalp man jo hinanden — kom det ikke som nogen særlig stor overraskelse, at hun overgav sognerådsformanden en lærredspose, nogle siger, der blev fundet en bolchedåse, der skulle åbnes efter hendes død.

Da Australie-Stine var død, åbnede sognerådsformanden posen i overværelse af flere sognerådsmedlemmer. Den indeholdt 220 kr. i guld, 33 kr. i sølv og 3 tikronesedler, slet ikke så lidt endda.

Australie-Stine havde sagt, at hun ville have en pæn begravelse. Det ønske fik hun opfyldt.

Frederiksværks „barnløse” grundlægger — og hans efterkommere

Hvorfor ville general J. F. Classen, Frederiksværks grundlægger, ikke kendes ved sin søn? Havde han gjort *det*, var det formuende Classenske Fideikommis næppe blevet stiftet, — og den »barnløse« general efterlod sig en søn, som han ellers nok kunne være bekendt, en dygtig mand, dekoreret og betitlet. Men det er en af gåderne ved general Classens liv og død. Jeg vil ikke påstå, at jeg har løst hele gåden, men jeg kan da kaste strejflys ind over disse menneskeskæbner.

Ole Pedersen, sådan hed sønnen, kom ind på Frederiksværk som smed og blev senere værkets højt betroede mester.

I et manuskript, som nu findes i forsvarrets arkiv (tidligere Krigsministeriet) har oberst E. P. Tscherning omtalt en lang række af værkets beboere til 1830, da han gik af som inspektør. Tscherning skriver: »Smedemester Krigsraad Pedersen, der er født paa Godset og opdraget paa Værket, (er) en meget duelig og solid Mand«.

General Classen døde i 1792, officielt barnløs, men sønnen, mester Ole Pedersens efterkommere lever endnu den dag i dag på Frederiksværkegnen og andre steder i landet. En af de mest kendte var komponisten Emil Reesen, og der er vist ikke mange, der ved, at general Classen var hans tipoldefar.

Emil Reesen aflagde ofte besøg på Frederiksværk og dvælede altid en stund ved tipoldefars buste på torvet. Ligheden mellem den berømte general og den berømte komponist var slående.

General Classen havde ligget syg på Arresødal i nogen tid, og lørdag den 24. marts 1792, netop som værkets store klokke ringede til fyraften, »gik han ud som et lys«.

Komponisten, kapelmester Emil Reesen.

Generalen havde da forlængst gjort testamente, men et vigtigt tillæg til det, havde han endnu ikke fået underskrevet, og hans omgivelser var ængstelige for, at han skulle dø mellem hænderne på dem, før han fik underskrevet. Jeg har hørt og læst, men tør ikke garantere for rigtigheden, at generalen først skrev under, da provst Hoffmann fra Kregme, et af vitterlighedsvidnerne, »søgte dertil i sidste øjeblik af hans (Classens) svaghed«.

Hvor lidt eller hvor meget, der er om denne overlevering, som jeg sidst har hørt hos en bekendt i Kregme, skal jeg ikke kunne sige. Men det er i hvert fald virkelighed, at general Classen kun levede et døgn efter, at han havde underskrevet.

Da han havde sat sit navn under testamentet, lagde han det ned i en sort pose og gemte det under dynen.

Resultatet af testamentet er i hvert fald i hovedsagen, kendt nok: Det Classenske Fedeikommis blev dannet på grundlag af generalens store rigdomme. Millioner og atter millioner er siden gået gennem ledelsens hænder. I testamentet var hverken Classens søn eller sønnens mor nævnt med et ord så lidt som andre privatpersoner. Testamentet havde undergået adskillige forandringer, før det endte med, at rigdommene gik til et fideikommis.

Har Classen i sine sidste timer haft skrupler, siden han nødtigt ville underskrive? Overvejede han i sidste øjeblik at ændre testamentet — var det derfor han tøvede? Det bliver naturligvis aldrig opklaret. Hvad Classen tænkte, det tænkte han. Han meddelte ikke noget om sine tanker.

Ved kgl. resolution af 1764 blev alt bøndergods i Kregme, Melby og Torup sammen med skovene på Halsnæs, ved Borup og ved Havelse, lagt ind under Frederiksværk. — General Classen havde på den tid planer om at indrette Havelse mølle til krudtmølle som supplement for dem på værket, og en overgang spekulerede han på at få gravet en kanal fra Strøllille Mølle til Arresø. Ingen af projekterne blev imidlertid til noget, de blev på papiret, men Classen havde i lange tider landmålere gående på jorderne ved Havelse Å. Selv kom Classen af og til ud for at tilse arbejdet, og det er mere end sandsynligt, at han under et sådant besøg har truffet Ellen Mogensdatter, i hvert fald blev de intime venner.

Ellen Mogensdatter var en bondekone fra Store Havelse, og hun omtaltes som en sjælden skønhed, dygtig og respekteret i enhver henseende. Det varme venskab mellem den 41-årige Classen og den 40-årige Ellen Mogensdatter resulterede i en søn.

Ellen Mogensdatter var måske gift på den tid, da sønnen blev født, i hvert fald havde hun været det. Hendes mand hed Peder Jensen og var fra Skænkelsø. Classens søn kom til at hedde Ole Pedersen, — som man ser stammer efternavnet fra Peder Jensen, sådan var jo skikken dengang.

I 1802 fik Ole Pedersen den kongelige belønningsmedalje i guld, og ved den lejlighed sagde oberst Tscherning: »Mester Ole Pedersen er bekendt for en duelig Kunst- og Tøjsmed, han udmærker sig fortrinligt ved det Arbejde, som fra hans Værksted leveres, han udmærker sig ved at opfinde og indrette nyttige Maskiner. Jeg nævner kun hans Skrueskæreværk, hans Sølvvægt i denne Anledning. Han forfærdiger matematiske Instrumenter med al den Nøjagtighed og Sirlighed, de bør have. — Denne Mand er født, opdraget, oplært og blevet Mester i denne Egn og paa dette Sted uden at have rejst eller arbejdet på fremmede Steder . . . alt dette har bevæget Hs. Majestæt Kongen til allernaadigst at bevilge Dem, Ole Pedersen, Værket, Guldmedaljen: Fortjent —«.

Mange af mestrene på Frederiksværk var indvandrere, i vore dage kaldet fremmedarbejdere, især kom de fra Sverige og Tyskland. Det er næppe for at fremhæve Ole Pedersen som »indfødt«, han bliver fremhævet som »Frederiksværker«. Det er hans fortjenesters skyld.

Foruden fortjenstmedaljen i guld fik Ole Pedersen sølvmedaljen 2. april 1801, i 1826 fik han dannebrogsmændenes sølvkors, og i 1829 blev han udnævnt til krigsråd.

Ole Pedersen var gift med Karen Gundersen fra Vinderød. De boede i Nørregade i en ejendom midt på åsiden. I 1838 trak krigsråden sig tilbage fra sine mange fortjenstfulde virksomheder, og der tillagdes en årlig pension på 150 rigsdaler fra Det Classenske Fideikommiss.

Han døde, omtrent 90 år gammel, Helligtrekongersdag 1856. I Vinderød kirkebog står der: »Død 6. januar 1856, begravet 13. januar Ole Pedersen, pensioneret Smedemester samt Krigsraad, Frederiksværk, 89 Aar gammel«.

Ole Pedersen ligger begravet på Vinderød Kirkegård og fik en støbt jerntavle: »Her hviler den hæderlige Krigsraad Ole Pedersen, Smedemester og Dannebrogsmænd«.

Også Ellen Mogensdatter er begravet i Vinderød. Kirkebogen har for 2. marts 1806: »Insidder Niels Sørensen, Vinderød, død af tærende sygdom, 57 Aar gammel« — det ser ud til, at denne Niels Sørensen har været Ellen Mogensdatters anden mand, for et par år senere, da hun døde, blev hun indført i kirkebogen som hans enke: »1808, 8. September afd. Niels Sørensens enke Ellen Mogensdatter, Oxebroer, 82 Aar død af Alderdom«. Aldersforskellen har altså været stor, han har været 23 år yngre end hun.

Også general Classen blev, som bekendt, gift. 16. august 1783 holdt han bryllup med Anne Elisabeth de Tengnagel, enke efter baron Reinhard Iselin. Classen var dengang 58 år og baronessen 48. Hun havde to gifte døtre og havde allerede et par år været bedstemor. Ingen forstod bevæggrunden til giftermålet, hverken samtiden eller eftertiden.

Det er en af gåderne i general Classens liv, en gåde, der sikkert aldrig bliver løst. Man har, så vidt jeg har set, ingen optegnelser fra nogen af siderne, — udover, at »hver af Parterne ønskede at bo særskilt paa hver sin Gaard«.

Og de havde ægtepagt, så enhver tale om pengespekulation er udelukket. Ægteskabet varede kun godt to år, i marts 1786 døde generalinden.

Præst og degn i Nordsjælland

I gamle dages Nordsjælland skelnede man mellem to slags degne, sædedegne og løbedegne. Om sædedegne, hedder det at de i det mindste må kunne »grammatikken og kathecismen«, men det var ikke altid, at den bestemmelse kunne overholdes. Vel var der mange studerede degne, men tit kneb det med at finde kvalificerede ansøgere, og så måtte man tage, hvad der var for hånden. I mangel af andre ansatte man flere gange herregårdsskytter og lignende folk. Der er også eksempler på, at en smed, en snedker, kældersvend og husmænd har fået degnekald. Kneb det særlig meget, tog man præstens karl.

Det var almindelig skik i begyndelsen, at ligesom menigheden selv valgte sin præst, valgte den også sin degn. Undtaget var der enkelte embeder, som Universitetet havde kaldsretten til.

Inden degnen tiltrådte, skulle han dog først stille hos biskoppen til overhøring, og klarede han skærene dér, skulle han aflægge embedseds hos den kongelige lensmand.

Hvis en degn var svagelig, kunne han antage en vicedegn eller substitut. Så blev der lavet en slags kontrakt, og tit stod der i den, at substitutten skulle være degnens eftermand, når den tid kom.

I 1660, da enevælden blev indført, tabte menigheden sin gamle ret til selv at vælge præst og degn. I købstæderne blev degnen herefter ansat af biskop og stiftamtmand, således enten af kirkepatronen eller — hvis kongen ejede kirken — af biskoppen. Til embederne hørte bolig og som regel jordlod. En del fik brændsel, og alle embederne var tillagt den såkaldte »degnetrave«, korntiende, der skulle være en tiendedel af præstens indtægt — men langt fra altid var det. Så var der jule-, påske- og Sct. Hansrenten, d. v. s. ost, brød, flæsk, gæs o. s. v., som beboerne tit måtte tvinges til at levere. Højtidsoffer fik degnen overalt.

Mange degne sad meget småt i det. Om en degn i *Blistrup* hedder det i 1699, at han er »ganske forarmet og fast betlefærdig«. *Blistrup* sogns degne boede i Bakkebjerg, og den fattige degn, der her er tale om, hed Bjørn Andersen. Det ser i øvrigt ud til, at der for det meste var smalhans hos de *Blistrup*degne. I 1759 kom Heinrich Reuter til sognet som degn. Han var søn af hofmaleren på Frederiksborg og var student. Fra 1739 til 1756 sad han i Mårum som skolelærer og var derefter ledig i tre år, før han blev degn i *Blistrup*. Her kom han straks i strid med sognepræsten, Albert Snested. Provst Schive prøvede på at mægle, og i et brev til biskoppen i 1759 kalder provsten sognepræsten for en »gal, forstyrret mand«. Degnen er dog heller ikke fejlfri. Om ham siger provst Schive, at han er »et stridigt gemyt, og der er ondt i ham, når han blotter sig«. Ved et mundhuggeri i som-

meren 1761 mellem præst og degn, sagde degnen til præsten: »Det er ej den liderlige, fordrukne hund, degnen i *Valby*, I nu har for eder!«

*Valbydegne*n, som Reuter langer ud efter, hed Borndorph. Han havde været Reuters forgænger som degn i *Blistrup*, og han lod nu Reuter stævne for provsteretten, hvor de tre slemme ord: »liderlig, fordrukne hund« blev kendt døde og magteløse.

Reuter ansøgte i 1771 om at måtte afstå Blistrup degneembede, og han anfører, at han er fattig, syg og elendig og »desværre har lidt mere ondt ved degnekald, end nogen troede, da jeg tillige med min hustrue har drucken vand og ikke havt een sild at æde«. Reuters kone hed Anne Margrethe Kierup og var degnedatter fra *Græsted*.

Den 6. juli 1772 lykkedes det Reuter at få embedet afstået til skoleholder Erdmann fra *Ramløse* mod 40 rigsdaler og tiende, jule- og påskerente af tre gårde i *Lyshøj* årlig. Det var en hård belastning for den nye mand, men han slap hurtig fri af den, for allerede et fjerdingår efter døde Reuter.

Det gik naturligvis ikke an, at degnen lignede bønderne. Der var derfor bestemmelser om, hvordan deres dragt skulle se ud: snævre knæbenklæder, brystdug med skøder til midt på lårene og en glat, stram trøje med snævre ærmer. Over trøjen, der gik til knæene, skulle han have en flad hue uden skygge. Når han var i funktion i kirken, skulle han have bladkrave på.

En degn måtte ikke holde jagthund eller gå på jagt — hvad mange af dem dog gjorde — og han måtte ikke bære »fyrrør, sværd eller andet utilbørligt værge«. Var han på rejse, måtte han dog have et spyd med sig i vognen.

De sogne, der lå i nærheden af en købstad, havde ikke faste degne, sædedegne, men blev betjent af de såkaldte løbedegne. Det var disciplinene fra latinskolerne ældste klasser, mesterlektianerne, der »løb« fra sted til sted og forrettede degnetjeneste.

Hvert tredje år sendte latinskolen nye løbedegne ud til landsbyerne indenfor en omkreds af 2 mil. Det var ikke vanskeligt at skaffe løbedegne. Stillingerne var meget eftertragtede, fordi de gav mønt på lommen, mere frihed og først og fremmest lettelse for skolens tvang.

Mange af løbedegnene havde ikke gavn af den megen flakken på landevejene og den lette adgang til brændevin og sviren med bønderne. De blev forhutlede og fordrukne og tænkte ikke på at nå længere i livet, end de allerede havde nået. Bestillingen som løbedegn kunne de kun have, hvis de blev ved at gå i latinskolen. Sluttede de skolegangen, var det forbi med den frie omflakken. Adskillige løbedegne blev derfor ved at gå i latinskolen i mange år for at bevare levebrødet, ja, det skete endda, at de giftede sig og havde kone og børn, mens de gik i skole.

Der var temmelig tit bud efter løbedegnene. Foruden den faste løn kunne løbedegnene redde sig en ekstraskilling hos bønderne ved at

skrive for dem eller på anden måde ved at signe og mane. En løbedegn fra *Slangstrup* latinskole lagde i 1578 på en hofkarls anmodning en kobbernagel på alteret i kirken og fik en smed til at slå naglen »udi den onde Mands Navn«. Det kom for landemodet og lensmanden. Men hvad der mere skete ved ingen.

Der var faktisk tit brug for løbedegne, men alligevel var de langt fra velsete. Der kom stadig klager fra befolkningen over deres vilde leben, og i 1683 bestemte regeringen da, at der fremtidig skulle ansættes sædedegne overalt, hvad der dog ikke forhindrede, at der mange steder var løbedegne til ind i det 18. århundrede.

Gerlev og *Dråby* sogne i Horns Herred havde indtil 1748 hver sin degn. I 1719 kaldedes Christian Bergou til degn i Gerlev af prins Carl. Den første halve snes år, Bergou sad i Gerlev, hører man ikke noget om ham, men i 1729 klagede pastor Fraun over, at Bergou ved en altergang havde været alt andet end ædru. »Djævlen skal fare i mig, hvis jeg var drukken!« sagde Bergou, men fem sognemænd bevidnede, at degnen havde været fuld.

Da præst og degn efter denne altergang fulgtes ad fra kirke, ville degnen »med Gewalt« rive kirkenøglen fra præsten. I sommeren 1729 blev Bergou suspenderet, men da han i november bad om forladelse for sin optræden i kirken og »for sine grove forseelser og forargelser, i særdeleshed ved uchristelig medfart mod sin hustrue samt jævnlighe drukskenskab og tidt opvakte slagsmål udi en eller anden forsamling«, og han desuden forpligtede sig til at foregå menigheden med »et gudeligt og christeligt exempel«, blev han atter indsat i embedet. I 1731 slap Bergou for samarbejde med pastor Fraun, der det år blev udnævnt til kgl. konfessionarius i København.

Men heller ikke den nye sognepræst, Nicolaj Stolpe, og Bergou kunne enes. Pastor Stolpe anklagede i 1739 degnen, der havde været »drukken og bandende i Gjerlev Kirke«. Bergou forsvarede sig skriftligt og fremførte desuden 12 anklagepunkter mod præsten, der, når han holdt ligprædiken, gjorde nar af de døde, skrev Bergou. Desuden undlod pastor Stolpe at bede den lovbealede bøn for kongehuset, han har ikke holdt konfirmation i 2 år på grund af ugidelighed, og hvad der var det værste, han har på prædikestolen gang på gang sagt, at der i hele Gerlev-Dråby pastorat kun findes 4 eller 5 mennesker, der ikke kommer i helvede.

Det var vistnok ikke helt uden grund, at der tit blev klaget over degnens sang i kirken. Men man må ikke glemme, at det var vanskeligt år ud og år ind at være forsanger for en flok, der tit sang med hver sit næb.

Når en degn fra oven fik befaling om »bedre at sjunge« mentes der ikke smukkere, men kraftigere. Man tog det ikke så nøje med, om der kom et par falske toner, når bare degnen kunne slå igennem med sin stemme. At Kristoffer degn i Jeppe på Bierget kunne ta' »troen fra

En af røverne sprang ind på drengen, men hunden fik »ordre« igen og bed ham i underlivet, så han faldt om.

— Sådan vil det gå jer alle, sagde drengen.

I mellemtiden var husbond kommet ud af fjerene:

— Hvad foregår her?

Tjenestedrengen forklarede det.

— Du har altid været en rask dreng, dette skal jeg aldrig glemme dig.

Overleveringen siger, at husbond lovede ham hjælp til, når tid var inde, til at overtage et af de mange husmandssteder, der sorterede under den rige mand. — I hvert fald står det fast, at husbond har sagt noget i retning af, at han kendte de to røvere og ville have navnet på den tredje, ellers ville hunden på arbejde igen . . .

— Så er jeg tilfreds, hvis I bare afleverer alt, hvad I har bragt ud i vognen.

Der var en af røverne, der ikke kunne humpe af sted, men han fik hjælp af tjenestedrengen:

— Vi behøver vist ikke at gå til naboerne nu, sagde Niels Jørgensen.

Han havde fundet sin skyder frem:

— Sig navnet på den tredje af jer?

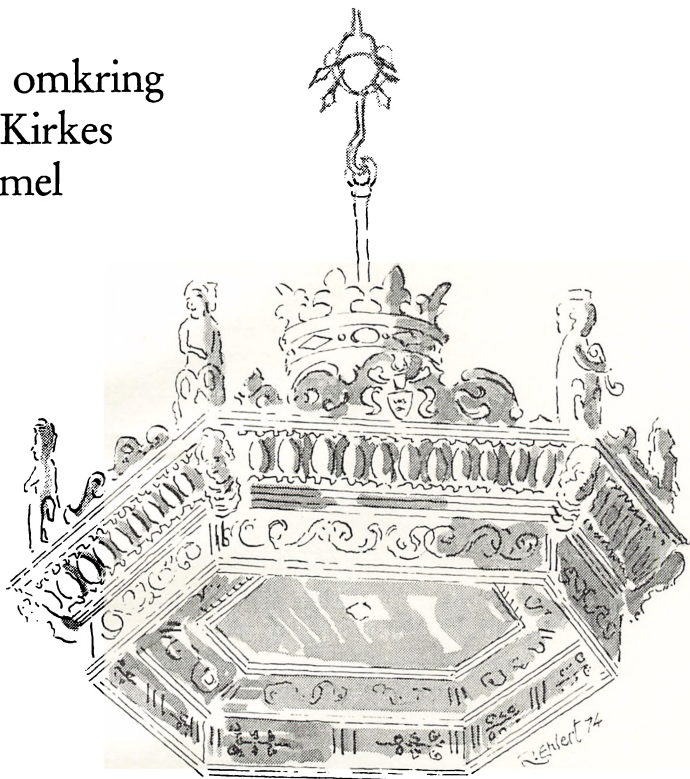
De vred sig noget, men Niels Jørgensen truede både med gevær og hund.

Og de gav sig.

Da øvrigheden nogen tid efter arresterede de tre røvere, blev de genkendt først og fremmest af tjenestedrengen og datteren Karen. De sagde begge, at to af dem havde hundebid i kroppen, og det passede. Det hjalp ikke, at de over for birkedommeren sagde, at bidene stammede fra en gal orne, som de ville sætte ring i næsen på.

Sådan lyder beretningen. Lad være, at senere tider har dramatiseret begivenhederne, men jeg har undersøgt kilderne, og de stemmer meget godt med overleveringerne.

Tragedie omkring Græsted Kirkes font-himmel

For 330 år siden fik Græsted Kirke sin sjældne himmel over døbefonten. Det var en foræring fra en af Chr. IV's vidtløftige sønner, et af kongens 21 børn.

Over døbefonten i Græsted Kirke hænger en »himmel« et snitværksarbejde fra renæssancetiden, med en ganske interessant historie. Den er skænket af Hans Ulrik Gyldenløve og hans hustru Regitze Grubbe og er prydet med deres våben. Hans Ulrik Gyldenløve var lensmand på Kronborg fra 1641 til 1645, og da himlen stammer fra hans lensmandstid, må den altså være ca. 330 år gammel nu.

Hans Ulrik Gyldenløve var et af Christian den Fjerdes mange børn — der var i hvert fald 21 — født på Kronborg i 1615. Hans mor hed Karen Andersdatter. Hun var datter af skriver Anders Hansen Wincke på Bremerholm. Det hedder sig, at Christian den Fjerde i 1613 traf Karens Andersdatter ved et bryllupsgilde og dansede meget med hende dér. Da gildet var forbi, tog han hende med sig hjem på slottet. Hun var ellers trolovet med sognepræsten i Køge, magister Niels Simonsen Glostrup, og skulle have været gift med ham, men i stedet for blev hun hos kongen og fik en eller måske to døtre med ham foruden Hans Ulrik. Præsten, der måtte afstå sin kæreste, blev kort efter, i 1616,

forfremmet og kom til Helsingør som sognepræst ved Sct. Olai Kirke.

Måske har kongen alligevel ikke brudt sig om at have ham så nær Kronborg, for allerede næste år forlod han Helsingør, men kun for at gøre et endnu større spring op ad embedsstigen: i maj 1617 udnævntes han til biskop i Oslo. Niels Glostrup opnåede også at blive en slags svoger til kongen.

Da han ikke kunne få Karen Andersdatter, tog han nemlig hendes søster i stedet for.

Forbindelsen mellem Christian den Fjerde og Karen Andersdatter varede i tre år, og først da kongen giftede sig med Kirsten Munk, forlod Karen ham.

Der blev dog stadig sørget for hende. Hun fik pension, blev forlenet med øen Hveen, og et par gårde i København fik hun også. I 1640 kom det kongen for øre, at Karen Andersdatter tænkte på at gifte sig. Det passede ham ikke rigtig, og han tog derfor Hveen fra hende og gav den i 1642, altså for 330 år siden, til deres søn, Hans Ulrik. Så opgav hun giftermålsplanerne, og kongen på sin side trak da også i land. Hveen fik hun ganske vist ikke tilbage, men hendes pension blev forhøjet.

Hans Ulrik Gyldenløve havde kun arvet sin fars uheldige sider, endda i meget forstærket grad. Christian den Fjerdes mange gode egenskaber sporedes ikke hos sønnen. Hans Ulrik var epileptiker, og dertil kom, at han allerede som ganske ung slog voldsomt til skaglerne. Han havde faktisk kun »Wein, Weib und Gesang« i hovedet. For at få ham tæmmet blev han sendt med Hannibal Sehested til søs, men i Spanien lavede han så mange gale streger, at han måtte dirigeres hjem igen.

Der er ingen tvivl om, at hans vilde leben gik kongen til hjertet. Det var Christians den Fjerdes mening, at Hans Ulrik skulle sættes i spidsen for rigets flåde, men den plan måtte opgives.

For dog at prøve, om den vanartede søn ikke kunne rette sig, når han blev tvunget til at beskæftige sig med noget alvorligt, gjorde Christian den Fjerde ham så i 1641 til lensmand på Kronborg, Frederiksborg og Abrahamstrup, det nuværende Jægerspris. Samme år fik man ham i oktober gift med Regitze Grubbe. Måske kunne det også hjælpe, mente kongen. Hans Ulrik fortsatte dog, som han havde begyndt, og endnu før han var fyldt 30 år, døde han i 1645 af »overmål i spise, drikke og erotik«.

Regitze Grubbe, der kun var 26 år, da hun blev enke, fik et lige så dramatisk levnedsløb som Hans Ulrik.

Hun boede i København ved siden af fru Birgitte Skeel, der som grevinde havde højere rang end Regitze Grubbe. Det gik efterhånden fru Regitze på nerverne, og hun bestemte sig til sidst til at rydde Birgitte Skeel af vejen.

Hun fik den 17-årige adelsjomfru Agnete Budde, der var i huset hos Birgitte Skeel, til at give hende gift, men mordet afværgedes i sidste øjeblik. Regitze Grubbe blev forvist til Bornholm, hvor hun døde i 1689. Agnete Budde derimod blev sammen med fru Regitzes pige Lucie sat i Blåtårn.

Det var netop på den tid, Leonora Christine sad der, og fra hendes »Jammersminde« ved man en hel del om de to pigers fængselsophold. Agnete Budde var slet ikke klar over, hvor dårligt hendes sag stod. Leonora Christine skriver, at hun »var lystig, til dagen før hun blev rettet«. Hun blev nemlig henrettet den 6. september 1678, så ung hun var. Lucie, som på sin frues vegne havde bragt Agnete giften, blev behandlet meget hårdt i fængslet, medens fru Regitze, den egentlige anstifter, altså dækkede sig ovre på Bornholm.

Leonora Christina fortæller i »Jammersminde« om Lucie: »Den Qvinde var en standhaftig trofast Tjenerinde. Hun havde langt et Mod, tog imod alt ondt, var trøstig i det mørke Fængsel. Havde tvende Mandspersoner til Kammerater, som både skreg, sukkede og græd. Fra Grevinde Skeel, som skulde bespise hender, blev hender sendt Kiød, som krøb fuld af Maddiker, og mullent Brød. Jeg forbarmer mig over hender . . . gav hender Mad og Drikke og Penge til at formidle Gert (fangevogteren) med, som var hende for haard. Hun blev pinet, vilde dog ikke bekiende det ringeste af det, hender beskyldtes, forsvarede altid sin Frue«. — Lucie blev lagt på pinebænken, når hun skulle forhøres, men slap dog til sidst med offentlig piskning til landsforvisning.

— — —

Hans Ulrik Gyldenløve og Regitze Grubbe er nu forlængst støv og muld, men deres gave til kirken i Græsted er stadig til, og mærkeligt er det at tænke på, at den — skænket, som den blev, af to vildfarne og fordærvede mennesker — nu i over tre hundrede år har hængt som en beskærmende himmelhvælving over uskyld og renhed: de små børn, der bliver holdt over dåben.

over tolv degne«, vil det sige, at han, når salmen »Vi tro allesammen på een Gud« blev sunget, kunne overdøve de andre degne og synge dem sønder og sammen.

De fleste præster var tilbøjelige til at prædike alt for længe, og der kom så en forordning om hvor længe Vor Far måtte »stå på stolen«. Men der var også præster, som havde en svaghed for det modsatte — at prædike alt for kort, så at der faktisk ingen prædiken blev. Det var især unge præster uden livserfaring, de havde simpelt hen ikke noget at byde på. Da tiden jo skulle gå med noget, valgte de gerne de lange salmer. Så gik det selvfølgelig ud over degnen, som måtte bræge det hele. Orgel var der kun sjældent i kirkerne, og det var derfor et strengt legemligt arbejde for degnen at holde ud til enden. Man forstår godt den degn, der havde sunget en snes vers, tørrede sin svedige pande og udrød for hele menigheden: Det var sågu en træls hund, den!

Degnen Holm i *Ramløse-Anisse* klagede i 1778 over, at han havde syv byer at læse i. Der er jo mange helligdage. Og dertil kommer katekismusoverhøringen om lørdagen. Det var også degnens pligt at ringe med kirkeklokkerne morgen og aften. I sogne, hvor der ikke var nogen degn, ringede bymændene på skift, eller de betalte en anden for at gøre det. Men degnens mest forhadte bestilling var brevbæringen mellem præst og provst. Den blev først afskaffet højt oppe i vor tid.

Dramatiske begivenheder

omkring gård i Ramløse

Hovgården i Ramløse, tidligere også kaldet Bispegården, har oplevet mere end de fleste danske gårde. Her fortælles træk af dens historie, der går helt tilbage til 1100-tallet.

I middelalderen ejede Roskilde-bisperne hele Ramløse By, »og da var der en Gaard ved Skoven, hvorved vare Alleer af Esketræer«, skriver Danske Atlas i 1774. Bisperne opholdt sig dengang meget på Hovgården, som den også blev kaldt. Gården lå da i byens vestlige udkant, og for 850 år siden fandt der en begivenhed sted — som gik over i Danmarkshistorien.

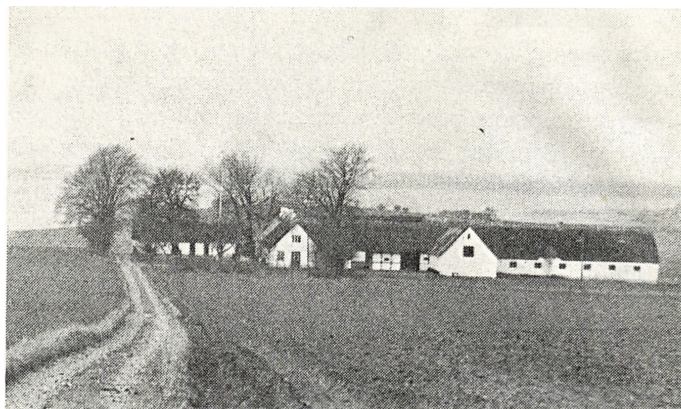
Den sidste af Svend Estridsens fem regerende sønner, kong Niels var død i 1134 i Slesvig, dræbt af Sct. Knuds Gillesbrødre som hævn for mordet på Knud Lavard. Så kom Erik Emmune til magten. Han var søn af Erik Ejegod — født i Slangstrup — men havde ingen af faderens gode egenskaber. Sin egen broder, Harald Kesis, slog han ihjel tillige med ni af hans sønner. Kun een søn, Oluf, lykkedes det at komme bort i tide, forklædt i kvindetøj, og han svor på, at disse mord skulle komme kongen dyrt at stå. Kun tre år sad Erik Emune på tronen, så blev han dræbt, dog ikke af Oluf, men af Sorteplov. Man kender ikke bevægelsen, men Erik Emune blev dræbt på tinge skriver Saxo. Erik Emunes søstersøn, Erik Lam, fulgte ham på tronen, og i hans tid indtraf de begivenheder, der gjorde Bispegården i Ramløse til midtpunktet.

Oluf, der ikke fik ram på Erik Emune, lod sin vrede gå ud over Erik Lam, og han hærgede med brand og krig i Nordsjælland.

Kongen havde en tro hjælper i biskop Rike, der ved Buddinge havde slået Olufs røverbander så eftertrykkeligt, at alle måtte tro, at der var fred og ingen fare. Biskoppen drog derfor med sit følge til Ramløse, hvor de slog sig ned i Bispegården for at hvile ud.

Men Oluf havde sine spioner ude for at se, hvor Rike blev af, og en morgen omringede han Bispegården med sine krigsfolk. Ingen inde i gården anede uråd, og Oluf ville ikke gå til angreb, før han med bestemthed vidste, hvor biskop Rike opholdt sig. Han var bange for, at han skulle flygte under kampen. Biskoppen kom da for skade selv at røbe hvor han var, nemlig i sovekammeret ved ottesangen (oprindelig en gudstjeneste kl. 3 om natten).

Der blev givet befaling til at sprænge døren, og biskoppens tjenere, som satte sig til modværge, blev hugget ned på tærskelen. Messen fik en brat ende, for biskoppen havde ikke i sinde at give op. Han løb hen til væggen, hvor hans skjold og sværd hang, og så slog han fra sig, det bedste han havde lært. Klerken kom biskoppen til hjælp og fyldte

Hovgården, hvis nuværende ejer er kgl. balletmester
Flemming Flindt.

døråbningen med puder fra sengen og holdt virkelig på den måde Oluf og hans folk ude.

Da Oluf nu så, at han ikke kunne få ram på Rike på den måde, fandt han en anden metode. Han stak ild på Bispegården for at indebrænde biskoppen. Først da ilden nåede sovekammeret, bekvemmede biskoppen sig til at bede Oluf om frit lejde, så de kunne forhandle sig til rette, for som Saxo siger, bispen anså det for hæderligere at falde for sværdet end at brænde inde. Lejdet blev ham tilstået, og i tillid til det, stak han hovedet ud af døren. Øjeblikkelig var der en, der huggede ham ned, og hele sværmen tog nu flugten ned til Arresø bred, og ad det smalle stræde, som forbandt søen eller rettere fjorden Arrefjord, med Kattegat, slap krigskarlene bort.

Disse begivenheder fandt sted i 1139. Oluf blev sat i band af paven efter overfaldet i Ramløse, og der blev nu ligefrem gjort jagt på ham. I Skåne indhentede skæbnen ham i 1143, da Erik Lam endelig fik hævn over det »Uhyre med mange Hoveder«, som Roskildekrøniken kalder ham.

Efter branden i 1139 blev Bispegården bygget op igen. Efter reformationen i 1536 boede en bonde på gården, som dengang skal have været på 23 hartkorn, men i 1720'erne opdelte man den i tre bøndergårde. Der blev dog også en bid jord af Bispegårdens tilliggender til hver af de øvrige bønder i sognet.

For ca. 175 år siden brændte Hovgården, som den nu gerne blev kaldt, påny. Det var en brand, som havde været ventet længe... det fortælles, at sognepræsten, Lars Nielsen, sagde til sine folk, da kirkeklokkerne begyndte at klemte. »Skynd jer og se, hvad der er på færde, men hvis det er Hovgården, der brænder, så kom bare ind igen!«. Alle i sognet vidste nemlig, at Hovgårdens ejer ønskede sig en ny gård, man vidste også god besked med, at der et par gange havde

været »selvantændelse« i høet, og gamle folk på egnen kunne huske, hvordan det røg op af taget over bagerovnen. Hver gård havde jo i gamle dage en bagerovn, som gerne lå i en lille udbygning, en »lyde«, der var bygget sammen med stuehuset. Et par naboer kom løbende med vandspande og fik ilden slukket oppe under tagskægget. Oven på ovnen lå to brændende tørv lige under stråtaget. Dem tog naboerne med ind for at vise ejeren dem. Han sad nok så andægtigt og læste i Bibelen.

— Hvad drålen sidder du her og leser, mens gården er ved at futte af. Se her er to brændende tørv, dem fandt vi oven på bagerovnen.

— Kun to? spurgte ejeren flegmatisk . . . der må være een til deryde.

Og derefter — sådan lyder overleveringen, som vel nok er blevet »pyntet« lidt med årene, gav han sig til at læse højt af Bibelen: »Lad Eders brødre, hele Israels hus, begræde den brand, Herren har antændt«!

For 130 år siden var Hovgården forlængst flyttet ned ved Arresø — og den blev igen skueplads for dramatiske begivenheder. Det var, mens »den rige Rasmus Jørgensen« havde den.

En nat kom to mænd ind i stuen, hvor familien lå og sov i omhængsengen. Det var et par regulære røvere med sværte ansigter, og de gav sig straks til at rode i kister og skabe. I bordendesbænken lå — som i alle gårde — skjorter, særke og andet linned, og det begyndte en af røverne at bære ud til en tredje mand, som holdt med en vogn ved gården. Nu har jo linned og dækketøj jo altid hørt til klenodierne på en gård, og det var mere end, hvad den unge datter kunne holde ud at se på: at alt hendes brudeudstyr skulle forsvinde på den skammelige måde. Hun sprang ind på en af røverne og vristede en bunke linned fra ham.

Stik hende dog en på skallen, sagde en af røverne.

Det var nok også gået galt for Karen, hvis der ikke i det samme var sket noget af et mirakel. Manden ved vognen kom styrtende ind og råbte, at de ville blive skambidt. Gårdens store hund, som lå inde i karlekammeret, havde nemlig givet hals, så tjenestedrengen var vågnet og taget den bidske hund med sig ud i gården. Han truede røveren med at pudse hunden på ham, hvis han ikke forsvandt omgående. Da røveren ikke tog notits af det, gav drengen hunden »ordre« til at gå til angreb. Det gjorde den omgående, med det resultat, at røveren fik et kraftigt sår i det ene lår.

— Kom så med her, sagde drengen, så går vi alle tre over til naboen, og hvis du ikke makker ret og går forrest, får du et nyt bid, og det bliver værre end det første — hunden kan skambide dig, så du aldrig bliver menneske mere. Er I flere om dette her?

— Ja, der er to manner inde i stuen for at hente linned.

— Så går vi derind, sagde den kække tjenestedreng.

Overtro om liv og død i det gamle Nordsjælland

Varulve og marer var de gamle nordsjællænderes evige følgesvende fra fødsel til grav.

Troen på varulve og marer var meget udbredt i Nordsjælland. Nylig har jeg været ude for, at gamle mennesker ikke helt tør afvise denne overtro, som først tabte sit tag i folk i tyverne, måske er der endnu nogle få i firserne, der godt ved, at det er overtro, men alligevel ikke helt tør forkaste . . .

Troen på varulve og marer: Hvis en frugtsommelig kvinde ville føde uden smerter, skulle hun foretage nogle fiksfakserier med en horseham, d. v. s. den hinde »i hvilket føllet er, når det kastes«. Hun stillede hinden op på tre eller fire kæppe og krøb derefter, helt nøgen igennem den. Det skulle foregå ved midnatstid, og midlet ansås for ufejlbarligt. Men alting har sin pris, var barnet, hun fik, en dreng, blev han varulv, var det en pige, blev hun en mare.

Ulve-instinkt kom dog ikke op i drengen, før han blev voksen, og en mare var også fuldvoksen. Om mænd, der var varulve, hed det sig, at de pludselig, når trangten kom op i dem, blev forvandlede. De fik ulveskikkelse, blev lådne over hele kroppen og løb så, når mørket faldt på, ud på rov, og da gjaldt det for de frugtsommelige kvinder om at passe på, for det var dem, varulvene var ude efter.

Skrækken for varulve var stor, men man så med medfølelse på de mænd, man »vidste« var varulve, for de var jo ikke selv skyld i deres skæbne.

I 1805 var der i Ramløse Sogn en mand, der visse nætter blev forvandlet til varulv, man vidste godt, der var en varulv, men hvem varulven var, opdagede man først nogen tid efter, og i al den tid følte ingen kvinde sig helt sikker. Ved et rent tilfælde opdagede mandens egen kone, at han en morgen havde tøjtrævler i tænderne. Mødte en kvinde en varulv, skulle hun slå fra sig med sit forklæde. Det var hendes bedste værge. Ramløsemanden havde netop trævler af blåternet forklædetøj imellem tænderne, og hans kone skyndte sig at snappe en kæp, som hun gav manden tre slag over ryggen med. Samtidig råbte hun: »Gå fanden i vold, for du er jo varulv!« Sådan skulle man bære sig ad, når man ville befri en varulv, og manden, som her er tale om, var fra det øjeblik løst fra den forbandelse, der hidtil havde hvilet over ham.

I Blistrup Sogn var der — mange år senere — en overgang en varulv, som satte alle mennesker, selvfølgelig især kvinderne, i skræk.

Ved et gilde kom en kone tilfældigt til at kigge ud ad vinduet om aftenen, og hun så da til sin rædsel en varulv ude i gården. Han stod

og strakte hals og kiggede snart ind ad eet vindue, snart ad et andet. En af gildesgæsterne var en frugtsommelig kone, og det var hende, varulven stadig holdt øje med.

Svangre kvinder vovede sig sjældent udenfor hjemmet, i hvert fald ikke alene og meget nødigt om aftenen. Skulle de absolut ud, måtte de se at få følgeskab af en mand. Så var de nogenlunde sikret, hvis de skulle møde en »Væøvl«.

Man kunne måske sige, at en mare i overtroen var en slags kvindelig sidestykke til varulven. De kvinder, som forbandelsen hvilede over, kunne, sagde man, om natten blive til marer, der opsøgte sovende mænd for at plage dem. Maren satte sig på brystet af manden, klemte og krystede ham, og så havde han mareridt.

Det skete også, at maren red en hest, dog aldrig en hoppe. Kom man en morgen ud i stalden og fandt en af hestene varm og svedt og med manken filtret sammen, havde en mare redet den om natten. Manken kunne ligefrem se ud, som om et par hænder havde flettet den. Der var marelokker i manken, sagde man . . .

Troen på mareridt var udbredt i alle samfundslag, men midlerne, der blev anvendt imod det, var noget forskellige. Præster og andre studerede folk brugte gerne et marekors, også kaldet druefod eller pentagram. Det var en slags trylletegn, der lignede en femstrålet stjerne.

Tegnede man med kridt et marekors på dørtærskelen, kunne maren ikke trænge ind i huset. Men man skulle passe på at få tegnet korset rigtigt, for nåede stregerne ikke helt sammen i spidserne, lokkede man ligefrem maren til sig! Og ville uheldet så, at den spids, der vendte indad mod stuen, var tegnet rigtigt, kunne maren eller hvad andet djævelskab, der nu var tale om, ikke slippe ud igen.

Drude er det gammeltyske navn for mare, og det græske for marekorset er pentagram eller pentalfa, fordi korset eller stjerner danner 5 A'er. Havde man ikke som præster gået i »den sorte skole«, måtte man hjælpe sig på anden måde. Hvis en mand var blevet plaget af mareridt om natten, skulle han næste dag, uden forklaringer af nogen slags, tie stille lige til middag. Det kunne naturligvis tit være svært at gennemføre, navnlig når andre mennesker snakkede til ham, men lykkedes det for ham at bevare tavsheden, kunne han trække maren til sig ved dagslys og befri hende for den skæbne, der tyngede hende.

I sådan et tilfælde slog det som regel til, at der ved middagstid kom en fremmed kvinde ind i gården, måske for at låne et eller andet. Det var maren, og hun var nu frelst takket være, at hendes offer havde kunnet tie stille, til hun viste sig.

Barselsgildet blev i tidligere tid ikke holdt samme dag, som barnet var blevet døbt. Barsedåben fandt gerne sted den første søndag efter fødselen, og der var ikke noget egentlig gilde i den anledning.

Barselsgildet var derimod en større historie, og det blev fejret, »rut-

tet«, den dag, konen var i kirke for første gang efter fødselen som regel 6 uger efter dåben.

Det var af hensyn til troldtøjet, man skyndte sig at få barnet døbt. Indtil det havde været i kirke, måtte der til stadighed brænde lys i stuen, for ellers risikerede man, at »de underjordiske« fra en af højene ude på marken kom og tog barnet og lagde en skifting i vuggen i stedet for.

Når »kirkegangskonen« mødte i kirken, blev hun modtaget ude i våbenhuset af præsten, som efter en lille tale til hende og de koner, der var med, »indledte« hende til gudstjenesten.

Til ritualet hørte også, at »Kirkegangskonen« ofrede den dag, hun holdt sin kirkegang. Det blev der holdt strengt på, også fra familiens side, så strengt, at hun fik sine offerpenge med sig i kisten, hvis det skete, at hun døde i barselsseng og altså blev afskåret fra at holde sin kirkegang. Man har her forklaringen på, at man af og til, når der skal graves en ny grav, kan støde på en gammel kiste, som viser sig at indeholde penge.

Døde barselkonen uden at blive forløst, fik hun foruden offerpengene undertiden også børnetøjet med sig i graven. Man vidste nemlig at fortælle om kvinder, der havde født deres barn i kisten, og skulle det ske, måtte tøjet være parat. Man har fundet grave fra 1740 i Helsingør, med et helt udstyr til et nyfødt barn: svøb, liste, navlebind, navleklud, skjorte, en hvid lærredshue, en rød silkehue, halskrave, et brev knappenåle, en synål, tråd og bændler, ja, endda en flaske med vand til at vaske eller døbe barnet i. I kisten lå en ung, frugtsommelig kvinde.

Men langt senere har man på nordsjællandske kirkegårde fundet grave med spædbørnstøj, dog ikke i så store mængder som fundet i Helsingør.

Det skulle ikke undre mig, om der stadig er en lillebitte angst for troldtøj tilbage i det moderne menneske, visse rudimenter af »ritualer« i forbindelse med liv og død kunne tyde på det.

Grød og klipfisk —

nordsjællandsk bryllupsmad

Den jævne mands daglige retter var brød, sild, grød, og flæsk, men der var anderledes »fine« retter for dem, der havde råd — og mave — til det.

Det er så heldigt for mig, at min tip-tip-oldemor, der var møllerkone i Nordsjælland, har efterladt sig en udførlig dagbog, hvori der ligger mange opskrifter. Hun »skrev godt for sig«, det var udtrykket dengang, omkring 1800 og senere, en sjældenhed dengang i modsætning til vore dages forfattere, der skriver, før de har fået lagt bleen.

Til efterslægten har hun videregivet en række opskrifter på retter fra hele Nordsjælland, som serveredes, når der var »fint« besøg, men det er retter, som jeg næppe kan tænke mig, at en moderne nordsjællandsk husmor kunne tænke sig at binde an med. Det er hård kost. Men det kan alligevel være morsomt at se, hvad de gamle spiste. En kendt sag er det jo, at grød og klipfisk var den store gastronomiske udfoldelse ved festlige lejligheder, og endnu hænger der visse steder en sveden grødduft i nordsjællandske hjem ved juletid. Men sideløbende med grøden og klipfisken havde vi store, bastante retter. Mølleren og hans kone hørte ikke til de helt »fine«, de lå og baskede i underkanten, de kunne jo ikke hamle op med en greve, en storbonde eller præsten, men de var dog, som Erik Bøgh skriver »gentile folk«, en anelse hævet over bønderne, om det så har tilfredsstillet dem eller ej. Men sikken et held, at man på fædrenes side er rundet af så halvforfornemme folk.

Nu til opskrifterne . . .

Først skal vi lige have færten af, hvordan man lavede herremandssovs — det skal vist nærmest svare til vore dages engelske sovs.

Man tager kryddernelliker, muskat, kardemomme, peber, kanel og ingefær, lige meget af hvert, — dog af kanel så meget som af det øvrige tilsammen. Dertil sættes hårdtbagt, stort brød, så meget som det øvrige. Røres op med eddike, koges og hældes på fad.

Værsågod, hvis De tør!

Det er sjældent, vi her i landet har haft regulær hungersnød, dertil har vi alle tider haft for nær kontakt med jorden og havet, og det er

en misforståelse, hvis man tror, at tidligere tiders danske Jens'er ligefrem sultede. I Christian IV's krigsudspisningstakst læser vi, at den danske soldat daglig skulle have: $\frac{1}{8}$ pund smør, 2 pund kød, 2 pund brød, 3 potter øl.

Flåden og Bremerholms mandskab skulle egentlig have: $1\frac{1}{2}$ fjerding rug, 28 potter øl, 2 pund flæsk, $3\frac{1}{2}$ pund torsk, 1 pund smør, $\frac{1}{4}$ ottingkar gryn, $\frac{3}{16}$ ottingkar ærter.

For bonden var, foruden grøden, flæsket og sildene den vigtigste mad. Omkring 1800 fik den nordsjællandske bonde flæsk fire gange om ugen i forbindelse med suppe eller ærter. En gang egentlig fik han stegt flæsk, og i høstens tid var stegt flæsk dagligkost. Man tænker sig måske, at den tids bonde henslæbte sig med slunken mave og i en tilstand, der på nordsjællandsk hedder, at sulten føles, som om de store tarme er ved at æde de små, — men her er skemaet over, hvor tit der blev fourageret i høstens tid:

Kl. 5 brød og brændevin,

kl. 7 halv sild og nykogt bygmelsgrød med surmælk,

kl. 9 mellemmad: et stykke brød af ca. 1 punds vægt, ost eller kød, brændevin,

kl. 12 vælling eller grød og stegt flæsk,

kl. 5 mellemmad: et stykke brød af ca. 1 punds vægt, ost eller kød, brændevin,

aftensmad: grød med surmælk.

I Frederiksborg Amt var bryllupsmaden for 170 år siden risgrød og klipfisk med sennep, og de »større« bønder serverede hønsekødssuppe og sylte. Det var dog ingenting mod, hvad man bød på ved hoffet. Min tip-tip oldemor har noteret sig en af de mildere, nemlig en postej som dog kan synes ret voldsom. Den er fra før 1800, en »Dey Postej af Skinke og stort Vildt«.

Man tager rugmel efter postejens størrelse, ælt det med hedt vand, lidt salt, et halvt pund smør æltes tilsammen. Gør postejen brav stiv, former deraf bunden til en postej så tyk som en tommelfinger med en rulle-træ.

Julefestmåltidet for ca. 150 år siden og langt op i vor tid bestod hos bønder, foruden af fisk og risengrød af en sigtemad, der blev regnet for delikatesse. Men ingen skulle »tøste på fisken«. derfor gled der et par krus brændevin ned. I det hele taget spillede brændevinen — tænk på Jeppe — en ret stor rolle i forbindelse med maden, ja, for den sags skyld også uden fast føde. Efter klipfisken kom grøden ind, smukt pyntet med kanel og sukker og i midten et smørhul formet som et kors.

Og så tog hver mand sin hornske frem, og så gik det løs, bogstaveligt talt. Der herskede nemlig den overtro, at den, der ikke havde udholdenhed — og man måtte ikke snyde sig til langsom spisning — men måtte give først op, skulle dø først. Makaber mad-kult!

Juleaftenens højtidsmåltid begyndte kl. 7 med, at husbond satte sig for enden af bordet og fremsatte denne bordbøn:

*I Jesu navn gå vi til bord
at æde og drikke på dit ord,
dig Gud til ære, os til gavn,
så få vi mad i Jesu navn.*

Men hvad spiste man ellers i Nordsjælland i de dage? Man var ikke — det fremgår af tip-tip oldemors skrivelser bange for at eksperimentere en smule. Måske er der ideer til vore dages nordsjællandske husmor? De kan jo selv se, om denne overraskende melon-suppe fra Bregnerød ikke forekommer Dem temmelig overrumplende — bortset fra, at jeg ikke troede, man havde meloner før langt op i vor tid. Men mit leksikon siger, at melonen har været kendt i »århundreder« også herhjemme. Men se nu nærmere på melonsuppen, som min tip-tip tipoldemor skriver er fra »Bregnerød eller deromkring«:

Man tager kødet af en lille melon, skærer den i terninger, som svitser i en gryde i en stor klump smør. Der drysses peber og salt på, vand hældes ved, og det hele koges i en halv time. Lige før serveringen kommer finthakket kørvel, persille og grøn dild på suppen og får et opkog med den.

Fra Helsinges-egnen, hvor min tip-tip oldemor var fra, har hun en mørbrad-ret:

Man tager en stor mørbrad, pudser den smukt og giver den en dyb ridse ned igennem. En fars laves af hakket flæsk, champignons, løg, salvie og et såkaldt fransk brød opblødt i mælk, salt og peber. Farsen lægges ind i mørbraden, som bindes om og steges, idet man til sidst jævner sovsen med et glas øl.

Øllet har formentlig være hjemmebrygget, men De har jo lov til at købe vore dages øl!

En særpræget ret har vi fra Gilleleje-kanten. Det er på eget ansvar, vi giver den videre: Kålrouletter med blodpølse!

Man tager et passende antal pæne hvidkålsblade, der sættes over ilden i kogende vand og får et opkog, så de bliver bløde. De tages op, og det

grove af stilken skæres væk. En blodpølse befries for skindet, og på hvert kålblad lægges en stor skefuld af pøsemassen, som formes til en langagtig klump, så bladet kan rulles sammen om den. Vand hældes på, og heri steger rouletterne svagt i passende tid, indtil kålen er mør. Sausen hertil (heller ikke just helt almindelig!) er: smeltet smør med honning i.

Vi ved altså ikke, om vi tør anbefale denne specielle ret, men her er en folkeyndet (i sin tid!) sursteg fra Frederikssundegnen, en opskrift, som måske nok kunne fortjene at blive genoplivet, en god gammeldags, nordsjællandsk livret:

Man tager kødet af et fint stykke inderlår. Det pudses smukt og spækkes med spæk, der er dyppet i hakket løg, peber og salt. Kødstykket gnides med mel og brunes i smør, hvorefter det overhældes med eddike (det gamle mål svarer til 2 deciliter) og steger hermed en times tid. Så hældes i gryden desuden $\frac{1}{4}$ liter vand og $\frac{1}{4}$ liter øl plus 10 hele peberkorn og 2 laurbærblade. Når den er helt mør, drysses den med rigeligt puddersukker. Under stegningen må kødet hele tiden vendes nu og da.

Til sidst genopfrisker vi denne kartoffelæblekage fra Helsingørskanten, idet vi byder læserne et velbekomme til det nordsjællandske bord med gammeldags retter:

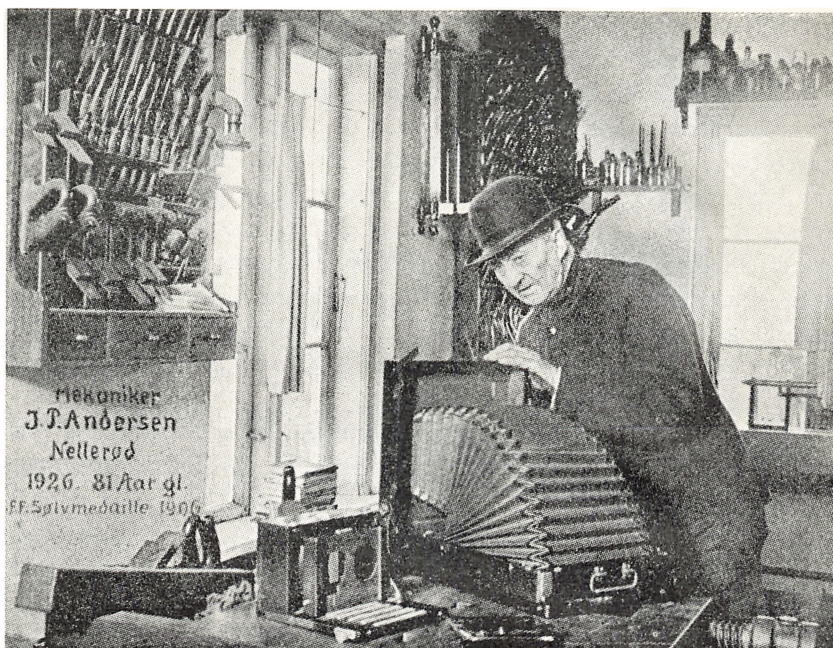
Man tager 375 gram kogte, revne kartofler. De kommes i en gryde sammen med 60 gram smør og bages godt igennem. Gryden tages af ilden, og man rører den revne skal af 1 citron og saften af 2 citroner i. Desuden 6 æggeblommer, som er rørt længe og grundigt med 250 gram puddersukker. Når det hele er blandet godt sammen, kommes 5 søde æbler, der er skræillet og skåret i fine terninger, i massen — og til sidst de piskede hvider. Det hele hældes i et ildfast fad og bages i en time i en ikke for varm ovn.

Og så går vi til bords!

Den geniale landsbyhåndværker fra Nellerød

Nogle skridt nede ad en sidevej i landsbyen Nellerød, på landevejen mellem Helsingør og Helsingør, ligger den sære Jens Poul Andersens værksted. Her havde han sin træ-drejbænk, fint udført, og en del værktøj, som man ikke har set magen til, så præcist det er forarbejdet, en høvlebænk, som er et helt lille kunstværk, nogle tegninger og nogle matematiske beregninger . . . jo, det er noget særligt.

Jens Poul Andersen var gårdejersøn, født i Huseby ved Arresø den 26. oktober 1844. Da han var et par og tyve år, fik maleren P. C. Skovgaard øje for hans tegnetalent og konstruktive evner. Den unge snedker satte sig på skolebænk i Den Classenske skole i Frederiksværk og fik sin første ordentlige undervisning. I fritiden eksperimenterede han med skolens fysiske samlinger og røbede forbløffende anlæg for fysik og kemi . . . så nedsatte han sig som snedker i Nellerød. Her fik han en dag fat i en bog »Kleffels Haandbog i Fotografi«, og den gav ham syner. Han konstruerede sit første fotografiapparat, men snart gik han videre. Første resultat: Ansøgning om eneret på et »let transportabelt kamera, som kan benyttes hvor som helst uden anvendelse af mørkt kammer«, den første fremkalderkasette. Den overflødiggjorde den voldsomme varevogn, fotografer slæbte rundt med. Christian den Niende underskrev dokumentet om eneret i fem år på opfindelsen, men den unge opfinder havde ikke penge til en masseproduktion. De første apparater, helt igennem håndarbejde, gik fra Nellerød ud over landet og videre til udlandet. Så kom nogen tid efter de udenlandske apparater efter samme princip. Den opfindelse, der udgik fra landsbyværkstedet, omtales i dag i alle værker som »Goertz- Photo- Stereo- Binocle«. Jens Poul Andersen solgte patentet til Goertz og skulle have procenter af salget, men hvordan det nu kunne gå til, det blev aldrig til mere end nogle få hundrede kroner. Men snedkeren arbejdede videre, endnu var han ikke slået ud. Ved en sparsommelighed, der kostede alt, hvad der ville have givet kulør på hans landsbytilværelse, fik han skrabet penge sammen til en studierejse. Den gik til England i 1887, men først efter at han havde lært sig et engelsk, der betegnedes som fremragende af vennerne dyrlæge Jens Gram, forfatteren Holger Rosenberg og fotograf Peter L. Petersen, bedst kendt under sit senere navn hoffotograf Elfelt. I 1888 udstillede snedkeren fra Nellerød nogle apparater ved den nordiske udstilling i København, men blev skuffet over kun at få »hædrende omtale«. I hans breve, med den store gotiske håndskrift, læser man om hans bitterhed, han omtaler den kendsgerning, at hans egne, — tidligere — opfindelser efter en tur udenlands er vendt tilbage til Danmark, hvor de får den højeste udmærkelse, men hans videre-

Jens Poul Andersen i sit værksted med sin uundværlige rundpullede hat.

udbygning af disse hans egne opfindelser må nøjes med skulderklap. Han møder med nye patentforslag, men bureauerne forlanger så store pengesummer på bordet, at det må forekomme landsbyhåndværkeren helt urimeligt. Bittert opgiver han at udtage flere patenter. Det er en bestemt opfindelse, der har gjort patentbureauet betænkelig, ja, man finder den latterlig og tør ikke bringe bureauets navn i fare for latterliggørelse. Den høje, meget landligt udseende mand møder op i spidsnudedede træsko og med rundpullet hat og lægger nogle tegninger på bordet. Han siger, at han har opfundet en maskine, der både kan meje og binde kornet, en videreførelse af slåmaskinen. Da den første selv-binder kommer til landet midt i halvfemserne, tager Jens Poul Andersen sine gulnede tegninger frem fra den slidte mappe, der bugner af opfindelser. Til sine venner siger han, at »de er ved at komme efter det, de næste maskiner får måske nok en snildere knudebinder«, han er stadig foran, men lægger tegningerne tilbage...

Dog, der var lyspunkter. I 1889 fik Jens Poul Andersen et rejselegat til Tyskland, han lærte sig i hast så meget tysk, at han kunne klare sig tåleligt og vendte tilbage fuld af energi. Han fik »Dansk fotografisk Forening«s sølvmedalje, og det gav humør. Dag og nat står han i værkstedet i sine træsko og med sin uundværlige rundpullede. Han

lærer sig en masse kemi, — hvad der må være forbistret svært — man ser af hans helt selvstændige forsøg, at evnerne har været ualmindelige. Han sysler med Mallings skrivekugle og hævder stædigt, at den må kunne forbedres, han tegner sættemaskiner og eksperimenterer med farvefotografi. To bevarede glasplader viser, at han samtidig med franskmændene har haft fat i det rigtige. Og længe før verdensfirmaerne møder Jens Poul Andersen med et øjeblikskamera efter systemet: lille fokus, lysstærkt objektiv og flere småoptagelser uden ny ladning. Apparat nr. 1 fik vennen dyrlæge Gram, nr. 2 forfatteren Holger Rosenberg. Rejse-journalisten fortæller, at han brugte det i årevis, og at det stadig er uovertruffent med sine 200 optagelser ved siden af de moderne apparaters 36.

De første danske film herhjemme er optaget på et apparat fra Nellerød. Det havde flere forbedringer, derimellem et filmkamas første hastighedsmålér.

Spredt om finder vi nogle af hans første forsøgsapparater til skolebrug, nogle mikroskoper, en enkelt violin og nogle kuriositeter, et par kukkasser med hver 3-400 stereoskopbilleder. Kejserinde Dagmar erhvervede et af dem, dronning Alexandra et andet...

Forgæves ser man efter Jens Poul Andersens navn i sit leksikon. Hvad han udrettede kunne nok bære nogle linier. Den talentfulde — hvis man ikke tør sige geniale — landsbyhåndværker døde i 1935, 91 år gammel. Da havde bitterheden forladt ham, men han var fåmælt. Den, der spurgte om han var tilfreds med livet, som det havde formet sig, svarede han kun med et »Ja, ja«...

Landsbyen, der måtte rømmes i Gribskov

Sydøst for Ejlstrup, inde i Gribskov, kan den, der søger værdeligen, som Søren Kierkegaard siger, finde en stor natursten med indskrift.

Desuden et bomærke, tre prikker i en ligesidet trekant. Historisk set er stenen ikke særlig interessant, den er rejst i 1912, men historien bag indskriften er nok værd at standse ved trods de krukkeede omvendte N'er!

Gribskov har haft flere landsbyer, der nu er forsvundet, en del gårde, der døjede med »onde, gule urter«, vel nok gul oxøje, — og med vildtet, der brød ind over ris- og stengærderne og åd den sparsomme avling. Bønderne her langt inde i storskoven kunne ikke klare sig, hvis de ikke samtidig var kulsviere og krybskytter. Men det var de også alle, i hver fald krybskytter. Ved slagbænken sagde man, mod al god bordskik andre steder i landet: Æd mere sul, det er skralt med ka'tøflerne! Noget helt almindeligt landbrug var det ikke i skoven.

På tre gårde i landsbyen Ostrup havde bønderne tilsammen seksten køer og et halvt hundrede får, — men 37 heste. Og det var fineste kongelige heste til brug ved kørsel til Kultorvet i København med fem vognkæppe, — den femte at bruge, når der skulle tampses. Der var kongeligt blod i mange heste. Bønderne udnyttede simpelthen de flotte Frederiksborghingste, der græssede i Frederiksborgstutteriernes mange stod på Gribskovs vange. Det var selvfølgelig forbudt, — ligesom krybskytteri. Men det kunne ske om natten, at en bondehoppe blev ført ind til en kongelig hingst. Det var mørkt, hingsten kunne ikke skrive nogen rapport, og den gjorde sin pligt uden standsforskel.

Ostrup, Sibberup og flere gårde i Gribskov blev nedlagt efter en kommissionsindstilling i 1717, og jorden blev lagt ud til kobler for 120 rytterheste. Trustrup holdt længst ud, og den var vist også den ældste, den nævnes allerede 1248 som Truestorpp. Da dødsdommen blev afsagt, var der fire gårde og to-tre huse. Staten købte gårdene i årene 1783-90, og jorderne blev lagt ind under skoven, der jo var sejrherre.

Den sidste bonde, den gode Niels Jensen, nævnt på stenen med de krukke omvendte turist-N'er, var født i 1738, søn af en husmand fra Ejlstrup. Men han var ikke, som mejslet står, den sidste beboer af landsbyen. Der boede to ældre kvinder i Trustrup indtil slutningen af forrige århundrede. En og anden på egnen kan huske dem, — og et gamle kirsebærtræ, der faldt af ælde, — og bagerovnen som en turist kan forestille sig ved at kigge på en lille fordybning i jorden.

Trustrup måtte give sidst op, til gengæld blev den udryddet grundigt. Omegnens folk hentede gratis sten herinde i nogle år, og skovens folk plantede ege. Halvstore egetræer blev gravet op og flyttet til Trustrup, tre på hver vogn med store jordklumper. På den måde kunne det lade sig opføre, at egen, der ellers alle andre steder måtte lide nederlag, her sejrede over en hel landsby.

Jens Omgang i Gribskov

Ved Kagerup nær skoven ligger et nydeligt landhus sådan som københavnere holder af den slags huse, med bindingsværk, stråtag, høj rejsning og trægavl. Her boede mesterkrybskytten og skurken Jens Omgang, der satte sig spor i forrige århundredes folkelige litteratur, da han havde opgivet sin Robin Hood-tilværelse og var blevet næsten borgerlig. Han var berømt og berygtet, og kom i skillingsviser og i folkemunde, og historierne yngler stadig.

Jens Hansen var født syd for Gribskov, vistnok i 1810, det år blev han døbt, og han døde på Esbønderup Sygehus i 1867 og ligger begravet på Mårum Kirkegård. Mellem de to årstal har vi hele »Robin Hood«-dramaet. Tilnavnet fik han allerede som barn, fordi han gik på omgang mellem kulsvierne, en af den tids former for fattighjælp. Overleveringen siger, at han levede af skovens dyr, og at myndighederne aldrig fik held til at ramme ham. Det er ikke rigtigt. Han figurerer i utallige domme, og han var flere gange i kulhytten, det særlige kulsvierfængsel i Esrum. Men rigtigt er det vel, at han endnu flere gange gik ram forbi. Han har været fiffig, og man danner sig billedet af friskytten som en uskadelig, godmodig mand med en rap replik. De fleste historier bygger på den sjællandske sans for bondekvikke svar. Man bør måske erindre om, at man ikke dengang mellem folk regnede krybskytteri for nogen rigtig forbrydelse. Hvad man ta'r fra skoven og kvindfolk, bli'r man inte uvenner med Vorherre om, sagde man, dengang. 17. august 1858 protokolleres i sag om ulovlig jagt mellem Det kgl. Jagtvæsen og Jens Hansen en bemærkning af krybskytten: »Hans Majestæt måtte frede om sit vildt, så at det ikke løb ud på marken«, senere træffes han i skoven med et dyr, han lige havde skudt, han tvinges til at bære det til skovrideren, hvor han opfører et skuespil: »Først nu mærker jeg rævestregerne. Må jeg så få de to mark, jeg skulle ha' for at bære bukken til skovrideren«.

Når han skal betale en fireskilling for at komme forbi bommanden ved Nørreport ind til Kultorvet med trækul, lægger han forinden en halvskilling i sit pibehoved. Han tager den gloende mønt op med bælgvanterne, rækker tolderens pengestykket, og da den arme mand kyler den varme mønt langt væk, påstår han, at det virkelig var en fireskilling.

Da han vandrer mod Frederiksborg med et rådyr på nakken, gemmer han det udenfor akciseboden, går ind i byen og opsøger den kongelige vildtvogn. Der besnakker han kusken og lover at tage et af dyrene fra vognen med sig til en embedsmand, der bor udenfor byen. Han går gennem »sisseboden« og bliver råbt an, men viser mærkesedlen i dyrets øre og får lov at passere. Så afleverer han dyret til embedsmanden, går derfra til sit eget dyr, tager det på nakken og passerer atter akciseboden på vej ind i byen igen. Da han passerer tolderens

siger han ærgerligt, at embedsmanden ikke var hjemme, og fulgt af venlige ord slipper han forbi — og sælger sit dyr i Frederiksborg.

Da Jens Omgang i længere tid har fanget harer i et selvkonstrueret net ved sit hus, hvor grønkål er lokkemaden, ligger skovbetjentene på lur. En hare går i nettet, Jens Omgang står med det sprællende dyr i hånden, da replikkerne falder sådan:

— Nå, der har vi dig, Jens Omgang.

— Ja, og der har I jeres hare igen. Hvornår lærer I at holde dem hos jer selv?

— Og Jens Omgang vender rumpen i vejret på den forbløffende hare, giver den et formanende klap bagi, anmoder den alvorligt om at holde sig fra hans grønkål og slipper den ud over havegården.

Rose Bruhn har benyttet et Jens Omgang motiv i »Mors Arv«, Zakarias Nielsen en stærkt yndet historie om en højtidelig jagt på Jens Omgang, med kulmination i overrumpling af en udstoppet figur, Jens Omgang havde efterladt sig med en gren som gevær. Selvskreven var han til at optræde i skillingsviser . . . »Jens Omgangs liv og levned samt hans omflakken i Gripskov m.m. . . en troværdig beskrivelse af denne vidt bekendte friskyttets omflakkende liv og levned«.

Nordsjællands kulsviere

De fleste i Nordsjælland og ud over landet mener vist at vide, at kulsvierne i Nordsjælland kom syd fra, fra Ardennerne, fordi de var lyst i band af paven, men slap fri, hvis de ville tage nordpå og på abbed Vilhelms anmodning lære de nordsjællandske bønder at svie kul. Men hvor meget hold er der i den legende?

Enhver — særlig i Nordsjælland — ved, at vore brave kulsviere kom fra Ardennerne. De var lyst i band af paven, men gik fri, hvis de ville tage til Gribskov og lære de nordsjællandske bønder at svie kul, en særlig »kunstart«, der krævede indsigt og håndelag — foruden et instinkt for, hvornår man skulle fylde på toppen, så kulmilen ikke simpelthen brændte igennem og slog ud i lys lue, — med det resultat, at al møje var forgæves.

Ardennerne er »delt« i to halvdele. Der er Plateau de l'Ardenne, i det højlandske, sydøstlige Belgien, og det grænser til dele af det nordlige Frankrig. Højfladerne er barske med skov, højmose og marker.

Ardennerne er også departementet les Ardennes i det nordøstlige Frankrig, med grænser i nord mod Belgien, mod øst til departementet Meuse, mod syd til Marne, mod vest til departementet Aisne.

Klimaet mod nord og øst er barsk og regnfuldt, mildt syd og vest på. Der er megen skov (måske har det forledt en og anden til at tro på kulsvier-legenden)!

Trækul, hvor røgen er »drevet ud«, benyttedes forhen i mange lande, og f. eks. i Norge svies der stadig trækul i ret store mængder. Lidt romantik kan vi godt levere: de lange nætter med vågen over milerne, den femte vognekæp, som var med kulsviervognen — til at tampe løs med, når der var slagsmål f. eks. på Rudersdal Kro, de skiftende vagter, når en og anden kulsvier trængte til søvn, hjælpsomheden, kammeratskabet. Men var det »små, mørklødede« mennesker, sådan, som man anfører det som et »bevis« for Ardenner-teorien? Det er muligt en og anden var lidt sortsmudsket, måske af den megen røg og det meget kolster (kulster), det var ikke sådan at vaske af i de dage, — men små? Det var jo alle mandfolk dengang. Se bare på uniformerne på Tøjhusmuseet, de passer jo til en 12-årig dreng i dag, måske knapt nok endda. Chr. den Fjerde var så lille, at ethvert ungt menneske (undtagen undertegnede, der kun er 166 cm, men ikke mørk i løden!) slår en latter op, når han forvilder sig ind på det interessante museum. Chr. den Fjerde var 158 cm høj.

Kulmilen stables.

Milen dækkes med jord og kulstøv.

Derefter holdes vagt ved milen i flere døgn.

Så kyndige folk som den nylig afdøde Anders Uhrskov og den helt drevne Valdemar Seeger fra Fredensborg, går helt udenom Ardenner-teorien, — af gode grunde.

Jeg har med flid, på Det kgl. Bibliotek og i Rigsarkivet, støvet alle papirer, som kunne fortælle noget, igennem. Ganske uden resultat.

Der foreligger tilladelser fra de to amtmænd, far og søn v. Gram om, at nordsjællandske bønder på nærmere betingelser måtte drive kulsvieri, — men alle navne er gode nordsjællandske navne. Det er ikke som på Amager, hvor mor Sigbrit og Chr. II »indførte« hollænderne for at forsyne hovedstaden med gode grøntsager: endnu i dag døbes de gode amagerkanere Jan, Ziibrandt o. s. v, og skikke og folkedragter, foruden en masse traditioner lever i bedste velgående.

Har vi navne som Pierre, Claude og Jeanette i »Alle Synderes Torp«? Har vi særlige fremmedartede traditioner i Alsønderup?

Hvor stammer da al denne Ardenner-snak fra? Det kan efterspores. En »historiker«, L. Booth, født 1823, død 1887, var (og er) ringeagtet for sin fantasifuldhed, — han vovede sig gang på gang længere ud end »isen« kunne bære.

Berygtet er hans bog fra 1868 om kulsvierne.

Her citerer han latinske diplomer og andre kilder, der ikke har det ringeste med sandheden at gøre! Hans påstande er så »tykke«, at det er den letteste sag at tilbagevise dem. Han var faldet for fristelsen til at bringe sagnhistoriske kombinationer i det 8. århundredes stil.

Both er ophavsmanden til Ardenner-legenden om kulsvierne, der grundlagde en nordsjællandsk by efter paven Alexander (der blev til Alle Synderes Torp).

Det er meningen med dette, at der intetsomhelst kan fremskaffes for at kulsvierne skulle stamme fra Ardennerne, selv om abbed Vilhelm var nok så meget fransk adelsmand. Der er fuldkommen tavshed omkring spørgsmålet.

Men man kan gå et skridt videre: hvor kom da de mørklødede folk fra? Det er et forståeligt spørgsmål, selv om det er den lige »omvendte« bevisførelse. Nu skal der *beviser* til. Abbed Vilhelm af Æbelholt efterlod sig i dyngervis af breve og dokumenter. Uden ét ord om Ardennerne eller om kulsvierne. Abbeden var bedstevænnet med paven, — men der er og var også kulsviere andre steder end i Ardennerne! Paven var på kant med tyskerne — og andre stater —. Måske har han som »straf« (men nu er vi også inde i hypoteserne!) deporteret »strafskyldige« kulsviere til Nordsjælland for at lære de nordsjællandske bønder at svie kul. Og abbed Vilhelm var en god tugtemester, hidsig og hensynsløs lidenskabelig.

Er der nogen, som kan løse dette mysterium? . . . som vel ikke er af verdenshistorisk betydning, men som dog har optaget så mange nordsjællændere i årenes løb?

R. Christensen

Liglam og lysekrone i Nødebo

Når De en dag er på udflugt til Nødebo, hvor der jo er mange skønne ting for øjet, veed De, at der ikke skal spørges efter Nicolais præstegård. Den nuværende præstegård i Nødebo eksisterede ikke på Henrik Scharlings tid, og for at sikre Greve Præstegård ved Tåstrup den absolutte anonymitet, valgte Scharling netop Nøddebo (med to d'er, nu den gamle form med eet). Men selv om man ikke kan få Nicolais præstegård at se hverken ved nytårs- eller sommertide, er der dog noget at standse ved. Man kan dvæle lidt ved Magdalene kilde. Den rinder ud fra kirkegårdens østlige side ved den lille ejendommelige kirke, en af landets ældste. Man mener, at kirken er bygget af munke fra Esrum Kloster, der indviede den til den hellige Magdalene. Men munkene skal have haft meget store vanskeligheder med byggeriet. Hvad der blev bygget op om dagen, blev revet ned om natten, begribeligvis af troldtøj eller vætter. Men en dag kom en vandringsmand forbi, han så lidt på ødelæggelsen og havde et råd: Bygmesteren skulle hente et lam, slå et af dets ben over og lade det løbe. Dér hvor det havde lagt sig, skulle kirken bygges, — og lammet mures levende ind i muren. Man fulgte det »gode« råd, eftersom menneskene heller ikke dengang var sarte, og lammet lagde sig forpint til ro ved en høj med en rislende kilde. Her byggede man kirken, og lammet blev muret levende ind i muren.

Men dette kirkelam er levende endnu, siger folk. Når nogen skal dø, viser liglammet sig. Det står på kirkegården over Magdalene kilde, og når det har fået vished for, at det er blevet seet, lægger det sig på det sted, hvor graven skal graves . . .

Vandet fra kilden har naturligvis undergørende egenskaber. Ved siden af kilden har vi fattigblokken, hvor man skulle lægge sin skærv, når man søgte helbredelse, — og i alle fald een har troet på, at helligkilden bragte helse. Det var en kvinde, der var spedalsk. Hun badede sig i kilden, og i taknemmelighed over genvundet helbred, skænkede hun kirken et sæt kristentøj, — dåbstøj, — der blev udlånt til fattigfolks børn. Ikke nok med det. Vi går ind i kirken, løfter vort blik og læser på lysekronen disse linier:

Læsere vær i dit eget Huus et Lys
I Guds Huus en Lampe,
at du kan blive en Stjerne i Guds Himmel
som dette salig Guds barn, der tænkte paa
Guds Huus, da hun forlod sit eget Huus
og efterlod sit Navn paa Nøddeboe Kirches
Lysecrone. Elisabeth Christiane Salig Peder
Sørrensøn 1727.

Det blide nordsjællandske lune

Her fortælles om 26 års arbejde med at indsamle ca. 400 nordsjællandske skæmtesprog. Tegninger af H. Brostrøm.

Der findes sikkert mange skæmtesprog landet over — der er bare ingen, der har påtaget sig at samle dem ind. Min far begyndte med Frederiksværk og Halsnæs som domæne at finde frem til folk, der havde noget lunt at berette, resten af Nordsjælland fik jeg som område — og trampede rundt på cykel i 26 år. I alt blev det til ca. 400 nordsjællandsks skæmtesprog. De muntre ordsprogsagtige sentenser kom ikke uden videre af sig selv, fordi jeg besøgte et ældre menneske. Der skulle »varmes op«, stundom gled der er par »Gillelejer« ned (brændevin i kaffe). Eller man sad overfor en ældre kvinde eller mand og bare snakkede løs om fortiden. Det kunne løse op. Ja, det var som degnen sagde . . . det var som Ellen i Kæret altid sagde . . . så nåede man frem til skæmtesproget.

Der er det bemærkelsesværdige ved skæmtesprogene, at de som regel er »hængt op« på en enkelt person, som fortælleren meget sjældent selv har kendt. Det var altid Peter i Mosen eller Kirsten i Enghaven, folk der vel nok har levet, men forlængst er døde og borte.

Det er nok muligt at foretage en foreløbig inddeling i grupper af de nordsjællandske skæmtesprog, og her skæver vi til svenskerne. En kendt sag er det jo, at svenskerne — så meget vi end ligner hinanden — er meget mere barske i deres folkehumor, tænk bare på tegneren og forfatteren Albert Engström, der sugede skæmtesprog fra folket, men var yderst barsk.

Han skæmte med sygdom og død, endda på en hård måde. Det er ikke ualmindeligt i svensk folkehumor at finde rene vittigheder om selve døden. Sådan er det ikke i Nordsjælland trods nærheden. Nordsjællandsk lune er blidere. Det nærmeste, jeg har truffet på i mit indsamlingsarbejde — i sammenligning med svenskerne — er disse få eksempler:

Så ded siste favel da, sagde Ole Urmager, da hans hat blæste nør i graven.

Ded er en plasérlig tid denneher, sagde Smedin, han hade væt te begravelse fire gange i een øwe.

Dengang Mads fra Skovhusene it par daeve før juvl kom og vilde givtes igen, og præstin sagde, at han synts, ded vå lidt for gesvindt, når hans føst kone vå død ved Mikkelsdaevstidder, svarte Mads: »Ja, men jeg plejer int van og bære nag ret længe!«.

Da landbetjentin kom ing te' Nes Mads' og sagde, a' han sku' snakke med Petter, Nes Mads' søn altså, og a' ded drejede sig om en pa-ter-ni-tets-sag, så svarte Nes Madsen: »Nå, gjør'ed ded, ja, ded er no'ed, man int' kender større te' med den slævs aka-vede ord, men allenfals ka' ded int' være vår Petter, for han ble kassert på sesjonen for over to år seen«!

»Hvem der bare hade fået en lille«, sa'e Mette, »for så hade man da en kær'ste, eller i alle fald hat en«.

Man ska' vær' go' ve' dyrene, sagde tykke Torvald, han gav sine køer, så langt tøjrslag, at de ku' nå ind på naboens kløver.

Da præstin sagde til Klokker-Hans, at der ikke var mange begravelser for tiden, svarte Klokker-Hans: Vent til efteråret, Deres velbårenhed, så kommer der liv i de døde.

Det er også yderst sjældent, at der er oprørske tanker i skæmtesprogene, men det skyldes formentlig, at der var særlige forhold i Nordsjælland, faktisk skal man til Selsø for at finde et »gammeldags« oprørske forhold mellem nådigherren, hans stab og hans »undergivne«. Her er dog en enkelt, netop fra Horns Herred.

— Osse nådigfrøkner kan læres te a ædde sulevælling i en snæver vending, sae Slaevter-Gine.

Forlovelse (trolovelse) og bryllup indtager selvfølgelig en stor plads i skæmtesprogene. Her er en enkelt af dem:

— Ded ska' da prøves! sagde provst Adams pige. Hun sku' givtes.

Doktoren må holde for i mange tilfælde, men skæmtesprogene er ligesom lidt beundrende i tonefaldet:

— Da køvmandin sad med sygekasseregnskavet og husholdersken meldte, at dovtrin var på besøg, svarte køvmandin: Lige midt her i regnskaved, ded har jeg inte tid til, sig til dovtrin, jeg er syg!

— En lille rift eller in hal'død gedehams ka' sommetider lave mer' ballade end in heel stavl øretæver! sagde vor gamle dovtor.

Da dovtrin forledden traf Trille-Ole paa Kruen med in brændevin forant sig og så spurgte ham, om han hade glemte, at han int' måtte smaeve spirritus i 14 daeve, så svarte Ole: Næj, men se, jeg har tænkt mig å fordele di 14 daever ovver it haelt årstid eller så!

Men den største gruppe skæmtesprog er de almen humoristiske. Jeg har næsten 300 af dem, og jeg får stadig pr. telefon eller pr. brev nye (gamle) skæmtesprog. Den sidste jeg fik for få dage siden (tak Louis!). Den lyder:

— Da drengen fik en stump pølse med for at tækkes degnen, sagde degnen: Det er næsten alt for meget, hvortil drengen svarte:

— Det var lige ded, min mor osse sagde!

Her er nogle prøver fra den store gruppe:

Når man spurgte Tyve-Lars Petter: Hvodden går' ed? svarede han gerne: Åh, ded er som man tar'ed!

Dengang justitsråden spurgte, om gávlen på den nye staldlænge nu osse vå i vatter, svarte Lars Murer: Ja, godt og vel endda, hr. justitsråd!

Da hyrebassen sagde te' vådbinderens Thorvald, a' han vå alt for grøn, men a' han ku' komme igen om hundred' år, svarte Thorvald: Ska'ed være om formedten eller om ettermedten?

Næj sagde Skalotte-Las-Petter, spåkoner troer jeg int' på, seen jeg vå soldat i Hels'nør og vå oppe hos en kælling dær! Hun spåte mig en lys fremtid, og daeven etter fik jeg 10 daeves mørk arrest!

Nej, røde hår og elletrær di gror kuns på sur bund, sagde den lange Las Petter, da han vå bleed givt med den rødhårede Larine fra Sandgravhusene.

Pas nøv på, sae Ane, husk du ska' hente meksin både te dig selv og te øget, — men byt nøv inte om på dem, vi sku' nødig stå og mangle øget her i høsten!

Da vor gamle sko'lærer, som vå slem te' å spille kort — han tro'te, han ku' — og tit skyldte mange kortspilspenge til bønderne, stod i degnestolen en jul og modtog offer, så vå der in a' mannerne, ded vå Søvren ydde fra hulled, som ingen penge ga' ham, men nøjedes med å sige: »Kvit sko'lærer«!

Hvad er nu meningen med at samle 400 skæmtesprog? Jeg kunne selvfølgelig nøjes med at sige, nogen samler på frimærker, andre på skæmtesprog, men jeg har følt, at der ikke er meget mere at hente hos ældre: De sidder jo også og ser TV, og sproget er efterhånden »rigsdansk« overalt. Det er, højtideligt sagt, en vis form for kultur, der er ved at forsvinde.

Jeg tror altså fuldt og fast på, at jeg ved mine optegnelser har ydet et bidrag, omend beskedent, så dog nok til en vis nytte, når man taler om fremtidens Nordsjælland, en fremtid, der jo bygger på fortiden.

Vi slutter med endnu et par stykker.

Skrædder-Jensine snakkede daev yd å daev ind om a' hun vå bange forr, a' hun sku' blie levendes begravet, men faldt dov te' sidst te' ro, da dovtrin sagde: Ded sker int' med folk, som jeg har behandlet!

Ded stemmer på in kvart tone nær li'som Kresjan Musekkers fivelin! sagde skovfodden, når han tro'te, ded vå løgn di fortalte ham.

En hemmelighed er enten a' den slaevs, der int' er værd å bevare, eller osse er den såddan ingrettet, a' den int' er værd å holde på, sagde Post-Pernelle.

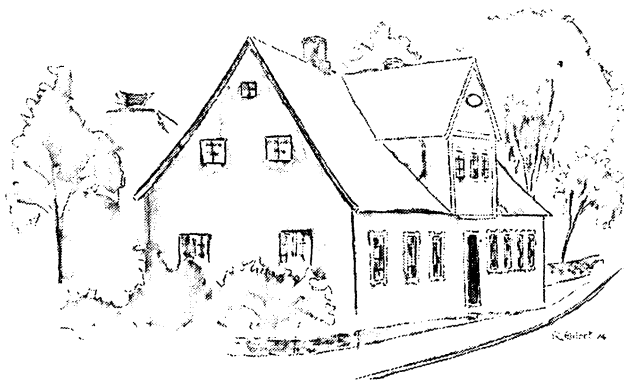
Lejesæd sætter ingen mand fra gård! sagde Ole Peesen — han havde i fuldskav liggend og baldred sig i havreskifted.

Sidder I her og teeser i kortene inøv, folkens? For al den tid dov, der går tespilde med kortenspil! sagde præsten, da han kom yd i borrestuen. Ja, den forbandene blanden, svarte Peer.

»Nøv våed' godt, di snart vilde komme! Man står jo benene op i maven a' å stå her å vente!« sagde Hose-Hans, da han sammen med mange andre stod ved vejkannten for a' se di kongelige køre forbi.

Konen i vinduet i Nyhuse

I et net, borgerligt, nyklassicistisk hus sidder konen i vinduet, den underligste kone, man har set. Huset ligger i Frederiksværksgade i Hillerød bag slot og kro.

Bygningen ligner, hvad den har været, et patricierhus. Chr. den Fjerde havde et lille lystslot, »Sparepenge«, som Frederik den Fjerde lod rive ned i 1720. Navnet forpligtede, og materialerne gik ind i Fredensborg Slot. Og endda blev der en slump tilovers. Den gik til en bolig for stutmesteren ved Frederiksborgstutteriet.

Gå over på den modsatte side af gaden. Tag så et overblik. Som De ser, er der tre fag vinduer foroven i den brede, monumentale kvist. Gå lidt frem og tilbage, mens De stirrer derop. Så kommer konen til syne. Hun sidder og binder på en hose. En dame i sort kyse og med et sort hængesjal, eller er det en silkemantille? Det kan nok ligne negativet på en fotografisk plade, men enkelthederne er ikke til at tage fejl af. Konen er der, og hun bliver der så længe, De står på det rigtige sted. Flytter De Dem en smule til siden, forsvinder hun straks . . .

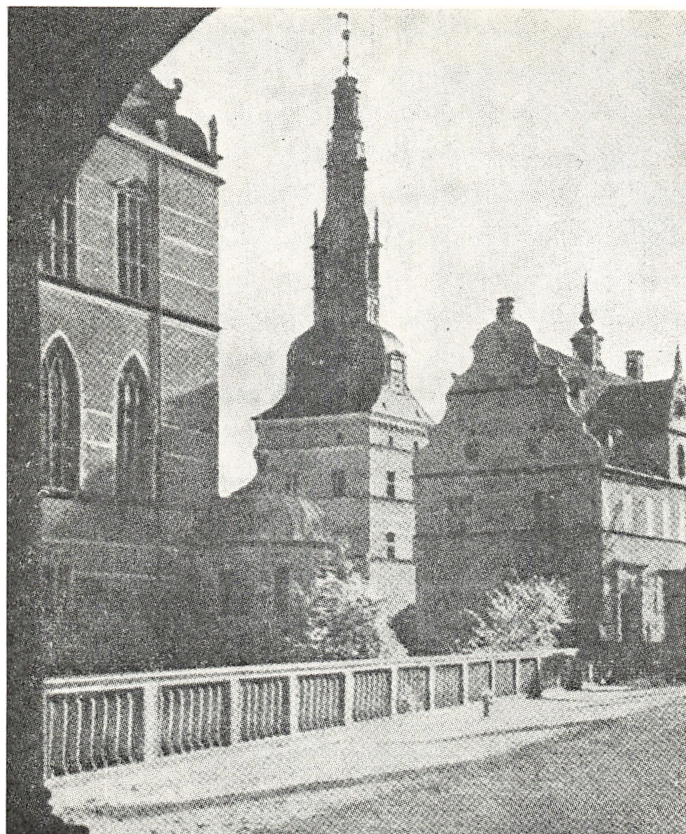
Sagen er aldrig blevet opklaret. Der er ingenting at se af konen inde fra — og ingen ujævnheder at mærke i glasset.

Konen i vinduet er ikke sat op for turisternes skyld, — konkurrerer med Frederiksborgmuseet kan hun jo aldrig komme til.

Min fars farmor, der var møllerkone i Tofte ved Helsingø, hørte til en gammel stutteri-slægt. Hun kaldte konen i vinduet for »Stutmesterens frue«, for det havde hendes farfar fortalt hende. Og hun var født i 1792 og havde været ansat på Frederiksborgstutteriet. Konen i vinduet er altså senest fra forrige århundrede.

Men forklaringen? Tekniske eksperter har undersøgt glasset, de siger misfarvning, og det er naturligvis en god forklaring, eftersom enhver kan se konen i vinduet. Den populære udlægning går ud på, at konen har siddet og plejet sin nysgerrighed og sin hose, mens et tordenvejr er gået hen over egnen. Lynet har så »fotograferet« damen, sådan som man brugte magniumsbomber i fordums tider eller som pressefotograferne nu bruger blitz. Men minstro damen så ikke skulle have siddet *mellem* ruden og lynet . . . medmindre lynet er slået ned på den *anden* side af huset . . . Men et mysterium er det, og det er i hvert fald en rude, der får folk til at undre sig.

Skæbner i Porttårnet på Frederiks- borg

*Grev Valdemar Christians omtumlede skæbne
— og Danmarks besynderligste retssag, da en
gris sad fanget i otte måneder.*

I en lidt overset lille bog, eller et skrift om man vil, af Helge Langkilde, fortælles veloplagt om slotskældrene på Frederiksborg Slot, derunder også om Porttårnet på Frederiksborg med dets fangehuller. Her går jeg en smule videre i beretningen og samler mig helt om Porttårnet.

Chr. IV var kun en snes år, da han besluttede at rive sin fars, Fr. II.s Frederiksborg ned og bygget et endnu prægtigere slot på grunden. Allerede i 1590'erne begyndte Chr. IV at samle sten og tømmer til det nye slot, og lige efter nytår 1602 blev der skrevet kontrakt med bygmester Jørgen Friberg, Slangerup, om nedrivning af det gamle Frederiksborg. Samme år tog Friberg fat på at opføre den trefløjede hovedbygning, efter arkitekttegninger, han fik udleveret.

Det midterste »hus«, kongefløjen, blev først færdigt, rejsegilde i 1604. Kirkefløjen kom under tag i 1606, prinsessefløjen i 1608. Efter rejsningen af »Slotsherrens Hus«, kancellibygningen, løngangen og au-

dienshuset, kom turen endelig til det store porttårn. Arbejdet stod på i fire år, og i 1621 var man færdig.

Som det vældige porttårn ligger for enden af S-broen, flankeret af skydeskår i murene, tænker man sig, at Portttårnet har været beregnet som en fæstning. Men det er ikke tilfældet. Portttårnet har været — og er for så vidt stadig — symbolet på, at her boede kongen. Ikke nu, men dengang betød det: Hertil og ikke længere! Tegningerne til slottet var udført af Hans van Stenwinkel den yngre, men også her var det Friborg fra Slangerup, der forestod det praktiske arbejde. Når han var så længe om det, skyldtes det, at jordbunden var meget sumpet, og der måtte udføres et stort og langvarigt arbejde med nedramning af et kompliceret pæleværk. Portttårnet er på fire etager, og det afsluttes med den karakteristiske »vælske hue«, en kuppelhat, højeste mode i lang tid. Men »huen« viser samtidig, at man er på vej til en ny mode, eller stilart, nemlig barokken.

Havde man ikke andre beviser for, at Portttårnet er opført sidst, kunne man ud af tegningerne, der var »forældede« se, at den hjelmformede kuppel viser vej til barokken. Kuppelens og spirets ejendommelige konstruktion har aftvunget respekt hos fagfolk også i vore dage. Den blev tegnet af Stenwinkel og udført af brøndmester Hans Reimann. Udsmykningen skyldes stenhugger Herman Rollfink. Dog mener man, at de to af billedhuggerarbejderne, der vender ud i mod springvandet, stammer fra den italienske kunstner Pietro Crivellis hånd. »Peder Griffel«, som han blev kaldt her i landet, arbejdede for Chr. IV fra 1615 til 1620, altså netop de år, da Portttårnet blev bygget.

I brolægningen i selve porthvælvingen er der seks trælemme. De fører ned til underjordiske fangehuller, deraf navnet Fangetårnet. Der er ingen trapper ned til de skumle, fugtige rum. Når en fange skulle anbringes dernede, skete det ved hjælp af en stige. Så snart fangen var nået sidste trin, blev stigen trukket op, — og så sad han dér i kortere eller længere tid, ene og forladt. Maden blev firet ned i et reb, og den smule lys og luft, der slap ned i fangehullerne, kom fra de slisker, man endnu kan se i tårnmuren.

Portttårnet har dog også været beboet af andre end fanger. I de mellemstore stokværker — 2. og 3. etage — var der indrettet store komfortable værelser for standspersoner. En vindeltrappe fører derop fra den dør, der fører ud mod kancelliet. Midt op gennem hele tårnet går der en skorsten, tårnet har altså kunnet opvarmes.

Den »fornemste« af beboerne har sikkert været grev Valdemar Christian, søn af Chr. IV og Kirstine Munk, født på Frederiksborg 26. juni 1622, — en mand, hvis skæbne ikke var helt almindelig. Valdemar Christians liv formede sig som en række hårde eventyr. Fra 1636 til 1639 var han på et længere udenlandsophold, og ved hjemkomsten forærede Chr. IV ham flere store godser, bl. a. Tåsinge, hvor Valdemars Slot blev bygget til ham.

Det var for øvrigt kendetegnende for Chr. IV, at han sørgede godt for sine 21 (enogtyve) børn. I 1641 tog grev Valdemar til Moskva for at bejle til Zarens datter Irene, et politisk forsøg, som blev en fiasko, men det kom til et nyt forsøg i 1643, da kongen sendte Valdemar til Rusland for at gentage frieriet. Han var udstyret med umådelig pragt og ledsaget af en lang række flot udstyrede adelsmænd med rigsråd Oluf Parsberg i spidsen. Forsøget mislykkedes fra starten. Russerne forlangte, at grev Valdemar skulle gå over til den græsk-katolske tro, men det nægtede han. Der blev straks kold luft omkring Valdemar, og russernes gæstfrihed svandt ind. Han blev ligefrem sat under opsigt, fordi man ikke ønskede, at han skulle flygte. Situationens alvor gik snart op for grev Valdemar, og han forberedte sig virkelig på at flygte, men det var ikke som at leve sit drengeliv i Portttårnet på Frederiksborg: der kom vanskeligheder, og flugtforsøget blev aldrig

til noget. Nu var der gået et par år, og så kom miraklet: Zaren døde, og den nye hersker var ikke spor interesseret i den mærkelige affære. Grev Valdemar blev sluppet fri og rejste hjem. Men hans kvaler var ikke forbi.

Da Chr. IV døde, kom »svigersønnernes parti« til magten, og Fr. III tog grevetitlen fra halvbroderen. Og havde grev Valdemar Christian ikke været lykkeridder før, blev han det nu. Han truede stadig Kirstine Munk med at offentliggøre kompromitterende breve til deres dødsfjende, Fr. III. Til sidst så grev Valdemar ingen anden udvej end at gå i krigstjeneste hos den svenske kong Gustav. Han blev sendt til Polen, og dér døde han af et sår, han havde fået i felttoget 1656.

Men det var en porttårn-skæbne fra den »fine« afdeling. I fangehullerne nedsatte man tyveknægte, misdædere af enhver art, — så vidt jeg har forstået tit og ventede på fremstilling i retten — de sad simpelthen og ventede på en afgørelse.

Den ejendommeligste fange-sag fra Portttårnet er nok den om grisen, der sad fangen på grund af hele sagens stilling. I efteråret 1698 blev der stjålet mere end sædvanligt i Slangerup og omegn. Det gik især ud over grisene, og alt tydede på, at det var den samme tyv. Blandt dem, der mistede grise, var Christen Jensen i Slagslunde, Anders Hansen i Uggeløse og skovridder Jacob Leithruser i Jørlunde. Kort efter at disse tyverier havde fundet sted, solgte fæstebonde Ole Nielsen Fisker, Slangerup, et par grise til Jacob Snedker — og blev mistænkt for at være tyven. Amtmand Raben gav ordre til arrestation, for at øvrigheden kunne få lejlighed til at »udrydde sådan et liderligt menneske her i amtet«.

Seks Slangerupper fik mod betaling ordre til at holde vagt over Ole. Den arresterede Ole Fisker kørte man til fangetårnet på Frederiksborg, og her sad Ole i 232 dage. Dette hørte til dagens uorden, mere usædvanligt var det, at man arresterede skovridderens gris, der førtes til Frederiksborg, hvor der indrettedes et aflukke, hvor slutteren, arrestforvareren, fik den på kost for 6 skilling om dagen. Amtmanden protesterede og nedsatte kostpengene til 4 skilling, og det hjalp ikke, at slutteren erklærede, grisen var blevet et stort svin og var meget mere besværlig end Ole Fisker. Dertil kom, at Ole Fisker var selvtransportabel, mens grisen skulle befordres. Den blev troligt ført rundt omkring til alle de tingsteder og domstole, hvor Ole Fisker blev fremstillet, og man slæbte den endog med ind i retssalen sammen med Ole Fisker!

En tid efter blev Ole Fiskers søn, Niels Olsen, også sat fast. Han sad inde i fjorten dage, men ville ikke bekende hverken det ene eller det andet, så man måtte slippe ham løs. Ole Fiskers søn blev opført med 19 dage, så fangevogteren snød sig til 30 skilling! Ole Fisker blev slæbt rundt — stadigvæk sammen med grisen — mange steder, og da

han fik nys om, at han skulle for Sjællands Landsting i Ringsted, lod han sig i forblommede udtryk forlyde med, at han ville bryde ud af arresthuset. To karle blev sat til at forhindre en flugt. Betaling fik de i naturalier, og desuden blev der bevilget dem et lys hver aften. Det blev til 2 rigsdaler, 4 mark og 4 skilling i de 130 dage, Ole Fisker havde selskab af karlene, og kirurgen, d. v. s. barberen i Hillerød, fik 2 mark for at have plastret Ole Fiskers ene fod, »opvartet hans tær«, som regningen lød på.

Endelig kørte man Ole og grisen til Sjællandske Landsting i Ringsted, hvor prokurator Niels Aagaard fra Hillerød blev beskikket som forsvarer. Da Ole Fisker hørte hans forsvarstale, forlange han en prokurator, som var bedre skåret for tungebåndet. Så hentede man en Roskilde-prokurator, der hed Peder Nielsen. Han gik straks på hovedet ind i sagen og fremførte, at man havde nægtet tiltalte at føre vidner. Det lykkedes ham at få sagen udsat til den 12. april, hvorefter Ole og grisen returnerede til Frederiksborg.

Roskilde-prokuratorens ihærdige forsøg blev i midlertid en fiasko. Det ene vidne var hans svigersøn, de to andre soldater fra egnen. Svigersønnen stak af til Skåne, og den ene soldat bekendte i en krigsret, at hans og kammeratens vidneudsagn var løgn. Det var Ole Fiskers kone og datter, der havde informeret dem og givet dem 4 skilling for at afgive falsk forklaring. Den anden soldat fra Roskilde-egnen gjorde sig derefter usynlig, deserterede fra sit kompagni, men blev senere fanget. Under disse vidneafhøringer fandt man det ikke rådeligt at have Ole Fisker til stede. Derimod var grisen med.

Den 12. april blev Ole Fisker så påny ført til Ringsted — stadig med grisen. Ikke mindre end 50 vidner blev afhørt — og så måtte man udsætte sagen endnu en gang, da Ole Fiskers forsvarer fra Roskilde lige netop døde under sagens behandling i Ringsted.

Næste møde på landstinget i Ringsted fandt sted den 24. maj 1699. Ole Fisker ankom til Ringsted under ekskort, »bevogtet af mange dygtige folk for at ikke hans slægt og venner skulle borttage ham«. Ved det nye retsmøde i Ringsted skete der dét, at et af vidnerne, Ole Fiskers søstersøn fragik sin tidligere forklaring og undskyldte sig med, at Ole Fiskers kone havde drukket ham og flere af de andre vidner fulde.

Dommen ved Landstinget faldt den 1. juli 1699, afsagt af landsdommer Tage Tott, og den lød på, at Ole Nielsen Fisker skulle regnes for en tyv og derfor tre gange miste sin hud ved kagen, d. v. s. een gang for hvert svin, han havde stjålet. I erstatning skulle han betale en formue og sagens omkostninger, herunder 5 rigsdaler til mestermanden for hvert piskeslag og fire rigsdaler for indebrændt tyvemærke.

Ole Fisker slap dog for både piskning og brændemærke. 11. juli brød han ud af fangehullet trods vagtmandskabets påpasselighed — og siden så ingen mere til ham.

Grisen, som havde været fremstillet så mange gange forskellige steder og tre gange for Landstinget i Ringsted, hører man ikke mere til efter Ole Fiskers flugt. Man opgav at finde Ole Fisker og holdt i stedet auktion over hans ejendele, omkostninger ved de langvarige processer blev dækket. Restbeløbet, 22 rigsdaler og 7 skilling, lagde barberen beslag på for tåbehandling.

Til Ole Fiskers kone blev der ikke en eneste skilling tilbage, formentlig heller ikke til den vel mærkeligste retssag i Danmark.

Chr. VII's vilde fester på Frederiksborg

Lige efter nytår 1768 havde den sindssyge Christian den Syvende en af sine raseriperioder, længere og vildere, end man var vant til — og man var ellers blevet vænnet godt til i de to år han havde været konge. Han var kun 17 år, da han kom på tronen i 1766 og kort efter blev gift med den 16-årige Carolina Mathilda. Og at han nu i dagene omkring sin 19-årige fødselsdag den 28. januar 1768, havde fået en søn, den senere Frederik den Sjette, rørte ham ikke.

Han havde kort i forvejen truffet »et berygtet fruentimmer«, som han og hans soldebrødre turede rundt i København med. Det var Støvlet-Cathrine. Hun var 23 år og gik for at være datter af en skrædder Benthack, der syede støvletter, en slags gamachestøvler, men hendes virkelige ophav skal have været prins Georg af Brunsvig.

Om den unge konges og Støvlet-Cathrines »ture« beretter historikeren P. F. Suhm i en samling håndskrevne »Hemmelige Efterretninger«, der nu opbevares i Rigsarkivet.

Suhm mødte en januarnat i 1768 den vilde jagt ved Rosenborg: en flok fulde hoffolk sammen med kongen og Støvlet-Cathrine, »en hore...«, som havde været tilfælles for alle og var ey kiøn, men velvovent, raffineret, dristig«. Banden havde lange kæppe med »og løb Folk paa Ærmerne, støtte dem, sloge Vinduer ind, iblandt hos Kræmer Jørgensen, hos den berygtede Hore Madame Mads Madsen, og ginge inde i et Hore Hus paa Gothersgaden, hvor de med Steen, som de havde fyldt Lommerne med, sloge alle Vinduerne ind i 3 Etagere, hvilke til Spectacel blev saaledes staaende i nogle Dage. Ja, de bankede i det Hus den bekiendte Hore Cæsilia af, og hørte man paa Gaden, at hun raabte indenfor: Ak! Deres Majestæt, spar mit Liv! De slog Speile, Borde, Stole itu og kastede det ud af Vinduerne paa Gaden. Vægterne, der i Begyndelsen ei vidste, hvo der gjorde dette, pebe, og Politiet kom til, men de blev snart underrettede, stode med Hænderne over Kaars, forfærdede og hørte og saae til«.

Christian VII, malet af Louis van Loo, 1768-69.

Det var ikke underligt, at folk, der kunne og turde tænke efter den slags nattesjov gjorde sig mærkelige tanker om kongen som »Herrens Salvede« og om »det arvelige Enevolds-Kongedømme af Guds Naade«. Men der var ingenting der bed på den forrykte konge.

Netop på denne tid fik han den idé, at han ville til udlandet og besøge fremmede hoffer, uden dronningen, væk fra hende og den nyfødte kronprins. Ministrene gjorde, hvad de kunne, for at få ham til at opgive planen. De så ham i ånden fare rundt i London og Paris og slå ruder ind — og statskassen var tom. Men hvad han ville, det ville han.

Rejsen kom i stand, og den 6. maj 1768 tog kongen af sted med et følge på 55 hoffunktionærer og en læge. Ruten gik over Tyskland og Holland til England og Frankrig. Lægen, der ledsagede selskabet, var den senere så berømte Struensee.

Men før afrejsen skulle der slås et ordentligt slag herhjemme. Og det skulle slås på Frederiksborg, bestemte kongen. Det var i vinteren

1768, og hele Hillerød stod på den anden ende.

En uge igennem holdt kongen jagter i omegnens skove, og der var kanefarter, fakkeltog, ringridning under Caspar Finckes karruselport, teaterforestillinger, koncerter og maskerader — alt sammen med tilhørende drikkegilder. I seks dage i træk var der hver aften bal på slottet, og det gik mere end livligt til.

Udenlandsrejsen blev overstået meget bedre, end man havde turdet håbe. Så tosset var kongen alligevel ikke, at han lavede skandale ved hoffer, han besøgte. Ganske vist gik der lidt husgeråd og nogle spejle i løbet på hotellet i Paris, hvor han boede, men det var også det hele. Skønt skarer af letlevende damer belejrede hotellet, slap ingen af dem ind.

Efter hjemkomsten i januar 1769 blev Struensee statsminister. Et nyt kapitel begyndte, men hvordan det endte for ham og dronningen, er velkendt. Støvlet-Cathrine forsvandt fra skuepladsen lige så brat, som hun var dukket op. Hun havde været med både til hoffets baller og maskerader, men det lykkedes alligevel at få hende eksporteret til til Hamborg kort efter nytår 1768. Et årstid sad hun i fængslet i Neumünster. Så gled hun i 1770 ind i ægteskabets havn med en advokat, den senere toldinspektør Maes. De blev dog skilt igen, og hun blev gift med en borger i Neustadt, der hed Schweder. Hun døde i Plöen i 1805.

Audiens i audienssalen på Frederiksborg

Hillerøds trafikproblemer har sat Møntporten i rampelyset, og dermed gøres også audiensgangen og audienssalen på det oprindelige Frederiksborg til en aktualitet, — hvis man ikke kunne sige, at Frederiksborgmuseet under den dygtige og vidende direktør Jørgen Paulsen, altid er aktuelt. Men lad os genopfriske, hvad Jørgen Paulsen har haft at sige om »det bedst bevarede barok-interieur« i Danmark . . .

Så står vi i Conseilgangen. På vej til det bedst bevarede barok-interiør i Danmark. Solen tegner tavl på gulvet og i de marmorede paneler. Her standsede ilden i 1859, men her brændte det i Frederik III's tid. Sønnen, Chr. V, gjorde gangen og audienssalen til pompøse indfatninger omkring den enemagt, faderen så årvågent fik indført. Sønnen ville fastholde og forgyldte den.

Udsmykningen blev overdraget generalbygmester Lambert van Haven, en Bergenser, og oberhofkontrafejer Jacob d'Agar en fransk reformert. — Læg mærke til titlerne, siger Jørgen Poulsen, de er lagt op i højeste stade. Bygmester og kontrafejer kunne nok ikke gøre det.

Conseilgangen er indrettet som et galleri med indfattede vægmalerier af flamske og italienske kunstnere, og et dansk islæt, af vor egen norskfødte Peder Andersen, der døde 1694. Men man må tilføje, at hans malerier virker lidt mere hjemmegjorte, omend han havde været

Conseilgangen til audienssalen på Frederiksborg Slot.

på studierejse til Italien. Andersens »De fire Elementer«, ved dørene, lader sig dog se. Det gør også den flamske Josse de Mompers landskaber. Ja, mere end det. De er studier værd. Malerier omvurderes af tiderne, nogle taber, andre vinder. Mompers vinder. Frederiksborg gæstes i de senere år af hollandske kunsthistorikere, som står længe foran Momper. Se det dristige pennestrøg på denne rytter, siger Jørgen Paulsen, det er gjort af en fin kunstner.

Midt i gangen vender vi os og ser tilbage på et af de mange rige stukarbejder i den lyse gang: et folderigt draperi over indgangsdøren. Det er barok i voldsom udfoldelse. Barokken stræber efter illusion. Det gælder mere om at tage sig ud end at være. Draperiets folder lægger sig svulmende i en levende stofvirkning. Barokken er pompøs, blændende og udadvendt. Man tog det ikke så nøje med den indre kvalitet, rent bogstaveligt. Rammer og paneler blev udformet i det blødeste træ, der rigtig kunne forme sig under hænderne på de fabelagtige dygtige billedsnidere. Her har de brugt piletræ, siger Jørgen Paulsen og viser, hvordan ormene har gennemhullet træet i årenes løb.

Barokstilen er fast knyttet til enevældens tid, og den er malerisk i sit væsen. Der arbejdes med dristige forkortninger, draperier og skyer. Og det pompøse indgår som led i bestræbelserne for at understrege enevoldskongen og hans audienssal.

Midt i salen står et ovalt, marmoreret bord. Det er fra det oprindelige udstyr — ligesom alt andet i kuppelsalen. Omkring bordet i højryggede bøgertræsstole, de fleste fra Fr. IV's tid, det ses af det indbrændte mærke. Og nogle taburetter med udskårne og svungne ben, de er fra det gamle Frederiksborgs ridderkapel, hvor de blev brugt ved de årlige ceremonier 3. pinsedag for riddere af elefantordenen. Det er det første, man ser i rummet. Det næste er selve kuplen, — og kupler er jo sjældne i dette land. Den største har vi på Fredensborg Slot, den er senere end denne. Begge har ovenlys. I sydlande byggede man kuppelsale for at bryde det skarpe lys, her mod nord måtte vi tværtimod give solen adgang gennem siderne.

Øjnene standser ved det allegoriske billede i loftet, formet over Chr. V's valgsprog: Pietate et Justitia, — for fromhed og retfærd, og ved de fire verdensdele: Asien, Afrika, Amerika og det over hele den datidige verdens herskende Europa.

Det var i loftet. I gulvet er der en lem. Museumsdirektøren løfter den og Chr. V's skakt med bærestol lader sig se. Et par år efter at audienssalen var blevet færdig, havde han tabt tålmodigheden over den lange spadseretur, når han skulle gennem alle salene. Hejseværket bragte ham op og ned mellem audiensværelset og et værelse i porten. Stolen har endnu samme solide betræk.

Mens vi står bøjet over lemmen, peger museumsdirektøren på de marmorede paneler. Kunst, håndværk og kunsthåndværk var ikke til at skille fra hinanden dengang, siger han. Dette panel kunne en håndværker ikke præstere i dag. Ikke fordi de ikke er dygtige, for det er de, men fordi man havde det anderledes i fingrene dengang. Måden at gøre det på — og selve fornemmelsen for en ting — er tidsbestemt. Om det da ikke er fornyet? Nej, panelet er uændret, det ses af de små monogrammer hist og her. De er ikke overmalet. Og bogstav-former er jo også tidsbestemt. Panelet står som i 1680'erne.

Over kaminpartiet har vi et relief forestillende kongen, over vinduerne slagbilleder fra den skånske krig. Vort næstsidste forsøg på at generobre de tabte provinser. Den førtes jo i Nordtyskland, hvor Wismar erobredes fra svenskerne, i Skåne, hvor vi sejrede ved Helsingborg, Landskrona og Kristiansstad, og til søs, hvor vi præsterede Niels Juel-triumfen i Køge Bugt. Chr. V indkaldte flere kunstnere for at få skildret sejrene over sin svenske svoger, kong Karl XI.

Slagbillederne lægger ikke fingrene imellem. Her er alle erobringerne og alle de for danskerne lyseste episoder, — som dengang vi fik ram på det uovervindelige svenske orlogsfartøj »Mageløs«. Utroligt må det forekomme den turist, der ikke har sagens kendsgerninger på rede hånd, at den skånske krig endte som den faktisk gjorde. Man kan passende sammenligne med kong Karls tilsvarende billedserie på Drottningholm, siger Jørgen Paulsen. Det vil give ligevægt, for der har man

den skånske krig set med svenske øjne. Lutter svenske sejre. Det er troligt, at den svenske konge er kommet først med sin historieberetning, og at hans danske svoger har hørt om det og ikke villet lade det være ganske »upåtalet«. Den danske billedserie er af større historisk betydning end kunstnerisk betydning, en rigdom af detaljer giver historikerne materiale at arbejde med, og af agterstavsbillederne kan man f. eks. se, hvilke skibe, der var med, og hvilken rolle de havde spillet i slagene. Malerne må have været på en orienteringsrejse til åstederne eller have sikret sig bedste kildemateriale. For ikke længe siden konstaterede man gennem konserveringer, at der havde været flere malere på opgaven. Sådan sker der stadig forskydninger og små opdagelser på Frederiksborg.

Tingene lever og arbejder og skubber sig på plads for de årvågne specialister.

To ting har vi gemt: et billede og en stol. De giver os stærkest enevoldstiden.

Den lange række af oldenborger-portrætter, dygtigt malet af Jacob d'Agar — og for en gangs skyld er Chr. I ikke forvekslet med kong Hans — kulminerer i det vældige portræt af Chr. V.

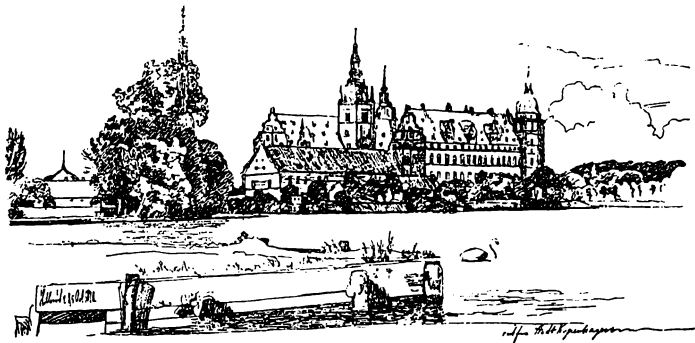
Alt i rummet er stemt op til dette billede, kongens bedrifter og kongerækken med den stærke vægt lagt på slægten.

Her står så enevoldskongen i romersk imperatordragt, dramatisk attitude, med sejrsmil om munden, helt i Ludvig den Fjortendes ånd.

Det er karakteristisk for maleren og typisk for barokken at man skematiserede. En bestemt attitude fra eet fyrstebillede kunne brede sig Europa over . . . Sådan et billede må jeg også have! Man havde ligefrem skabeloner til ligestillede standspersoner. Kunstnere havde på deres atelier'er kroppe stående parat, en for generaler, en for admiraler . . . Når en bestilling indløb, fik generalen sit eget dyrebare hoved sat på en dusinkrop!

Chr. V træder frem for beskueren som overmennesket. Det jeg-betonede gennemtrænger hele skikkelsen, og hans tre sønner, kronprins Frederik og prinserne Christian og Carl, spiller op til midterfiguren. De ligefrem *serverer* deres far: Se, hvilken kraftkarl vor kongelige fader dog er! Der er, som Jørgen Paulsen udtrykker det, over hele scenieret noget konferencier-agtigt, typisk for barok- og enevoldstiden.

Og stolen. Den højryggede, som Chr. V sad i, når han ventede på audienssøgende. Det er ikke selve møblet så meget som placeringen, der giver os eneherkeren. Hvor beskedent eftertiden end har villet udstyre det indvendige af Chr. V's hoved, så har det dog rummet den tanke, som han stædigt omsatte i handling, at den nye, nedarvede herskerrang skulle hævdes og befæstes. Og i denne stol sad han som en sand hersker, med alle fordele på sin side. Den stod, så han kunne se den audienssøgende dukke frem helt nede for enden af conseilgangen. Man kan nok

Frederiksborg Slot.

sætte sig i den audienssøgendes sted, — som han har set enevoldskongen uendelig langt borte ved bordet, fikserende den ydmyge besøgende. Og har han ikke været ydmyg straks, er han blevet det. Det har krøbet i i ham, og hvert skridt har gjort ham mere mat i knæene og svedig om panden, mens han nærmede sig audienssalen. Og kongens skikkelse i den højryggede stol voksede og voksede.

Hvem der end kom, var det på den måde en undersåt, der mødte et overmenneske.

Det lille slot ved det store slot

Det lille slot ved det store slot i Hillerød . . . det er Frederik II's badstue i Indelukket — det parklignende område ved Frederiksborg Slot. Her har det ligget i flere hundrede år, i lange tider ubrugt, men i de senere år benyttet som jagtslot ved kongejagter.

Badstuen var kongelig badstue. Det var på den tid, da alle mennesker døjede med lus, og det har været forfriskende med en god gang aflusning i badstuen, — bare de ikke hængte ved tøjet, og det gjorde de. Det har altså været en stakket glæde. Man læser om, at fyrster og andre rangspersoner havde så mange lus i håret, at det blidt blev henstillet til dem ikke at rede sig i nærheden af andre, for at lusene ikke skulle vælge sig en ny herre.

I grunden er det lidt forkert, når man betegner »Badstuen« som slet og ret badstue, — der er andre rum i det lille slot, og det har før i tiden være benævnt *Badstuehuset*, en rigtigere betegnelse. Badstuen er opført i 1580 af Fr. II efter at der en kort tid forinden havde været en badstue på grunden ved den lille sø. Badstuen er opført i nederlandsk stil efter tegninger af Antonis von Oberen, assistent ved Kronborg-byggeriet.

Badstuen fandtes i det nederste stokværk, bygget op af den københavnske kandestøber Reinhold von Bommel. Badevandet blev varmet i en stor kobberkedel, der stod på en ovn, og vandet blev fyldt op i

Frederiks II's badstue i Indelukket ved Frederiksborg Slot.

badekar af tin. Gennem rør med haner løb der nyt vand ind i karrene, — og det snavsede vand forsvandt ud gennem huller i gulvet. Det kan ikke undre, at der også var indrettet påklædningsværelse og ikke mindst køkken i nederste stokværk, — når man tænker på Fr. II's gode appetit og store tørst . . . Nøjagtigt hvor selve baderummet har været placeret, ved man ikke, men den berømte arkitekt de Thurah bl. a. kendt for Vor Frelses Kirketårn og det pompøse ridehus ved Frederiksborg, der senere blev flyttet til Hørsholm, målte sig frem til, at selve badstuen må have ligget i dets ydligste og største værelse. Her stødte de Thurah på en tre meter bred ovn, og på den har kobberkedlen rimeligvis været placeret.

Man ved, at der har været indrettet seks sengesteder i badstuen, og kong Frederik overnattede ofte dér, når han kom sent hjem til Frederiksborg og ikke ville forstyrre nogen, — eller, når han ville holde små intime fester i udsøgt selskab.

Trappetårnet blev i midten af 1800-tallet forsynet med et spir, og i Fr. VII's tid restaureredes på grundig vis det indre af badstuen, og der blev hentet kaminer fra Kronborg.

Badstuen må naturnødvendig stå lidt i skyggen af sin storebror Frederiksborg Slot, men det er en yndet spadseretur for Hillerødanerne at »runde« den lille idylliske badstue og tænke sig tilbage i tidene.

Kortspil og spillekort

Der er siden 1300 blevet spillet kort i vintertiden hos høj og lav. Et af de store trækplastre i det hedengangne Panoptikon i København var et interiør, hvor man så et spil kort hos Europas svigerfar, Fredensborgs Chr. IX.

Det er højsæson for kortspil...

Der er nogen der ikke kan lide kortspil, og det må man bøje sig for og naturligvis respektere. De mener, — særlig for år tilbage — at kortspil førte til dårligheder — for høj indsats i spillet og for megen spiritus, der førte til ruin af mange hjem.

Men man kan ikke komme udenom, at kortspil og spillekort har været en kulturfaktor gennem tiderne. Og så er det ikke noget nyt eller gammelnyt, at gå mod kortspil...

Kortspillet oprindelse er ukendt, men det stammer fra Asien. I 1404 måtte man forbyde munke og præster at spille kort, så gammel er modstanden mod kortspil. Der gik — kan man tænke sig — for megen tid med at »teese« i kortene som nordsjællænderne siger. I Nordsjælland har man utallige eksempler på, at der blev spillet kort i præstegårde, formodentlig ikke med hus og hjem som indsats, snarere en gang romtoddy.

Kortspillet kom til Europa med maurerne, nærmere sagt spanierne, derfra med saracenerne til Italien.

Det tidligst kendte kortspil var tarok, der kom til Italien omkring år 1300.

Der er ingen, der i dag kan spille tarok — alene af den grund, at der behøves mange flere kort end »de normale« 52 plus joker. Udover de »normale« kort var der eet billedkort, og 22 tarokker. Tarokken var et trumfkort. Man skulle vise sidste stik med en konge — hvis tarokkerne var opbrugt. Tarok var et firemandsspil, men een spiller »sad over«, og det gik på omgang. Og så var der en masse allegori med i spillet, her peger vi kun på en enkelt: det gjaldt om at føre sjælen frelst gennem farer og fristelser — og det opnåedes ved det sidste stik. Kortspil om sjæle!

Med opfindelsen af træsnittet blev de håndmalede, og tit kunstnerisk værdifulde kort, sat noget ud af spillet. Men hvad betyder spar, hjerter o. s. v.? Det er de fire stænder, der er gengivet på spillekortene: spar lig med adel, hjerter med gejstlighed, ruder med borgerskab og klør med bønder. Det var dengang bønder rangerede lavest i omdømmet. Som et kuriosum kan det fortælles, at man i Tyskland bruger stiliserede korttegn: agern, hjerter, bjælder og blade.

Frederik IV, pastel malet af Rosalba Carriera 1709.
A. Brandt fot. (Frederiksborgmuseet).

I den strenge sne- og isvinter 1730 opholdt Frederik den Fjerde og dronning Anna Sophie, med hvem han var viet til venstre hånd, sig på Fredensborg Slot. I selskab med den opvartende kavalleri sad de sammen ved kaminen i dronningens værelse, hvor de efter traditionen fik megen af tiden til at gå med kortspil. Et meget kostbart spil kort — som ikke har kunnet opspores — tilhørte dronningen. Hun var ellers intrigant og meget ærgerrig, slottet i Fredensborg husede f. eks. flere af hendes familie.

Anna Sophie var datter af storkansler Konrad Reventlow, og køn var hun. Det kunne Frederik den Fjerde se. Han bortførte hende 1712 fra moderens gård Clausholm og ægtede hende til venstre hånd til trods for, at han var gift til højre med Louise, dronningen, der døde i 1721. Kongen ægtede da hurtigt Anna Sophie — og han satte selv kronen på hendes hoved. Det blev et lykkeligt ægteskab til trods for, at dronningen ikke kunne enes med sine stedbørn — og skønt hun var vanskelig at omgås. Efter kongens død lod Chr. den Sjette hende forvise til Clausholm, ringen var sluttet. Hun levede nu kun med en rigelig

apanage, og hun var meget godgørende. Seks børn havde hun fået, men de døde alle som små.

Der blev — og bliver spillet kort i alle kredse, på land og i by, hos herremænd og hos andre, i præstegårdene og ved hoffet. I det nu forlængst forsvundne Panoptikon i København var et af de store trækplastre et interiør, hvor man så en dagligstue i det Løvenskjoldske palæ på Amalienborg. Her sad Chr. den Niende, »Europas svigerfar«, fra Fredensborg og hans tre døtre og spillede whist efter aftentaflet. Kongen var makker med dronning Alexandra af England, og kejserinde Dagmar af Rusland havde hertuginde Thyra af Cumberland som sin makker.

I mange præstegårde i Nordsjælland var indsatsen i øvrigt beskeden, så sandt som præster ikke var alt for godt aflagt. Pebernødder, æbleskiver og en romtoddy var tit gevinsten. Digteren J. C. Hostrup, der var præst i Hillerød fra 1862 til 1881, har i sit skuespil »Intrigerne« fra 1845 en scene, hvor præsten, skolelæreren, krigsråd Richter og kandidat Hellebæk sidder og spiller kort. »Til en ret gemytlig l'Hombre hører godt humør«, synger præsten og krigsråden. L'Hombre stammer fra Spanien og blev kendt allerede i 1300-tallet. Det betyder egentlig »manden i bet«. Der er tre deltagere i spillet med skiftende oversidder. Ottene, niere og tiere tages bort fra et normalt whistspils 52 kort, og så er der trumf og nolo. L'Hombre er på retur, fortrængt af whist og bridge. Det går måske samme vej som med styrvold, polskpas, firkort og brus.

Det menes, at det var den franske konge, Karl den Sjette, der sammen med sine hofffolk opfandt de 52 blade, for at adspredde kongen, når han ærgrede sig over sin dronning, den skønne, men berygtede Isabeau, der var kendt for sine erotiske eskapader. Og det var — naturligvis — franskmændene, der anbragte en dame i spillet, mellem kongen og knægten. Tyskerne og italienerne havde kun »ridderen« mellem de to kort.

I Norden brugte man altid — vi var altså også galante — en dame i spillet, og her kaldte man knægten for »bonden« for ligesom at placere ham socialt!

Man kom hurtigt ind på at lade billedkortene forestille bestemte personer. Hjerter konge var kejser Karl den Store, hjerter dame var Judith, den tyske kejser Ludvig den Frommes dronning, Ruder konge var Julius Cæsar, mens den tilsvarende dame var den franske konge Karl den Syvendes elskerinde, Agnes Sorel. Klør konge var Alexander den Store, klør dame Karl den Syvendes dronning, Marie af Anjou. Spar konge var kong David, spar dame Jeanne d'Arc, jomfruen fra Orleans, der hjalp Karl den Syvende på tronen (siden vi nu har nævnt ham før), og senere af englænderne blev brændt på bålet som »heks«.

Karl den Syvende, for at blive ved ham, spillede i det hele taget en fremtrædende rolle i spillekortenes billedgalleri. To af knægtene forestillede to af hans hofmænd. To andre knægte var i øvrigt hofmænd hos kejser Karl den Store.

Her hjemme fik Jean Friedrich Mayer i 1752 privilegium på at oprette en fabrik for spillekort — men den mest berømte hos os var uden sammenligning Jacob Holmblad (tør vi nævne »Holmblads salmebog?«). Han døde i 1837 og havde drevet farveri, fabrikeret sæbe, lak, lim og olie, og dertil altså føjet fremstillingen af spillekort. En gren af virksomheden eksisterer endnu som »Sadolin & Holmblad«.

Før Mayers og Holmblads tid importerede vi spillekort, tit til ublu priser — men mange af dem var også rene kunstværker, netop det eksempel vi har nævnt fra dronning Anna Sophies kortspilleri på Fredensborg Slot.

Kortene blev med tiden et objekt for samlere, og i mange museer Europa over findes samlinger af gamle spillekort.

De har særlig interesse, fordi man på kortene kan følge de forskellige tiders dame- og herremoder.

Fredensborg Slot.

Von Petersen fra Fredensborg

Beretningen om Jacob Skrædder, ejer af Østrup, på hvis jord Fredensborg Slot blev bygget, — politisk konspirator, »Kongens Favorit« og »Dronningens Redskab«, der fødte et von til Petersen og endte som baron.

Sidst, jeg »inspicerede« Fredensborg Slot, hang der et mærkeligt maleri i anretterværelset, et maleri, som hører til slottet, og som ægger til nærmere studium, ikke fordi det er noget særligt stort kunstværk, snarere tværtimod, men fordi det forestiller et hollandsk ægtepar.

Hvad har de med Fredensborg at gøre? Manden på maleriet sidder med et ølkrus i hånden, konen med en »smørstak« på en tallerken. Billedet er malet af den hollandske maler Willem Claez Heda, som virkede i Haarlem for 325 år siden. Det forestiller forpagter Cornelius Hvid og hans hustru fra Østrup — den gård, på hvis jord Fredensborg Slot blev bygget. Hvordan de kom til Fredensborg, er en mærkelig historie om en skrædder, der som kammertjener kom så meget i kridthuset hos dronningen, at han fik Østrup ved Esrum Sø.

Østrup kom i kongernes besiddelse i 1560, da Frederik den Anden, for at skaffe sig et samlet jagtdistrikt, overtog en række nordsjællandske jorder.

På Frederik den Tredies tid fik Carl Rytter, der var slotsforvalter på Frederiksborg, overdraget Østrup mod at svare en halv tønde smør i årlig afgift. Og efter ham kom skrædderen.

Han var født i Rendsborg i 1662 og fik ved dåben navnet Jacob Petersen. Senere da han kom i højheden, skrev han sig *von* Petersen og førte den sønderjyske slægt von Dedens våben — en sort ørn i sølvhvidt — hvad han dog næppe havde ret til. På en eller anden måde — jeg har ikke kunnet knække den nød — kom Jacob Petersen efter at have lært skrædderfaget i forbindelse med Frederik Ahlefeldt på Søgaard, den senere storkansler, og fulgte ham på rejser rundt om i Europa som kammertjener.

Det var i årene 1647-53, og da Frederik Ahlefeldt året efter under hoffets ophold i Flensborg blev udnævnt til overskænk, sørgede han for, at Jacob Petersen blev kongelig kammertjener.

Også ved hoffet må Jacob Petersen have forstået at gøre sig gældende, for allerede ved juletid 1655, da de kongelige var kommet tilbage til København, fik han inspektionen over »Lille Dyrehave« ved Hillerød.

Clæz Hedas maleri af forpagter Cornelius Hvid og hans hustru, der af Jacob von Petersen blev hentet til gården Østrup fra Holland, fordi gården skulle drives »på hollandsk facon«. Billedet hænger på Fredensborg Slot.

At der har været hoved på den forhenværende skrædder, ser man deraf, at han i 1658, under svenskekrigen, rejste til Lübeck og skaffede kongen et lån.

Det var derfor ikke underligt, at han steg i hoffets gunst, og efter enevældens indførelse i 1640 blev han af de udenlandske gesandter kaldt »Kongens Favorit«.

Var Jacob Petersen afholdt af Frederik den Tredie, stod han endnu højere hos dronning Sophie Amalie. Hun gjorde ham til »geheimester Kammerdiener«, ja, ved ringridningen i 1666 i anledning af kongeparrets ældste datter, Anna Sophies bryllup med kurprinsen af Sachsen, var han endda dronningens opvartende kavalier. Festarrangementerne ved hoffet var Jacob Petersen altid iscenesætter af, og det ser ud til, at hans færdigheder som skrædder kom ham til gode, i hvert fald blev han dronningens rådgiver i garderobeanliggender.

Da dronningen skulle have udført forskelligt ved Dronninggaard ved Furesøen, hvor hun drev landbrug og holdt kaninjakter, var det Jacob Skrædder, der bistod hende ved anlæggene. Han blev spurgt til råds i stort og småt og fik snart tilnavnet— når han ikke selv hørte det — »Dronningens Redskab« eller »Dronningens Kreatur«.

Som tak for alle sine fortjenester fik Jacob Petersen Østrup. Også han, ses det, skulle betale en halv tønde smør om året, hvad der jo må siges at være en billig afgift for en god gård. Da Jacob Petersen kom til Østrup, byggede han en ny gård »på hollandsk facon« med driften anlagt efter hollandsk mønster: Havebrug og mejeridrift.

Og det var derfor han hentede forpagterfolk fra Holland.

Dronningens »geheimester Kammerdiener« blev i løbet af få år en stor mand og købte jorder op. I 1663 fik han skøde på »den lille Dyrehave« ved Ibstrup. Navnet blev senere ændret til Jægersborg, senere til Gyldenlund og senere til Charlottenlund. Her oprettede Jacob Petersen gæstgivergård og forlystelsesetablissement med skydebaner og forskellige spil. Han drev også kaperkørsel og udlejede både fra Ibstrup. Samme år erhvervede han »Det islandske Kompagni«s reberbane ved Østerport — og mødte for første gang åbenlys modstand. Statskollegiet sagde nej til hans anmodning om eneret på sejlmageri, rebslagning og ankersmedning for København, Island og Christianshavn, og nedsat importafgift for de råvarer, han skulle bruge — og tillige høj told for færdigvarer inden for branchen. Det var første gang, Jacob Petersen var ude for alvorlig modstand, men der skulle komme andet til.

Han havde politiske aspirationer og spillede en fremtrædende rolle indenfor »Dronningens Parti«. Men da kongens betroede mand, Christoffer Gabel, modstander af »Dronningens Parti«, blev udnævnt til gehejmeråd og statholder i København, følte skrædder Jacob Petersen fødderne brænde under sig. Han blev ganske vist Gabels efterfølger som rentemester, men han sad kun i fire måneder i embedet, før han bragte sig i sikkerhed i udlandet — hos dronningens brødre i Tyskland, hertugerne af Braunschweig. I deres tjeneste rejste han til Haag, hvor han en tid drev bankierforretning.

Han havde hidtil været ungtkarl, men i 1669 giftede han sig i Sloten med en datter af kaptajnmajor, ridder af San Marco, Jacob Bicker. Hun hed Catharina og var 26 år, skrædderen 46.

Naturligvis savnede Jacob Petersen København og Nordsjælland, og kort efter brylluppet prøvede han ved dronningens hjælp at vende tilbage til Danmark. Men Christoffer Gabel havde ikke glemt ham, og og i stedet for indrejsetilladelse fik han ordre til at møde i København og forklare, hvorfor han flygtede til udlandet, og opholdt sig dér uden tilladelse. Selvfølgelig ønskede Jacob Skræder ikke at gense Danmark under disse omstændigheder, men han blev alligevel dømt. På grund af udenlandsreisen, og fordi han havde giftet sig uden kongens tilladelse, dømte hofretten ham fred- og æreløs.

Det var altsammen Gabels værk, men da kongen døde 1670, kom turen til Gabel. Han faldt i unåde, og Jacob Petersens gamle velynder, Frederik Ahlefeldt, fik hofrettens tidligere dom over den politiserende skrædder ophævet. Jacob Petersen kom imidlertid aldrig hjem til Nordsjælland. De nye magthavere med Griffenfeldt i spidsen brød sig ikke om at få ham på alt for nær hånd. Han havde dog stadig indflydelsesrige venner ved hoffet, og da hans to sønner blev døbt i Holland i 1674 og 1675, blev mange af den danske kongefamilies medlemmer indskrevet som faddere.

I 1670 solgte Jacob Petersen Østrup til Christian den Femtes halvbroder, Ulrik Frederik Gyldenløve — samme år, som Ulrik Frederik blev skilt fra Marie Grubbe.

Jacob Petersen var, allerede inden han kom til hoffet, en formuende mand, og dernede blev han en meget rig mand. Efter sin svigerfar arvede han store godser, han blev Pfalzgreve og i 1676 arvelig baron.

Jacob Skrædder havde trods alt gjort det godt.

Vaskeægte zigøjnerromantik i Fredensborg

En pompøs zigøjnertrup på et halvt hundrede personer kom over med færgen fra Sverige en sommerdag i 1906. I tolv beboelsesvogne — og med 25 heste. I spidsen kørte høvdingen, patriarken Tjulga Taikon, med kone og en uoverskuelig børneflok. En lang karavane af glade zigøjnere, der havde udpeget Fredensborg som deres første danske by. Her slog man lejr, for her så godt ud. Men allerede næste formiddag mødte Helsingørs politimester, og ham fulgte hans brede betjente. Politimesteren spurgte efter høvdingen — med en udvisningsordre i hånden. Hele karavanen skulle straks forlade landet. Folkevandringen var simpelthen uønsket. Kort, ildevarslende tavshed i det stille, ærværdige Fredensborg. Så brød det løs. På ægte zigøjnervis opførtes en tragedie, hvor hver i den brogede flok spillede sin rolle af fuldeste hals. Der blev grædt og bandet — på mange sprog, — råbt og tryglet. Men politimesteren stod urokkelig midt i jammeren. Han viftede med sit papir, mens stærke zigøjnerkarle spændte muskler.

Og da skete det, som *måtte* ske! En rytter kom ind i lejren, holdt sin hvide hest an og så sig undrende omkring. Kongen! Det var Frederik den Ottende. Og med primitiv sans for det teatralske improviserede zigøjnerne et effektivt optrin: Høvdingens kvinde og deres skønne syttenårige datter Marietta kastede sig for kongens fod — og bad om nåde for truppen. Det kunne kongen ikke stå for. Han kaldte høvdingen for sig. Om zigøjnerne i et og alt ville holde landets love og rette sig efter politiets anvisninger? Tjulga Taikon lovede alt under besværgelser, som om det gjaldt redning fra galgen. Og kongen slog ud med hånden og sagde, at han personligt skulle skaffe truppen opholdstilladelse. Med et smil ville kongen byde farvel, men et jubelskrig løftede sig, og Taikon-stammen slog kreds om hest og rytter. Og naturligvis havde zigøjnerne straks et malerisk slutoptrin: Marietta skilte sig ud og dansede som tak en tarantel til guitarspil og zigøjnerråb...

Tjulga Taikons trup drog så landet rundt i flere år. »Kongens zigøjnere« kaldte folk dem, og Taikon selv glemte aldrig med megen værdighed at minde alle om, at truppen rejste med speciel kongelig tilladelse. Mange ældre kan huske de glade mennesker, der aldrig gjorde deres høje beskytter nævneværdig skam. Ud af den mangfoldige skare små og store i trøjer og kjoleliv, med sølvspænder og blanke knapper, ørenringe og alskens mærkelige smykker, blev der et par fortrinlige orkestre, nogle dyrevenlige dyretæmmere og nogle ferme spåkvinder. Det var såre godt altsammen. Men efter seks års forløb udløb opholdstilladelsen, den kongelige beskyttelse bortfaldt, og truppen måtte tage tilbage til Sverige.

Men een var blevet dansker. Det var Marietta. Den skønne zigøjnerske havde efterladt en serie knuste hjerter over hele landet. Røde roser, frierbrevne og sublim lyrik havde hobet sig op i hendes vogn. Men hun valgte en af sine egne, en zigøjner, den flotte bjørnetæmmer Eduard Rosenhagen. Og han var dansk statsborger. Sammen så de Taikon-truppen drage af. Marietta og Eduard Rosenhagen fortsatte rejselivet, de fik flere børn, der også blev gode borgere. Den ældste søn, Tjulga Taikon Rosenhagen, og hans kone Käte, dygtige artister, Mariettas yngste datter, Rosa, danserinde . . .

I 1937 ramtes denne danske gren af Taikon-stammen af en katastrofe. Under et ophold i Roskilde blev Eduard Rosenhagen revet ihjel af sine bjørne. Og igen oplevede man at se de farende folks sammenhold. Zigøjnere strømmede til fra alverden, de svenske var repræsenteret af hr. Daikan fra Stockholm, der talte ved graven. Han bragte bud fra alle i de svenske zigøjnerstammer, i »ægte« zigøjnersprog: en blanding af den vistnok oprindelige indiske dialekt, tilsat passende portioner græsk, ungarsk, polsk og tysk . . .

Marietta blev den danske Taikon-stammes højt elskede overhoved. For nogle år siden besøgte jeg hende, da truppen havde slået lejr i Københavns omegn. Marietta, endnu rank, residerede i truppens fornemste vogn. Den prydedes af to silke-dannebrog og af kiromantiske symboler. Marietta dansede ikke mere. Hun spåede. Og hun fortalte mig om en sommerdag i Fredensborg for mange år siden, da hun dansede for den danske konge. Ind i mellem viste hun mig billeder. Og et lille digt, skrevet af en nittenårig student, en af dem, der slog lyren forgæves. Et digt med omkvædet: »Du er dejlig, Marietta!«.

Billedskøn som alle piger af Taikon-stammen.

Den ukendte kvindes grav i Asminderød

1815
STØVET
AF EN SIELDEN KVINDE
EN SAND MODER
FOR TI BØRN
DE, DER KIENTE HENDE
VIDE
HVEM HUN ER
FØR DENNE STEN SMULDRER
VIL HUN
VÆRE UKIENDT AF ALLE
UDEN AF
GUD

Man standser — når man nu har den beskedne lidenskab at gå op på nordsjællandske kirkegårde — foran kendte kvinders og mænds gravminder, men den grå stentavle i det sydvestlige hjørne over den »sieldne« men »ukiendte« kan man ikke rigtig komme fra. Den binder tankerne. Hvem var hun, der nu skulle være ukendt af alle uden af Gud?

Personalhistorikeren H. G. Olrik, Jægersborg, fandt frem til, hvem hun var. Hans alt for tidligt afdøde søn, den danske turistchef i Oslo, Hans Christian Steman Olrik, forskede videre, og jeg har i al beskedenhed fremskaffet lidt oplysninger om slægten. Hvem var hun da, som efterhånden kun skulle være kendt af Gud?

Tavlen i den lave teglstensmur er et minde over Maria Elisabeth kaldet Betzy Sneedorff, født Tønder. Hendes mand, kommandør og kammerherre senere kontreadmiral og chef for akademiet. Han var også noget af en digter, og han forfattede teksten over sin hustru, der var født 1. december 1770 som datter af senere kontraadmiral Raphael Hendrich Tønder og Elisabeth de Hemmer, datter af en plantageejer fra Sct. Croix.

Kommandør Sneedorff var en nydelig mand. Da han var tredive år, havde han mørkt, bølget hår, ansigtstrækkene var kraftige, øjnene en kende drømmende. Lyrisk saltvandsofficer. Man ser det på Jens Juels portræt fra bryllupsåret i 1789, da han var de tredive, hun nitten år. Sneedorf var mellem de første, der i København vovede at kaste parykken, man forstår det, når man skuer hans naturkrøller. Den ukiente kvinde var ganske enkelt en skønhed, en dejlig pige, et fint, ædelt hoved på en slank hals, et mildt ansigt, store lokker om ansigtet, frisure i fransk manér efter revolutionsmoden.

Sneedorf skrev digte, måske husker nogen »I Axelstad der stander en Gaard«, »Hr. Henrik han sidder saa tankefuld«, et par af hans sange, der i sin tid var yndede. Måske har nogen stået og læst gravskriften på Johannes Ewalds kiste, den er forfattet af Sneedorf.

I datidens blade finder man hans sange, og i Rahbeks samling fra 1829 af Sneedorffs efterladte digte, eet om den »Ukiendte«, skrevet til jomfru Tønder på hendes atten års fødselsdag. Et romantisk digt om »den blideste blandt Danmarks piger«. Indtrængende opfordres hun til at vælge sig en ven i tide, »en Støtte, som ej sviger — som kan staa imod Stormens Fart«. Muligt, at det ikke har været uden virkning, siden jomfru Tønder så kortelig tid efter sagde sit ja.

Sneedorf

Betzy Sneedorff.

Ægteparret Sneedorff holdt meget af Fredensborgs idyl, og i 1796 købte de et landhus, som han romantisk kaldte Betzy-hytten.

Admiralens blide Betzy blev tidligt svagelig, skønt hun, eller måske måske fordi hun, fik de ti børn, gravstenen fortæller om. Sorger veltede ind over de to mennesker, der var dejligt forelskede i hinanden, lige inderligt i sidstningen som i førstningen. Fem piger og en søn døde før moderen, og de andre børn blev meget gamle. Men når navnet Sneedorff træffes i vore dage, skyldes det en opkaldelse. Slægten er uddød.

Hvis man er lige så romantisk som admiralen var det, kan man nok sige, at der er meget langt fra Jens Juels billede af det unge lykkelige par til den skuffede, ulykkelige admiral, der aldrig glemte sin Betzy — lige så langt som fra den navneprydede gravsten ved Holmens Kirke til den navnløse på den lille landsbykirkegård.

Hurtigt efter den svagelige, blide Betzys død giftede Sneedorff sig med Margrethe Skibsted, datter af generalfiskal Povl Skibsted. Først i 1874 døde Margrethe Skibsted, efter at have siddet enke et halvt hundrede år.

Kontreadmiral Sneedorff fik en skæbne, der ikke kan læses på naturstenen, der står foran Holmens Kirke. Oprindeligt var han en af kong Fr. VI's gode venner, men intriger bevirkede, at han efter en — synes det — ubetydelig kompetencestrid — fik en »næse« af kongen. Det tog denne kongetro mand sig så nær, at han få måneder efter døde, angiveligt efter denne forholdsvis milde »næse«. Han døde 13. oktober 1824.

Dronning Carolina Mathilda

— første fodgængerske og moderne rytterske.

Dramaet mellem Struensee og dronning Carolina Mathilda optager stadig sindene, og det sidste ord i denne elskovssag er måske ikke sagt. Det synes så ligetil : den ulykkelige og ensomme dronning, der falder for kvindebedårerens, som efterhånden var steget til rigets mægtigste mand, — de måtte finde hinanden, hvad de jo også gjorde. Men hvor meget beregning var der i det fra den tyske greves side, — og var Carolina Mathilda så dum, som eftertiden har villet gøre hende til i den korte tid, hun var i Danmark, indtil hun blev »eksporteret« til Celle i Tyskland, hvor hun døde kun 23 år gammel af kopper.

Dronning Carolina Mathilda ridende på skrævs over hesten.

Ugalant nok først lidt om Struensee, som blev født 1737 og blev halshugget, kun 35 år gammel.

Det synes at stå fast, at Struensee, der var opdraget i et ubønhørligt pietistisk hjem, slog kontra og tog noget let på livets alvorligste problemer, men moderne historikere mener, at han var en godlidende og velmenende personlighed, der blot ikke forstod den danske mentalitet. Af hans mange reformer, da han steg i graderne ved Chr. VII's hof, må vi heller ikke glemme: den fulde trykkefrihed, et for den tid næsten uhyrligt skridt.

Struensee blev rejselæge for Chr. VII i 1768, og dermed var han inde på den løbebane, der blev hans store held og overrumplende ulykke. Han fik indflydelse på den aparte, senere helt sindssyge konge, — og fik sat lidt skik på hans sindssyge foreteelser. Hurtigt blev han kongens livlæge og havde i det hele taget succes overalt.

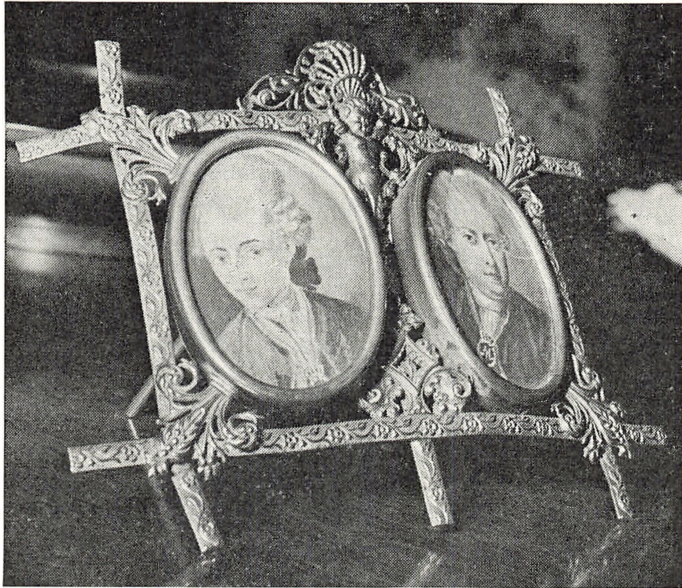

From a portrait by Sir Godfrey Kneller, 1700.

Engraved by J. Smith.

*CAROLINA MATILDA,
Queen of Denmark.*

Printed and sold by J. Smith, in Pall Mall.

Struensee og Brandt.

Blot glemte han een ting: han var en fremmed fugl, der end ikke gad lært sig dansk, og befolkningen vendte sig mod ham.

Struensee var en stor kvindebedærer, og man har hidtil ment, at han ville vinde dronningens elskov for at få mere indflydelse ved hoffet, — at det altså var ren og skær beregning. Mon? Han havde jo i forvejen kongens gunst og fik den sindssyge konge til at afskedige folk ved hoffet, udstede nye love og forordninger, — hvad kunne han nå mere? Måske har han haft medlidenhed med den ulykkelige dronning og villet trøste hende, i en blanding af elskov og kammeratskab? Han førte hende ud af mørket ved hoffet til et midtpunkt, — og hendes taknemmelighed var naturligvis meget levende, og hendes kærlighed for Struensee blev stadig stærkere. Allerede i 1770 havde de forhold til hinanden. Hertil må føjes, at nok var Struensee en erfaren, koldblodig kvindebedærer, men til gengæld var Carolina Mathilda meget varmblodig. Måske de i virkeligheden har passeret godt sammen?

Og stadig var Struensee dronningens elsker uden at lægge særlig skjul på det, — heller ikke, da norske matroser var kommet i klemme ved en af hans love og demonstrerede udfor Hirschholm Slot i 1771. Hurtigt herefter gjorde garden mytteri, fordi Struensee havde ophævet den, og Struensee måtte delvis bøje sig... måske for eneste gang?

Efterhånden blev utilfredsheden til en sammensværgelse, og efter et maskebal på hofteatret blev Struensee og dronningen arresteret. Dronningen blev deporteret via Kronborg, Struensee gik sin død i møde ved halshugning, men først efter at hans højre hånd var hugget af.

Men så Carolina Mathilda? En af vore mest fremragende historikerpionerer, historikeren, redaktør, edsv. translator *Eyvind Rafn* fortæller om Carolina Mathilda, at hun var vor første kongelige fodgænger på en tid, da det var ualmindeligt, at kongelige spadserede blandt undersåtterne. Det vakte almindelig opsigt, at hun begyndte sine spadsereture i København. Dronningen mødte sympati og blev endog hyl-det i samtidens avis »Den danske Mercurius«, fortæller redaktør Rafn. Man havde aldrig tænkt sig at komme til at opleve noget lignende. Hun gik tur på volden!

Men det skulle blive værre. Dronningen begyndte at ride i manddragt — og tilmed på skrævs over hesten. Det var noget, man ikke havde drømt om. Men også dette brud på almindelig tradition vakte sympati frem i befolkningen. Denne gang viste den sig tilmed tydeligt i billige skillingstryk. På Hørsholm-egnen red hun ofte ud i mandfolke- dragt og overskrævs på hesteryggen . . . sammen med Struensee.

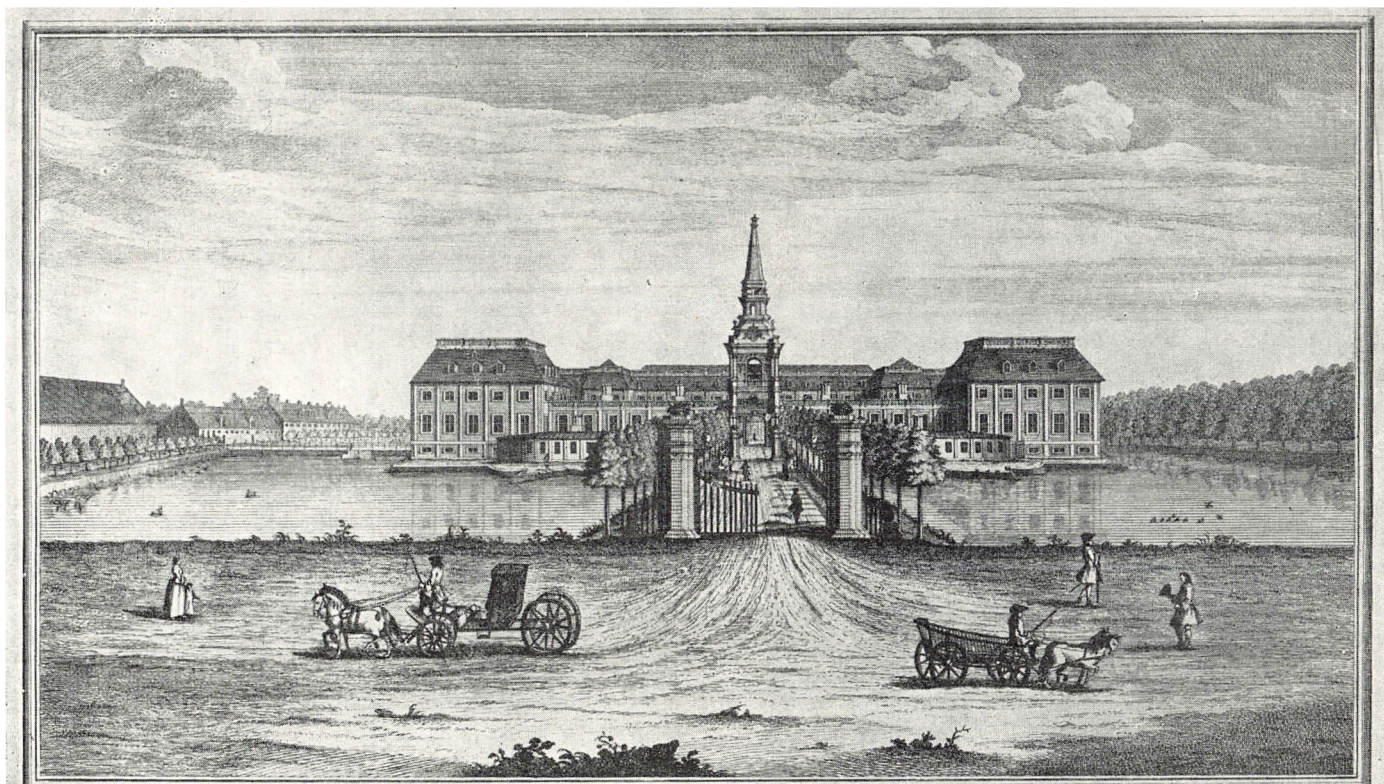
Den sidste sommer, dronning Carolina Mathilda levede på Hirschholm, lød der megen ros for hendes dristighed, og vidt omkring spredtes hyldesten til den engelskfødte prinsesse.

Mens Hirschholm var Nordens skønneste kongeslot, var Sophienberg på Strandvejen nord for Rungsted mere beskedent. Sophienberg var opkaldt efter Chr. VI's dronning Sophie Magdalene og opført af den berømte arkitekt Eigtved . . . men glæderne ændrede sig, Hirschholm og Sophienberg smuldrede efter Struensee og Carolina Mathilda. I 1793 solgtes Sophienberg til en privat mand. Senere overgik det til komponisten P. E. Lange-Müller, hvis efterslægt har røgtet på en meget pietetsfuld måde det tilbageblevne Sophienberg.

Hvis vi følger Carolina Mathilda ind i hendes privatgemak — det opbevares ifølge traditionen endnu (for detaillers vedkommende) på Strandvejen i Hellerup — så vil vi se det endnu bevaret gennem enkefru kammerrådinde Thyra Fugmann. Møblerne blev købt ved den offentlige auktion over Hirschholm.

Man kan så spørge, hvor de mange sten fra slottet blev af: de blev ført til København — og blev til Christiansborg Slot og det gamle Råd- og Domhus på Nytorv.

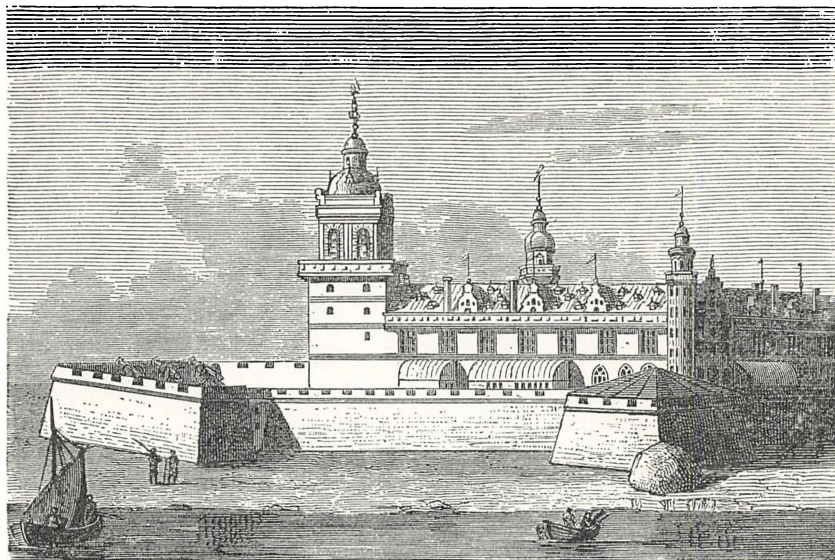
Hvis man er lidt fantasifuld, kan man se en vis symbolik heri.

M. Kahl, sculp. H. H.
 Prospect af det Kongl. Slott Hirschholm
 taget fra Hovedindgangen

Le Château Royal de Hirschholm, vu du côté
 de la principale Entrée

Prospect von dem Königl. Schloß Hirschholm,
 von dem Haupt-Eingang genommen

Badstueliv i Helsingør

Ældre tiders købstæder havde en badstue, Helsingør endda to. I disse badstuer var der ofte et leben, der udartede til, at badstuerne endte med at blive rene buler.

Så godt som hver købstad i Danmark havde i ældre tid sin badstue, og den dag i dag findes der badstuegader, badstuestræder, badstuegyder eller badstueveje i København, Århus, Haderslev, Ribe, Vordingborg, Assens, Horsens, Nakskov, Svendborg og Korsør.

En badstue hed i daglig tale »Stenstuen« — efter de store sten, som badskæreren gjorde gloende i en ovn og derefter hældte over med koldt vand, så rummet blev fyldt med damp.

Helsingør har ikke noget gadenavn, der fortæller, at der har været en badstue. Stengade og Stenstuegade er ganske vist navne, som kan se ud til at være i slægt med hinanden, men det er de ikke. Stengade betyder den brolagte hovedgade.

Helsingør har dog haft badstuer. Omkring år 1500, altså på kong Hans' tid nævnes to: een i Sct. Annagade og een, der lå vest for Sct. Olai Kirke.

En gang om ugen, når badstuen var gjort klar, gik en udråber rundt i byen og meldte det, og folk strømmede til. Badegæsterne lå — naturligvis nøgne — på brikse langs væggene og lod sig gennemvæde af dampen. Imellem piskede de sig eller piskede hinanden med birkeris, for at huden kunne blive mere modtagelig for væsken.

Når badet var overstået kunne man blive klippet og friseret eller barberet, få skåret ligtorne, klippet negle eller blive åreladt. Alt det ordnede badskærereren og hans svende. Badstuen var datidens skønheds-salon, og der kom både mænd og kvinder på samme tid. Trængte man til en hjertestyrkning, kunne man godt få det også, både mad og drikke. Der var servering i badstuerne.

Det gik tit meget ofte livligt til i badstuerne, for »når de to køn kommer sammen, ved man aldrig, hvad der kan ske«. Mange badstuer, især i havnebyer som Helsingør, udartede til at blive til rene buler, hvor syfilis og andre »slemme syger« blev udbredt, for ikke at tale om mæslinger, skoldkopper, halssyge og fnat, foruden de mere skikkelige »omgangssygdomme«.

Til sidst var Helsingørs badstuer kommet sådan i vanry, at det gik ud over søgningen. Myndighederne havde længe haft et godt øje til dem, og det endte med, at de blev lukket.

I mange byer var badstuen nabo til den offentlige nødtørftsanstalt, som blev kaldt hysken, privet, mag, lillehus, vandhus eller lokum. Det sidste ord havde i begyndelse ikke nogen odiøs klang. Det var tværtimod et fint ord, af det latinske locum, der jo simpelthen betyder sted. De mange Magstræder og Hyskenstræder er minder om datidens offentlige toiletter.

Helsingør havde indrettet sig sådan, at disse små huse virkelig var vandhuse. De lå nemlig nede ved stranden, eller rettere: de stod på stolper ude i vandet, og en bro førte ud til dem.

Det skete, at disse små huse også blev brugt som losseplads for skarnspande, og for at husene ikke skulle blive landfaste, måtte man undertiden rense under dem. Dette arbejde ville ingen ordentlige folk befatte sig med, så det måtte mestermanden, bøddelen, tage sig af.

I Helsingørs kærnerregnskab for 1599 er der en udgiftspost, der viser, at mestermanden har fået et beløb »for at rense vandet ned for Henr. Bacher«, og i 1602 var det galt »på vandhuset hos Matz Lauritsens stræde ved stranden«.

På Christians den Fjerdes tid fortælles i en forhørsprotokol fra 1626 om en borger i Helsingør, der en dag havde set bunden på lidt vel mange ølkrus, og som derfor havde slået sig ned i vandhuset og sat krog på for at være i ensomhed. Mens han sad der og filosoferede, kom en af stadens berygtede kvinder og tømte en spand affald i vandet. Hun kom senere på bålet — ikke fordi vandhullet var blevet brugt som losseplads, men fordi hun blev »overbevist« om, at hun var en heks.

At sundets vand forurenedes, tog ingen forargelse af. Man havde jo ikke den gang nogen miljøminister.

Badning i saltvand var så godt som ukendt, og ingen, der var ved sine fulde fem, ville finde på at gå i vandet fra fri strand i en by, hvor man som i Helsingør, havde rigtige badstuer.

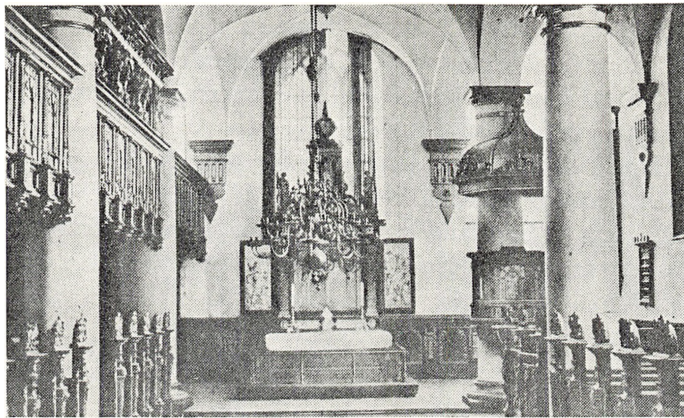
Forunderlig brudefærd fra Kronborg Slotskirke

Spændende og pudsige tildragelser omkring Kronborg Slotskirke fra 1580 til vore dage. Fra ramme om storslåede højtideligheder degraderet til fægtesal.

Slotskirken på Kronborg har oplevet noget af hvert. Dens hvælvinger har givet genlyd af sporeraslen fra fravestrålende processioner, når der var bryllup i den kongelige familie, af orgelbrus og af velsignelser fra alter og prædikestol — og fra de samme hvælvinger har ekkoet gjaldet af eder og forbandelser — »Parér, for s...!« — i den tid, da kirken var blevet degraderet til fægtelokale og oplagsrum for soldater»kluns«. Ja, hvad har den kirke og hele slottet ikke været ude for i årenes løb — og er dog blevet reddet fra undergang. Kirken fik sin oprejsning i december 1843, da den blev genindviet efter den mere end trediveårige pakhus- og fægteperiode.

Slotskirken var lige så gammel som Kronborg selv. Allerede da Frederik den Anden i 1570'erne lod den gamle Krogen Slot bryde ned for at bygge Kronborg samme sted, var det bestemt, at det nye slot også skulle rumme en kirke i sydfløjens østlige ende, og i 1582 blev den indviet. Præsten ved Sct. Marie Kirke fik titlen hof- eller slotspræst og fungerede på Kronborg, når man havde brug for ham dér. Orgel og prædikestol og stolestader, udskåret af Jesper Mathiesen og »stafferet« af Mikkel Maler, store søjler af gullandsk sandsten og en altertavle malet af den berømte Hans Knieper. Den blev dog allerede i 1587 fjernet og erstattet med en anden, som Thomas Billedhugger havde været mester for. I forbindelse med bryllupperne var der festgudstjeneste hos hoffet, og foregik selve vielsen muligvis i et af gemakkerne oven på, så sluttede man dog altid i kirken.

En af de mærkeligste brudevielser, som Kronborg har oplevet, var dronning Annas. Hun var Frederik den Andens og dronning Sofies næstældste datter. Mens hun var barn, havde der i årevis været ført endeløse forhandlinger om et ægteskab mellem hendes ældre søster Elisabeth og kongen af Skotland. Jacob den Sjette, men så afbrød Frederik den Anden brat al snak med skotterne og forlovede Elisabeth med hertug Julius Henrik af Brunsvig. Det kom noget bag på kong Jacob, men da han havde sundet sig lidt, friede han i stedet for til Anna. Frederik den Anden ville ikke sige ja til det heller — Anna, der dengang var 13-14 år, blev naturligvis ikke selv spurgt — men dronning Sofie syntes godt om planen. Hun ønskede sine døtre i havn så hurtigt som muligt. Så længe kongen levede, skete der dog ikke

Kronborg Slotskirke.

noget, men da han døde i 1588, tog Sofie sagen i sin hånd. Den nye konge, den da mindreårige Christian den Fjerde, havde ingenting at skulle have sagt.

Der blev gjort indkøb af juveler og silke til brudedragter både til Elisabeth og til Anna, skønt ingen vidste, om forlovelsen mellem kong Jacob og Anna overhovedet blev til noget. Rigsrådet skulle først sanktionere den, og forhandlingerne gik kun trevent. Det var i virkeligheden et politisk tovtrækkeri mellem Skotland og Danmark, der fandt sted. Begge parter søgte at presse modparten til at yde mest muligt. Men det tog dronningen ingen hensyn til. Hun satte 500 skræddere, mindre kunne ikke gøre det, i gang med at sy udstyr til døtrene, mens rigsråderne så til med sure miner. Først da udgifterne nåede op på 150.000 rigsdaler, en vældig sum dengang, sagde rigsrådet stop. Forhandlingerne om giftermålet blev afbrudt, og det skotske gesandtskab måtte rejse hjem.

Men kong Jacob ville have en dansk prinsesse, et nyt gesandtskab blev sendt herover, og nu gik det bedre. Så snart der var opnået enighed, pressede både de skotske sendemænd og dronningen på for at få vielsen overstået. Udstyret var jo i orden, og den 20. august 1589 fandt brylluppet sted på Kronborg. Brudgommen var ganske vist ikke med, men det så man bort fra. Jarlen af Keith fungerede som skottekongens stedfortræder under ceremonien, og nogle dage efter skulle den unge dronning rejse til Skotland. En dansk flåde under anførsel af rigsadmiral Peder Munk skulle eskortere skibet med dronning Anna om bord hjem til hendes nye kongerige.

Men det gik helt anderledes. Eskadren kom ind i en voldsom storm — samtiden mente, der var trolddomskunster med i spillet — og skibene kom fra hinanden. Søsyg og elendig gik dronning Anna i land på Flækkerø ved Norges kyst, og derfra tog hun videre til Akershus Fæstning.

Da rygten om den mislykkede brudefærd nåede København, sendte enkedronning Sofie straks bud til Norge, at dér måtte datteren ikke blive om vinteren. Men også på den anden side af Nordsøen havde man hørt, hvad der var sket, og til stor overraskelse for alle parter landede kong Jacob en dag i Norge.

Kong Jacobs Norgesrejse satte enkedronning Sofie og rigsrådet i forlegenhed. Enkedronningen ville have, at Anna og hendes gemal skulle tage hjem til Skotland med det samme, men det frarådede rigsrådet. Parret var, sagde rigsråderne ikke rigtigt gift endnu trods brylluppet på Kronborg. Vielse i Norge var ikke så godt, og lade det unge par rejse sammen hjem til Skotland som slet og ret forlovede gik heller ikke an. De måtte, hver for sig, komme til Danmark og blive viet her.

Da kom der endnu en overraskelse, som nær havde taget vejret fra enkedronningen og de gamle herrer: Jacob og Anna havde fejret deres bryllup i Oslo den 23. november og havde boet sammen som mand og kone, hvad de jo også var, i lang tid, mens der forhandlede frem og tilbage i København. Så blev dronning Sofie og rigsrådet endelig enige. Der blev sendt tilbud til de nygifte om at komme til Danmark og tilbringe vinteren her.

Lige før jul, den 22. december, rejste så kong Jacob og dronning Anna i slæde fra Akershus. I Danmark blev de til hen på forsommeren, og tiden gik med fester og gæsteri rundt om i landet. Kong Jacobs besøg hos Tycho Brahe på Hveen fandt netop sted i den periode.

En af de største festligheder, det unge kongepar var med til, stod på Kronborg den 19. april 1589: Annas søster Elisabeths bryllup med hertugen af Brunsvig. Der var blevet god brug for juvelerne og det kostbare udstyr. De to søstre stod brud med kun få måneders mellemrum, og enkedronningens sjæl havde endelig ro.

I vor tid skete det, at den meget kunstinteresserede prins Christian Frederik, den senere Christian den Ottende, kom på besøg. Han korsede sig, da han så, hvordan kirken var blevet mishandlet, og gjorde forestillinger hos kongen. Han blev bistået kraftigt af Bertel Thorvaldsen, der lige var kommet hjem fra Rom, og af biskop Mynster, som havde været på visitats i Helsingør i 1836. Det blev så besluttet at lade arkitekt Gottlieb Bindesbøll, den senere skaber af Thorvaldsens museum, undersøge, hvad der kunne gøres for at redde kirken, og i slutningen af 1838 blev det afgjort, at den skulle restaureres.

Året efter blev prins Christian konge, og så blev der sat fart på arbejdet. Sten- og billedhuggere fra København rykkede ind, og da de var færdige, tog murermester Walin, snedkermester Schneider og malermester Busch fat. De var alle tre Helsingør-håndværkere. Det sidste, der skete, var, at de to orgelbyggere Marcussen og Reuter lavede et nyt orgel. Alt blev, så vidt det lod sig gøre, genopbygget, som det havde

været før, og kongen skænkede selv bl. a. en døbefont af rødt porfyrr, to sølvstager til alteret og et maleri »Kristus velsigner de små børn«. Det var malet i Rom af Heinrich Eddelien.

Da alt var i orden, blev der den 8. november 1842 udstedt et »allerhøieste Recript« om Slotskirkens fremtidige anvendelse, hvori det hed, at »der for Fremtiden en Gang maanedlig, samt paa de store Høidedage, saavelsom Nytaarsdag og almindelig Bededag skal forrettes Gudstjeneste i bemeldte Kirke, og at det forøvrigt skal staae de paa Kronborg indqvarterede Militarie og de dér boende Betjente frit for, naar de ønske det, at erholde Ministerialia udført i samme«.

Tilbage stod så kun kirkens genindvielse. Den blev bestemt til 2. søndag i advent, den 10. december 1843.

Stengade og alléen ud til Kronborg var pyntet med flag og grønt, og her stod færgelavet og lodserne og hilste majestæterne med en sang, som var skrevet i dagens anledning af borgmester Stenfeldt.

Kronborgs klokker ringede, og i slotsgaden spillede Helsingørs borgerlige Artilleris Musikkorps, medens artilleristerne og 2. jægerkorps, der udelukkende bestod af kulsviersoldater, paraderede. Mærkeligt nok var Sct. Olais sognepræst, den kendte salmedigter C. J. Boye ikke med i den gejstlige procession. Men indendørs tog han revanche: Kongen havde bedt ham skrive salmerne til højtideligheden.

Straks efter højtideligheden i kirken var der kur, og om aftenen drog Helsingørs håndværkere med musik og fakler til slotsgården, hvor de sang en hymne, som Oehlenschläger havde skrevet til lejligheden.

Kronborg Slotskirke havde rejst sig af fornedrelsen.

Helsingør-maleren, der var elev af Rembrandt

Portrætmaleren Evert Keilhau var født »tæt op ad Kronborg Slot ved Sundet«. Efter lære-årene hos den berømte Rembrandt slog han sig ned i Italien. Det havde ellers været interessant om Danmark gennem denne Helsingør-dreng havde haft en Rembrandtelev af format inden for sine grænser.

Den italienske kunsthistoriker Filippo Baldinucci, som levede fra 1624 til 1696, fortæller i en af sine bøger om en danskfødt maler, der i midten af det 17. århundrede var i vælten i Rom, og som havde været elev af selveste Rembrandt. »Monzu Bernardo« kalder Baldinucci ham, men gennemgår man hans og en række senere danske skribenters beretninger — spredt i bøger og tidsskrifter, noget hist, noget her — viser det sig, at der bag det italienske Monzu Bernado skjuler sig et navn, som i sin tid var kendt nok her i landet, i hvert fald alle steder i Helsingør.

Monzu Bernardo hed nemlig i virkeligheden Evert Keilhau og var ca. 1626 født »tæt op ad Kronborg Slot ved Sundet«. Han var søn af maleren Casper Keilhau, Christian den Fjerdes kontrafejjer på Kronborg og Frederiksborg.

Casper Keilhau stammede fra Sachsen. Han var født i nærheden af Meissen og nævnes første gang her i Danmark i 1642, da han arbejdede på Kronborg — til at begynde med som medhjælper hos den berømte kunstsnedker Hans Barchmann. Kort efter hører man, at han restaurede to malerier, der var sendt til Kronborg fra Glückstadt. Næste gang, man støder på Casper Keilhaus navn, er i 1645, da han malede et portræt af Sct. Marie Kirkes tyske præst Augustinus Sand. Senere fulgte fire andre billeder efter af Sands forgænger i embedet. Alle fem malerier har han signeret med sit navn og årstallene 1645, 1646 og 1648.

På Kronborg traf han kongens oldfrue, Anne Evertsdatte, og hende giftede han sig med. Hun var hollænderinde og havde tidligere været gift med en anden af kongens kontrafejere, Jochum Rappost. Ham hører man første gang om i 1606, da han fik sin bestalling udleveret. I årene 1608-1610 malede han for 400 daler »de 10 historier Herculus« til Kronborg. Herkulesbillederne blev siden flyttet til Frederiksborg, og der brændte de i 1859. Rappost var også kobberstikker. I 1614

blev der udbetalt ham 100 daler for 3 plader han havde stukket af Kalmars og Elfsborgs belejring. Han må være død før den 26. april 1621, for den dag omtaler Helsingør stifteprotokol Anna Eversdatter som Jochum Rapposts »effterleuffuerske«.

Der var tre umyndige børn, da Anna Eversdatter blev enke: sønnerne Henrich og Esaias Rappost og datteren Nille. Henrich boede i Helsingør, og i 1665 blev han gift med Johanne Jacobsdatter. De døde begge to ved juletid 1676. og blev begravet fra Sct. Marie Kirke. Esaias døde som kontrafejer i Christiania i 1678. Nille hører man ikke noget om.

Med Casper Keilhau fik Anna Eversdatter også tre børn: døtrene Sophia og Katrine og sønnen *Evert*, den senere romerske »Monstu Bernardo«, som var opkaldt efter sin morfar i Holland. I 1652 blev Casper Keilhau enkemand — Anna Eversdatter blev begravet den 17. marts 1652 i Sct. Marie Kirkes fratergård — men han giftede sig hurtigt igen. Hans anden kone hed Elline Christensdatter. Hun døde allerede i 1654, og gamle Keilhau giftede sig så med Sibrit Mortensdatter. Heller ikke det tredie ægteskab varede ret længe, for i 1657 døde Casper Keilhau.

Den berømteste af alle familiens Keilhaus medlemmer er Evert Keilhau (»Monstu Bernardo«). Han kom først i lære hos sin far, Casper Keilhau, og derefter arbejdede han hos Morten Steenwinckel, der også virkede på Kronborg. Men Evert havde lyst til at se sig om og lære andre kontrafejers metoder at kende, og omkring 1642 rejste han, måske støttet af kongen, til Holland, moderens hjemland. Der blev han elev hos Rembrandt og arbejdede hos ham i fem år. Finere kunne det ikke være.

Rembrandt var nogle år i forvejen blevet gift med Saskia van Ulenburgh. Hun var velhavende, og selv tjente Rembrandt mange penge. Han var oppe på tinderne og havde mange bestillinger, da Evert Keilhau kom til ham. »Nattevagt«, det berømteste af alle Rembrandts malerier, billedet af skytterne, der nu hænger på Rijksmuseum i Amsterdam, blev malet i 1642, men netop det billede betegner vendepunktet i Rembrandts liv. Han havde i »Nattevagt« brudt med den traditionelle malemåde, den stive portrætopstilling af personerne, og i stedet malet en funklende livfuld scene, hvor hans berømte baggrundsllys og dybe skygger næsten fik skytterne til at træde ud af billedrammerne. Sådan noget var ikke set før, og maleriet faldt ikke i folks smag. Omtrent ved samme tid døde Saskia — modgangsårerne satte ind. Økonomisk gik Rembrandt nu helt på grund, og i 1656 blev han erklæret fallit. Men kunstnerisk steg han år for år. Det havde samtiden dog ikke øje for. For den var 1630'erne med de mange selvportrætter og det pragtfulde billede af ham selv og Saskai (1636, Dresdnergalleriet) hans kulmination, og i 1669, da han døde, var han næsten glemt. Først eftertiden har fået placeret Rembrandt, hvor han

hører hjemme: på række med Leonardo da Vinci, Rafael og Rubens.

Efter Rembrandt-årene slog Evert Keilhau sig ned som selvstændig maler i Amsterdam. Men her ville det ikke rigtig gå for ham. Ikke fordi han ikke kunne sit kram. Tværtimod var han en betydelig kunstner i modsætning til gamle Keilhau i Helsingør — ellers havde Rembrandt heller næppe beholdt ham som medhjælper så længe, som han gjorde — men det vrimgede med malere i Holland på den tid. Keilhau har måske overvejet at tage hjem til Danmark, men her var forholdene heller ikke gode for folk af hans slags. Landet var udpint efter Christian den Fjerdes sidste krig med Sverige, og penge til kunst var der ingen, der kunne afse, hverken staten eller private. Så pakkede han sin ransel og drog til Italien. Det må have været omkring 1651.

I begyndelsen opholdt Evert Keilhau sig i Norditalien, men i 1656 — samme år, som Rembrandt gik fallit — rejste han til Rom, og der fik han meget at bestille. Han gik over til katolicismen, og det medførte, at kirken lod ham få store arbejder. Altertavlen i St. Domenico kapel i St. Maria sopra Minerva hører til hans italienske værker.

Sit navn havde han hidtil ikke haft nogen fast form på. Fornavnene var jo Evert, men efternavnet skrev han snart Kelhiau, snart Kegelhof, og tit nøjedes han slet og ret med Keil. I Rom blev Evert forvandlet til Bernardo, og de klerikale kredse, han færdedes i som kirkemaler, kaldte ham Monsu Bernardo. Sådan opstod hans italienske kunstnernavn.

Foruden de religiøse billeder malede Monsu Bernardo også en mængde muntre folkelivsbilleder af den slags, italienerne kalder »bambocciata«. De gjorde ham meget populær.

To af Evert Keilhaus malerier findes i Danmark. Kunstmuseet i København har hans karakteristiske »Aftenbesøg hos en Billedhugger«, og et andet af hans billeder, en gammel mand, der maler, er i privateje her i landet. Man har gættet på, at den gamle mand er et selvportræt af Keilhau, men det er det dog vist ikke. Det er snarere en såkaldt Sanct Lucas. Evangelisten Lucas, der var læge, efter hvad Paulus fortæller i sit brev til menigheden, skal også have dyrket malerkunsten. Sådan beretter legenden. Sanct Lucasgilder, kunstnerlav, som også foruden malere omfatter billedhuggere og forskellige håndværkere, var netop særlig udbredt i Nederlandene, hvor Keilhau havde opholdt sig.

Evert Keilhau så aldrig sin fødeby Helsingør mere. Han groede fast i Italien, og der døde han i 1687 i Rom. Han ligger begravet i St. Knuds kapel i St. Maria Transpontine-kirken.

Desværre artede forholdene sig sådan, at Keilhau efter læreårene hos Rembrandt måtte rejse til Italien, fordi han ikke øjnede nogen fremtidsmulighed for sin kunst herhjemme. Det ville ellers have været interessant, om Danmark i denne Helsingør-dreng kunne have haft en Rembrandt-elev af format indenfor sine egne grænser.

Fløjels-Lind fra Helsingør

— og andre kaperere

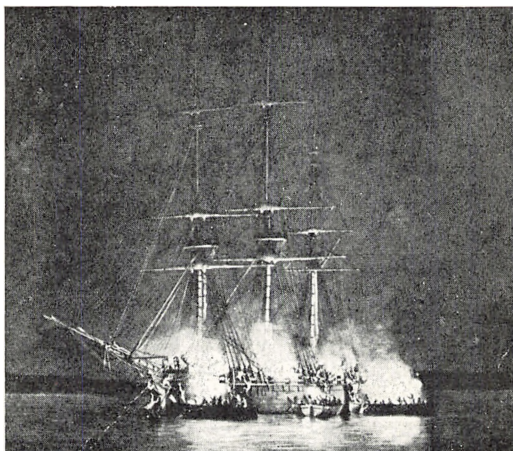
Fra Hornbæk til København havde kaperbådene særlig travlt i tiden 1807, — da englænderne røvede vor flåde — til kaperiet blev ophævet efter freden i Kiel 1814 — det var en hektisk tid, især fra Hornbæk over Ålsgårde, hvor en af kapertidens største bedrifter blev udført af Helsingør, Skotterup og fra alle fiskerlejerne langs Øresund.

Det legale »sørøveri« fik regeringens godkendelse 14. september 1807 med nøjagtige regler for, hvad kaperne skulle betale og hvad de skulle have i fortjeneste ved opbringning af engelske skibe. Mange fiskere og drenge i 12-14 års alderen tog deres chance med en lille båd mod en stor engelskmand, — og tit med held. Hvor mange kaperfartøjer, der blev »indregistreret« ved jeg ikke. Der findes så vidt jeg ved ikke noget om det i arkiverne, men det har drejet sig om flere hundrede, måske 500, som har fået udstedt kaperbrev. Fra 1807 til 1814 kaprede kaperbådene værdier til omkring 100.000.000 rigsdaler, en anelig sum dengang.

Der var store og små både imellem hinanden, lige fra en jolle til fregatten »Cort Adeler«, der førtes af Jens Lind, kaldet Fløjels-Lind, fordi han yndede at gå fløjlsklædt. Han var fra Helsingør og havde på fregatten en besætning på 92 mand og 20 kanoner. Lidt forfængelig har Fløjels-Lind nok været, — i hvert fald gik det sømands- og krigsmæssigt til på fregatten. Alle, også kaptajnen naturligvis, bar uniformer — med trøjer — af moderne tilsnit, blå med blanke knapper. Som på en orlogsmand blev der hver aften slået tappenstreg, — og bådmanden var noget særligt at skue: en høj og bred neger, med bådmandspiben i sølvsnor om halsen. Han har været imponerende.

En kaper-bedrift, som man bemærker sig ved at gennemgå materialet fra kapertiden, er »Steen Bille«s kup.

»Steen Bille« var fra Ålsgårde. Skipper var Christian Danielsen, besætningen var på tolv, hvoraf de fire var drenge i 12-13 års alderen, — men man finder ikke i kapertidens papirer noget som helst om, at der var noget at sige drengene på. De var små krigere. Man ved ikke meget mere om den udmærkede Danielsen, end det han netop hed Danielsen og i 1808 stillede det fornødne depositum, 50 rigsdaler, før han fik udstedt kaperbrev. Det er tvivlsomt, om der overhovedet har været nogen kanon i den åbne båd, — og man ved, at Danielsen ikke kunne stove. Han havde lært sig selv — uden »ført hånd« — at skrive K.D.S som signatur, men mere blev det åbenbart heller ikke til. Man erfarer, at hans første prise, som ganske sikkert har givet ham blod *for* tanden, var en kuf på ca. 130 tons, »Die vier Gesüsters«.

Eckersberg's tegning af fregatten »Steen Bille«.

»Steen Bille« var ikke på mere end omkring tre tons, formentlig hans eget fiskerfartøj. Besætningen var — som han selv — fra Ålsgårde.

Hvordan var nu sådan et fiskerfartøj bevæbnet for at møde en overmægtig fjende? Det var naturligvis forskellig fra båd til båd, men man kan roligt regne med, at første gang en kaper lagde ud — det var jo fattige tider — har bevæbningen været meget beskednen, nogle håndspager, nogle huggertter, nogle ganske få pistoler og musketter, som var købt hos en jernhandler for en lille penge. Men var først een prise i land, gik det det videre, og bådene blev ordentligt bevæbnet. Der kunne sagtens blive 1000 rigsdaler til hver af besætningen, dog kun 500 rigsdaler til drengene, selv om de gjorde det samme »arbejde«, men man kan da se, at mange drenge, måske endda i modsætning til de voksne, har været fornuftige i pengesager. Mange af dem har grundlagt en formue ved at være kaper-dreng. De voksne søgte til beværtningerne i Helsingør . . . hvad jeg ikke skal klandre dem for, da jeg selv godt kan li' et glas fadøl.

Den ca. 300 tons engelske fregat »Narona« af Liverpool var på vej med en ladning salt, i alt 2000 tønnder, til Østersøen. Den var konvojskib for et mindre fartøj og derfor særlig godt armeret, med fire seks-pundige kanoner, dertil kom, at besætningen på 40 mand havde geværer, pigstave og huggertter. På vej ind i sundet blev den observeret, og Gilleleje-kaperne tog affære, — og det lykkedes dem at entre og erobre den. Men de har nok været for overmodige, i hvert fald spredte de sig over det erobrede skib, og engelskmændene benyttede sig af chancen, — og jog Gilleleje-kaperne fra borde — med to sårede.

Men fra stranden ved Ålsgårde havde man iagttaget, hvad der var sket, — og nu var det Ålsgårde kaperens tur til at forsøge lykken. Første gang uheld, anden gang held.

Med Dannebrog agters — kaperfartøjerne førte flag — gik det ud mod den engelske fregat. Skipper Danielsen stod selv ved rorpinden, og snart nåede de ind under engelskmanden. Der eksisterer, så vidt jeg har undersøgt det, ingen beretning om, hvordan de få mænd og drenge kunne overvinde 40 kampberedte englændere, der oven i købet kort forinden havde sejret over en anden kaperbåd. Det hed den gang lakonisk i de skriftlige overleveringer: Vi tog den!

Her er dog et par kendsgerninger. Vi ved, at da den første mand eller dreng, formentlig som kaperskik var med huggerten mellem tænderne, entrede den engelske fregat, flygtede tyve mand i storbåden ad Sverige til, men der var dog tyve mand tilbage, og kampens udfald kender vi: fregatten blev slæbt ind til Helsingør, og kort tid efter blev den anden engelske båd kapret af en anden kaperbåd.

Således endte engelskmandens møde med de danske søulke, et møde med den næsten hensøvede vikingeånd, der kun kan sammenlignes med besættelsestidens danske sammenhold.

Schleppegrell fik nok af kondi i Helsingør

Munter overlevering om den berømte general, der var chef for det berømte 2. jægerkorps, som bestod af udvalgte folk fra Nordsjælland. Korpset havde garnison i Helsingør.

Den berømte Schleppegrell, som faldt i slaget ved Isted i 1850 gjorde for ca. 125 år siden tjeneste i Helsingør som oberstløjtnant. Det var ved det berømte 2. jægerkorps, der senere blev til 18. bataljon.

Korpset var oprettet i 1785 som »Sjællandske Jægerkorps« og kom i 1842 til at hedde »2. Jægerkorps«. Til at begynde med bestod jægerkorpset ikke af værnepligtige, men af hvervede soldater. Lønningen var så lav, at det ikke kan have været den, der trak. I 2. Jægerkorps fik en underjæger (menig) 25 øre om dagen, en jæger (underkorporal) 33 øre og en overjæger (korporal) 50 øre — eller sagt med datidens betegnelser: 12¹/₂ skilling, 1 mark og 1 rigsort. Når der alligevel var tilgang til korpset, skyldtes det, at forstværøset fortrinvis hentede sine folk fra jægerne. Tjenestetiden var i begyndelsen flere år, men blev efter 1842 indskrænket til 16 måneder, og de hjemsendte blev så indkaldt en eller 2 gange til 20 dages manøvre.

Da det blev bestemt, at jægerkorpset skulle have garnison i Helsingør, var der ingen kaserne i byen. Magistraten anbragte derfor hele mandskabet i den såkaldte husargård, Sudergade 13, der nu kom til at hedde jægergården, og som senere blev militært sygehus. Rådhuskælderen brugte man som vagtstue.

Den meste tid gik med vagter og patruljetjeneste. Egentlig eksercits havde man kun et par gange om ugen. Derimod fik jægerne en del undervisning i dansk, regning og tegning. Det var af hensyn til forstværøset. Frihed var der forholdsvis meget af, men det var også nødvendigt, fordi mange af jægerne var gift og havde et eller andet erhverv ude i byen.

Kun udvalgte folk kunne blive optaget i korpset. De fleste af dem var fra Nordsjælland. Feltgrå uniform var der ikke noget der hed dengang. Jægerkorpset havde grøn kjole med sort krave og opslag, gul vest, gule bukser, lange støvler og en flot opkrattet hat. Dertil kom en grøn slængkappe.

Eksercitsen foregik på Grønnehave. At det kunne gå skrap til, hvis nogen var »obsternasig«, vidnede galgen på eksercerpladsen om, og hårde legemsstraffe hørte i korpsets første tid ikke til sjældenhederne. Men alt det forandredes med et slag, da Schleppegrell overtog jægerkorpset.

Schlepppegrell var nok jægerens chef, men han var også deres ven. Straffe idømte han yderst sjælden — og det var heldigvis ikke nødvendigt i hans tid. Når han kom om morgenen sagde han — helt ægte — altid: God morgen, kammerater! Og han ledede selv skydeøvelserne. Forud for hver øvelse skød Schlepppegrell selv flere skud som vejledning, og han var ikke bange for at supplere jægerens knappe lønning med kontanter af sin egen lomme, når de havde haft en anstrengende dag. Når mandskabet havde øvelse på Grønnehave i »spredt orden« tog Schlepppegrell selv hele turen med fra først til sidst.

Under en løbetur, hvor der blev kommanderet »fald ned!«, forstuede Schlepppegrell engang den ene fod, og hvor nødtigt han ville, måtte han holde sig hjemme fra øvelserne et stykke tid. Der var dog ikke gået mange dage, før han sendte bud efter korpsets gymnastiklærer.

— Jeg har ladet Dem kalde, sagde Schlepppegrell, fordi lægen har anbefalet mig motion. Man går jo her og glemmer alle sine færdigheder. Vil De møde hos mig hver morgen kl. 7 og give mig en time i geværgreb og legemsøvelser!

— Javel, hr. oberstløjtnant!

— Men jeg ønsker på det bestemteste at blive behandlet, som De ved øvelserne behandler de menige jægere! Forstået?

— Javel, hr. oberstløjtnant!

Næste morgen begyndte øvelserne:

— Gevær i hvil! Gevær ved fod! . . . tør jeg bede hr. oberstløjtnanten dreje håndledet lidt?

— Hørte De ikke, jeg sagde De skulle behandle mig som en menig jæger? Lad os blive fri for alle de falbelader!

— Javel, hr. oberstløjtnant!

Præsenter gevær: . . . tør jeg bede hr. oberstløjtnant . . .

— Jamen, forstår De da ikke, hvad det er, jeg vil, mand? Siger De måske »tør jeg bede« til jægerne? De har at holde Dem til min ordre!

— Javel, hr. oberstløjtnant!

— Giv agt! Ret knæene! Venstre hånd fladt ind til låret! Ret så den krogede tommelfinger dér og op med hovedet . . .

— Det er godt, sådan skal det være! udbrød Schleppegrell!

— Hold kæft! brølede gymnastiklæreren. Ingen sludder i geledet! Tror han måske, han sidder hjemme i kakkellovnskrogen og snakker med sin bedstemor, hva? Brystet frem! Maven ind! Og se så at få lukket brødsuffen i! Hælene sammen, og tærne udad! Sådan en skævbenet dåhjort! Jeg skal lære ham, hvad det vil sige at stå ved jægerkorpset!

— — —

Da timen var forbi, trykkede oberstløjtnanten underofficeren en daler i hånden og sagde tak — men næste morgen stillede Schleppegrell på Grønnehave og deltog i øvelserne på sin sædvanlige måde dér. Det foretrak han alligevel fremfor at få flere privattimer.

Scene fra filmsoptagelse på Kronborg.

De berømmelige filmdage i Nordsjælland

I tiden fra 1907 til 1908 indbragte dansk filmproduktion lige ved en million kroner til landet, mange penge i de dage — og værd at lægge mærke til, når man læser om de millionbeløb, der gives ud i dag til dansk filmproduktion, endog til film, som endnu ikke har en drejebog at byde på. Men ikke her et ord om Thorsen, derimod om de gode dage, da dansk filmproduktion var henlagt bl. a. til egnen omkring Frederiksborg. *Det* var dage! Storm Petersen var med i en ridderfilm, hvor der blev kæmpet på pap-sværd, og hvor han ynkeligt »omkom«. Et drama »Cowboyens frelse« udløste i øvrigt en lattermild protest, noget eneherkeren Ole Olsen blev meget vred over — på instruktøren. Hvad der da var i vejen? Jo, man havde glemt at fjerne Dannebrog fra blokhuset, og særligt de sydamerikanske kunder protesterede på en humoristisk måde.

Ved Frederiksborg optog man i de år en halv snes film, som naturligvis i dag kun hører hjemme på filmmuseet, hvis de alle i det hele taget eksisterer. På Frederiksborg optog man bl. a. en film om Chr. den Fjerde. Der skete imidlertid det tekniske uheld, at han efter den ulykkelige træfning på »Trefoldigheden« optrådte med klap for øjet — skiftevis det venstre og det højre øje! Man har dog ikke hørt om protester, man har vel tænkt sig, at Chr. Firtal var blevet ramt på begge øjne, og at det ene så var kommet sig.

Det var også store dage i Helsingør. Her havde redaktør Oluf Jensen redigeret Shakespeares »Hamlet« til optagelse på Kronborg, og hele Helsingør fulgte levende med i begivenhederne. De så den yndige Ophelia, Emilie Sannom, springe i voldgraven, der til formålet var blevet oprenset — og de så hende komme ynkeligt frysende op til tørt tøj og skoldhed kaffe i Brohuset hos fru Rønne. Soldater var blevet iført gamle uniformer, og alt tegnede lyst. Men det gik galt — for der var optaget 1000 meter film, og generaldirektør Ole Olsen krævede den klippet ned til 300 meter. Det blev en fiasko. Redaktør Oluf Jensen græd, men der var intet at gøre.

Også i Hornbæk blev der optaget film, en drabelig indianerhistorie, og i Gribskov optoges bl. a. en film, der var projekteret som »alle tiders indianerfilm«. Det var under første verdenskrig, men nogen succes blev den ikke. Hvor mon den film forresten er blevet af? I en af filmene fra Gribskov var det nær gået galt. Karen Sandberg havde fået ordre til ikke at forlade et brændende blokhuse før i sidste øjeblik... det brændende tag styrtede ned i det samme sekund, hun flygtede fra huset.

I Liseleje spillede Aage Fønss den store elsker, i Birkerød og i Gilleleje. Ikke mindst i Gilleleje i 1917, da man optog en højdramatisk film, der gik ud på, at en modig præst sejlede ud i brandstorm og reddede byens matador, hvis datter han var forelsket i. Dét var drama, og hele byen var med, fiskerne som statister.

Dette er kun spredte træk af film-historien i Nordsjælland. En dag må man se at få samling på det. Det er jo lokalhistorisk værdifuldt og ganske pudsigt.

INDHOLD

	Side
Det mærkelige regentpar i Nordsjælland	5
Hjorten, der gjorde hoftjeneste i Nordsjælland	10
Slangerup Mose — og andre mysterier	12
Frederiksværks »barnløse« grundlægger — og hans efterkommere	18
Præst og degn i Nordsjælland	22
Dramatiske begivenheder omkring gård i Ramløse	26
Tragedie omkring Græsted Kirkes font-himmel	30
Overtro om liv og død i det gamle Nordsjælland	33
Grød og klipfisk — nordsjællandsk bryllupsmad	36
Den geniale landsbyhåndværker fra Nellerød	40
Landsbyen, der måtte rømmes i Gribskov	43
Jens Omgang i Gribskov	45
Nordsjællands kulsviere	47
Liglam og lysekroner i Nødebo	52
Det blide nordsjællandske lune	53
Konen i vinduet i Nyhuse	57
Skæbner i Porttårnet på Frederiksborg	59
Chr. VII's vilde fester på Frederiksborg	64
Audiens i audienssalen på Frederiksborg	66
Det lille slot ved det store slot — i Hillerød	70
Kortspil og spillekort	72
von Petersen fra Fredensborg	76
Vaskeægte zigøjnerromantik i Fredensborg	80
Den ukendte kvindes grav i Asminderød	82
Dronning Carolina Mathilda, — første fodgængerske og moderne rytterske	85
Badstueliv i Helsingør	90
Fønderlig brudfærd fra Kronborg Slotskirke	92
Helsingør-maleren, der var elev af Rembrandt	96
Fløjels-Lind fra Helsingør — og andre kapere	99
Schleppegrell fik nok af kondi i Helsingør	102
De berømmelige filmdage i Nordsjælland	105

Tilrettelægning og udgivelse:
Forlagsboghandler Poul A. Andersen, Helsingør

Trykning: Islev Tryk, Rødovre
Bogbind: Johs. Meyer Hansen, Hillerød

Klicheer: Illu-Grafia a/s, København

Papir: Tryk E 270-41, a/s De forenede Papirfabrikker

Omslag: Omslagskarton 510-12, a/s De forenede Papirfabrikker

Copyright 1974

ISBN 87 87003 39 2 (hft.)
87 87003 40 6 (indb.)